

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ

Реєстраційний номер 1

Дата 19.12.2017р.

На правах рукопису

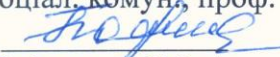
Гарздій Мирослава Богданівна

УДК 070(477.87)«1920/1930»:82-7

**ЗАСОБИ ГУМОРУ І САТИРИ
У ЗАКАРПАТСЬКИХ ВИДАННЯХ 1920 – 1930-х РОКІВ**

Кваліфікаційна робота магістра

Галузь знань: 06 – «Журналістика»
Спеціальність: 061 – «Журналістика»
Спеціалізація: – «Журналістика»

Допущено до захисту:
завідувач кафедри журналістики,
док. наук із соціал. комун., проф.
Ю.М.Бідзіля
«15» січня 2018 рік

Науковий керівник:
канд. філол. наук,
доцент В.Ю. Тарасюк

Ужгород – 2018

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ I. Гумор і сатира в контексті розвитку періодики Закарпаття	
1920 – 1930-их років	11
1.1. Наукова інтерпретація гумору й сатири як основних засобів вияву комічного.....	11
1.2. Специфіка втілення комічного в закарпатоукраїнській періодиці 1920 – 1930-их років у зв'язку із суспільно-політичним становищем краю та феноменом західноукраїнської преси.....	25
Розділ II. Особливості вияву гумору й сатири в журналістських текстах видань «Свобода» та «Пчілка»	38
2.1. Засоби творення гумору в публіцистичних творах різної жанрової належності.....	38
2.2. Елементи іронії в медіатекстах аналізованих видань.....	51
2.3. Відображення сарказму, гротеску та карикатури в публікаціях 20 – 30-их років ХХ століття.....	74
Розділ III. Актуалізація гумористично-сатиричних жанрів у часописах «Свобода» та «Пчілка»	94
Висновки	124
Список використаних джерел	132
Додатки	144

ВСТУП

Гумор і сатира завжди відігравали вагому роль у ЗМІ, адже йдеться про «особливий підхід до відображення дійсності й арсенал виражальних засобів» [29, с. 77]. До того ж мова про використання прийомів, за допомогою яких твориться комічне, висміювальне, а останні дозволяють глибше, наочніше пізнати світ, наповнюють виступ у пресі самобутнім характером, потужною енергією. За допомогою таких підходів удається створити потужний плацдарм для висвітлення важливих поглядів на ті чи інші аспекти суспільної дійсності, донести нові думки, запропонувати ефективні способи вирішення актуальних проблем, відчутніше впливати на аудиторію. Притому кращі взірці публікацій формувалися поступово, із набуттям певного, зокрема й історичного досвіду. Ось чому важливо звертатися до минулого, ґрунтовно вивчати матеріали видань попередніх десятиліть, які не лише відображали дух епохи, а й демонстрували вагомий зрізи творення якісної журналістики, чим може скористатися й сучасна періодика. Невипадково і Й. Лось зазначав: слід «примножувати мудрість, треба постійно переосмислювати своє минуле, звіряти з досвідом інших народів» [52, с. 125].

У контексті сказаного значну роль відіграє західноукраїнська періодика 1920 – 1930-их років, яка, зокрема, за складних геополітичних обставин виступала не тільки в ролі хронікера, а й індикатора у визначенні зовнішньо-та внутрішньополітичного курсу життя народу. Місце тогочасної преси в нинішньому часі влучно й водночас лаконічно окреслює С. Кость: «Її історичне значення, її нескороминучість актуалізується нашим сьогоднішнім» [42].

У зв'язку з тим, що одна з ознак західноукраїнської преси відповідного періоду – регіональне спрямування, важливо зазначити й про періодику Закарпаття як вагомий її складник. Відповідно до цього Ю. Бідзіля наводить думку: «...закарпатська періодика від свого народження й до сьогоднішнього

відіграла неоціненну роль у формуванні національної самосвідомості українців, допомігши їм уберегти власну мову, культуру, звичаї, традиції, та зберегти інформаційно-етнічну пам'ять, як в часи денаціоналізації в складі чужих держав, так і в період активної русифікації крізь призму проповідей комуністичного інтернаціоналізму радянською системою» [7, с. 172]. Важливо й те, що періодика, яка виходила в краї за Карпатами, часто характеризувалася загальнонаціональним підходом, а не лише мала вияв місцевого значення. Дослідник В. Габор справедливо зазначав, що йдеться про «велетенський масив культурного й духовного життя багатонаціонального краю та яскраве дзеркало боротьби закарпатських українців за свою автентичність та автономні й політичні права» [16, с. 7]. Так, закарпатський край у період 1920 – 1930-их рр. перебував під впливом багатьох держав, політичних напрямків, зазнавав національно-культурного тиску, економічного зубожіння від чужоземного правління. Насувалася й Друга світова війна, яка ставила свої завдання, котрі необхідно було вирішувати за непростих реалій.

Водночас хоч у вищезазначений період тодішня Підкарпатська Русь переважно знаходилася під юрисдикцією Чехословаччини й тогочасне становище краю було трохи кращим ніж, наприклад, у Румунії чи Польщі (зокрема, здійснено аграрну, освітню реформи), однак цього виявилось замало для повноцінного поступу української культури за умов, коли в краї розвивалися 4 суспільно-політичні течії: українофіли (або народовці), котрі під керівництвом А. Волошина прагнули єдності закарпатців з українським народом; комуністи, які виступали за приєднання до УСРР; за приблизно однаковими сценаріями діяли русофіли та «мадярони», переконуючи в приналежності русинів відповідно до Росії та Угорщини [69, с. 336]. Та й загалом у 1930-их роках українське національне питання значною мірою розв'язували на теренах Закарпаття. Тоді ця територія Чехословаччини, за Мюнхенською угодою 1938 р., перейшла до Німеччини, а за сприяння празької влади Карпаторуська держава отримала статус автономної,

перебуваючи у федерації з Чехією та Словаччиною. Закарпатські міста Ужгород, Мукачево й Берегово ввійшли до складу Угорщини згідно з рішенням німецько-італійського арбітражу, що відбувся 2 листопада у Відні. У той час столицею Карпатської України став Хуст. У системі освіти та держустанов набрала обертів політика українізації. Значною подією виявилось проголошення незалежності Карпатської України 15 березня 1939 р.; обов'язки національної оборони взяла на себе «Карпатська Січ». Однак були й чималі втрати: скажімо, особливо трагічною сторінкою історії стало те, що «...40-тисячна угорська армія тиждень воювала з удесятеро меншою Карпатською Січчю. Загинуло 5 тис. закарпатців, угорцям вдалося окупувати все Закарпаття» [69, с. 337]. Попри все, Карпатська Україна навіть за цей час яскраво показала рішучу налаштованість краян на шляху до здобуття незалежності [там само, с. 336-337].

На фоні всіх тих подій було важливо не втрачати національного духу, боротися за кращу долю свого народу. Речником відповідних сподівань виступала саме преса, а гумор і сатира на її сторінках ставали дієвими засобами вагомій протидії ідеологічним опонентам, сприяли зняттю соціальної напруги, наочно демонстрували високий рівень полемічної крайової культури, яскраво віддзеркалювали колорит народних традицій тощо.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю дослідити гумор та сатиру в україномовній періодиці Закарпаття 1920 – 1930-их рр. на рівні виражальних засобів та відповідних жанрів публіцистики в контексті історичного часу та у зв'язку із сьогоденням.

Новизна роботи полягає в аналізі нового емпіричного матеріалу, який досі не був предметом досліджень за нашою темою.

Об'єктом наукової розвідки є гумор і сатира в закарпатській пресі.

Предмет дослідження – засоби гумору і сатири, репрезентовані на сторінках крайової преси в 1920 – 1930-их роках.

Теоретичною базою роботи послужили різноманітні джерела. Загалом темі видань 1920 – 1930-их рр. уже приділено значну увагу науковців, про що свідчать праці А. Животка [27], П. Лісового [48], І. Добоша [23], С. Костя [41], І. Крупського [43], В. Габора [16] та інших, котрі досліджували розвиток преси відповідного періоду: вивчали її з погляду проблематики, мови, ідейного напрямку тощо. Скажімо, І. Добош проаналізував періодичну пресу: тематичний, літературний, історичний аспекти, ідейне спрямування, професійний та технічний рівні [23]. Так само і В. Габор [16] звернув увагу на змістове наповнення багатьох часописів, зокрема «Свободи» і «Пчілки», а також на періодизацію преси Закарпаття. П. Лісовий дослідив журналістику краю другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. та з'ясував її зв'язки з іншими українськими землями й Росією [48]. З'явилися також напрацювання про окремих діячів окресленого періоду. Наприклад, В. Тарасюк проаналізував журналістську й публіцистичну творчість А. Волошина [98], а О. Барчан – Гренджі-Донського [4]. Також у розвідці використано й дослідження з історії [12], [13], [22], [69]; теорії і методики журналістської творчості [28], [60], [75]; сучасної української мови [56], [57], [71]; словникові [3], [30], [90], публіцистичні [2], [101] статті тощо.

Згадані питання важливі й для нашого дослідження. Наприклад, *історичний аспект* (з'ясування особливостей розвитку Закарпаття та його преси в 1920 – 1930-их рр.), *теоретичний* (ознайомлення з основними підходами науковців до визначень понять «гумор» і «сатира»), *теоретико-практичний* (виокремлення ознак гумору й сатири, з'ясування специфіки їх вияву в журналістській практиці відповідного періоду), *жанровий* (дослідження головних засобів творення гумору та сатири, які використовувалися в пресі минулих десятиліть та відповідно жанрові публікації); у контексті жанрового взято до уваги й *мовностильовий* аспект: авторська майстерність (на різних рівнях мови), *функціональний* (окреслення ролі гумору і сатири в закарпатських виданнях обраного періоду) та *прикладний* аспекти (вироблення практичних рекомендацій, особливо для

сучасного покоління публіцистів, щодо специфіки використання засобів гумору і сатири в нинішній медіасфері).

Усе вищесказане свідчить про багатоаспектність проблеми, оскільки нею неодноразово цікавилися науковці. Однак гумор і сатира в закарпатській періодиці того періоду практично не були предметом вивчення або розглядалися на фрагментарному рівні. А «дотепний гумор і дошкульна сатира належать до тих духовних витворів, які ніколи і ніде не старіють» [55, с. 5]. Їх потреба залишається актуальною й у контексті нинішніх подій в Україні, які багато в чому перегукуються з минулим (ідеться, зокрема, про політичну кризу, економічну нестабільність, загрозу державному суверенітету, потребу в піднесенні патріотичних почуттів, розв'язанні мовного, релігійного питань...). І саме часто гумор та сатира виступають індикатором сподівань, настроїв, пошуків виходу зі складних ситуацій. Тим паче, що український гумор бере витoki з давніх часів, адже жарти завжди були невід'ємною частиною різних свят та традицій [там само, с. 5-6]. Уміння ж «сказати вчасно, образно, влучно й оригінально у кількох десятках газетних рядків – вияв справжнього публіцистичного мистецтва, якого необхідно постійно вчитися молодим журналістам» [26, с. 33]. А оскільки гумор і сатира – ще й одні з головних виразників національно-культурного надбання та непохитних прагнень народу, у магістерській роботі акцентовано увагу саме на зазначених засобах творення комічного.

За **емпіричний матеріал** узято публікації україномовних закарпатських видань на прикладі газети «Свобода» та журналу «Пчілка», які широко й багатофункціонально використовували гумор і сатиру.

«Свобода» – один із найпомітніших часописів Закарпаття першої половини ХХ ст. Виходив в Ужгороді впродовж 1922 – 1938 рр. Спочатку як незалежне й безпартійне видання, що висвітлювало культурно-політичну, торговельну тематику Підкарпатської Русі, пізніше – як «орган християнсько-народної партії Підкарпатської Русі» (відповідно до зазначення на першій сторінці видання). Матеріали за політичною тематикою значною мірою

яскраво відображали мету й завдання часопису. Як слушно зазначає І. Добош, «Свобода» вирізнялася радикальним підходом до українського питання, за що була звинувачена в націоналізмі й клерикалізмі» [23, с. 27]. Власником, редактором та видавцем цього часопису був відомий політичний, культурний, релігійний діяч, журналіст А. Волошин. Щодо контингенту читачів, то газета розрахована на широку аудиторію, а основним завданням ставила перед собою відстоювання національних інтересів. Видання інформувало про діяльність партії, міжнародні події, порушувало питання становлення інтелігенції, захисту рідної мови, активно протистояло москвофільству як одному з провідних на той час політичних напрямів. Матеріали газети були й просвітницького, релігійного, господарського, культурного, спортивного характеру тощо. Крім того, у «Свободі» друкувалося чимало відомих місцевих публіцистів, журналістів. Серед них були ті, котрі віддавали перевагу гумористично-сатиричному спрямуванню текстів, використовували відповідну палітру жанрів. Скажімо, памфлет, фейлетон (зокрема, їх часто об'єднувала рубрика «Малий фейлетон»), анекдот, гумореску, гумористично-сатиричний вірш, співомовку. І хоч не всі з названих жанрів є суто журналістськими, однак мали місце в тогочасній періодиці. Крім того, аналітичні та інформаційні публікації, які друкувалися на шпальтах «Свободи», теж доволі часто автори підсилювали елементами гумору й сатири.

«Пчілка» («Пчолка»; 1923 – 1932 рр.; Ужгород; видавець – товариство «Просвіта»; виходила раз на місяць) орієнтувалася на дітей та шкільництво, проте цей часопис читали й дорослі. Перший номер вийшов у червні 1923 р. як додаток до «Підкарпатського пчолярства», від якого відмежувався в 1924-му. Журнал друкувався етимологічним правописом (хоч у 1930-их рр. чимало видань перейшло на фонетичний), та мав високу оцінку серед інших тогочасних видань. Його популярність значною мірою зумовлена тим, що часопис намагався відповідати запитам аудиторії, виховував у патріотичному дусі, пропагував кращі здобутки української літератури, закликав берегти

довкілля, поширював знання, уміщував популярні статті з різних галузей науки, зокрема на теми природи. Було й чимало оповідань, казок, загадок, наповнених елементами гумору й сатири. Окреме місце належить гумористично-сатиричним жанрам (анекдотам, байкам, гуморескам, фейлетонам тощо). Притому «Пчілка» намагалася розвивати творчі здібності молодого покоління: «Вона прагнула в останні роки одбивати життя тої вількової групи, яка щойно виходить на поле громадської праці. Часопис не ігнорував молодих сил, а навпаки, старанно їх вышукував и давав певну змогу виявити свої творчі потуги» [80, с. 275].

Метою дослідження є ґрунтовний аналіз україномовних закарпатських видань «Свобода» і «Пчілка» на предмет виявлення в них засобів гумору і сатири, а також визначення ефективності використання останніх та їх функціонального спрямування.

Відповідно до мети сформульовано основні **завдання**:

- визначити основні підходи науковців до визначення понять «гумор» і «сатира», якими послуговуватимемося в роботі;
- розглянути специфіку втілення комічного в закарпатоукраїнській періодиці 1920 – 1930-их років, зважаючи на суспільно-політичне становище Закарпаття та феномен західноукраїнської преси;
- дослідити головні засоби вияву гумору і сатири в публіцистичних творах різної жанрової належності та з’ясувати специфіку їх використання в журналістській практиці на прикладі розглянутих видань;
- виокремити складники гумористично-сатиричних жанрів аналізованих часописів;
- визначити функції, які виконували гумор і сатира в закарпатських виданнях обраного періоду;
- виробити практичні рекомендації щодо використання засобів гумору і сатири для потреб сучасної журналістики, особливо для медійників-початківців.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань у роботі використано такі основні методи, як *історичний* [111, с. 18] (дозволив з'ясувати контекст епохи на Закарпатті в 20-30 рр. ХХ ст. і рівень розвитку крайової преси в ній); *індукції* [там само, с. 17] (на підставі конкретних визначень понять «гумор» і «сатира» виявлено ці явища в аналізованих текстах); *аналіз та синтез* [там само, с. 16] (завдяки цим методам виокремлено ознаки гумору й сатири та з'ясовано специфіку їх використання в журналістській практиці); метод *жанрово-видового аналізу* [63, с. 17] (дав змогу з'ясувати особливості застосування гумористично-сатиричних жанрів у пресі минулих десятиліть); *узагальнення* [111, с. 17] (дозволив визначити функції, які виконували гумор і сатира в закарпатських виданнях обраного періоду, та виробити практичні рекомендації щодо використання засобів гумору й сатири для потреб сучасної журналістики).

Практичне значення роботи полягає у використанні її як матеріалу для подальшого дослідження специфіки використання гумору і сатири в закарпатській пресі 1920 – 1930-их років, а також розвідка корисна для журналістів-практиків, котрі у своїй творчій діяльності пріоритетно послуговуються гумористично-сатиричними засобами для підсилення виступу в пресі. Крім того, результати магістерської роботи можна використати й під час викладання дисциплін з історії журналістики, теорії і методики журналістської творчості, мови засобів масової інформації тощо, які пов'язані із застосуванням арсеналу гумористично-сатиричних засобів.

Структура роботи. Зважаючи на специфіку теми, мету й завдання дослідження, використано класичну схему побудови магістерської розвідки. Остання складається зі вступу, трьох розділів, два з яких із підрозділами, висновків, списку літератури (114 позицій), додатків і загалом налічує 150 сторінок.

РОЗДІЛ I. ГУМОР І САТИРА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПЕРІОДИКИ ЗАКАРПАТТЯ 1920-1930-ИХ РОКІВ

1.1. Наукова інтерпретація гумору й сатири як основних засобів вияву комічного

Публікації в пресі, тональність яких задає комізм, наповнені особливою енергетикою. Невипадково сміх виступає своєрідним детонатором у створенні окремого простору, який, однак, не відокремлений від життя соціуму. Ідеться не тільки про розставлення акцентів задля вирішення злободенних проблем, а й про створення позитивного настрою в реципієнта. Про сміх влучно зазначає Н. Сікора: «Це світ, у якому навіть ваші зажурені очі раптом починають сміятися» [87, с. 32].

Загалом «...сміх має величезний діапазон – від м'якої, добродушної, доброзичливої, лагідної усмішки до злої та уїдливої іронії, гнівного сарказму» [112, с. 19]. Тобто можемо стверджувати про два види сміху: доброзичливий (лагідний, дружній) та сміх із поганим, небезпечним, іноді навіть убивчим ефектом. Якщо в першому випадку йдеться про гумор, то в іншому – уже про інший вияв комічного – сатиру. Хоч дискусії може викликати іронія. З одного боку, це проміжна форма між гумором та сатирою, з іншого – більше тяжіє до сатири (оскільки в прихованому ракурсі висміює негативні суспільні тенденції). Водночас Н. Ференц розмежовує сміх за такими категоріями: «доброзичливий (іронія) і злий (сарказм)» [108, с. 182].

Крім того, про два види сміху зазначає і Ю. Борєв. Він, чітко розмежовуючи гумор і сатиру як особливі форми естетичного ставлення до дійсності, що охоплюють увесь спектр відтінків комічного, наголошує на комедійному відтворенні, яке характеризується неоднорідністю та поділяється знову ж таки на два типи: гумористичне і сатиричне [10, с. 79-80].

Слід зауважити, що диференціація сміху на гумористичний та сатиричний залежить і «від того, що саме висміюється, що є комічним – форма чи зміст, істотні чи неістотні недоліки» [62, с. 11].

Функції ж сміху зводяться до двох основних, на думку Н. Ференц, – суспільну та фізіологічну. «Суспільна сила сміху в тому, що сміх у присутності інших людей показує, що дурень є дурнем, а цього бояться навіть ті, що нікого і нічого не бояться. Фізіологічна сила сміху полягає в тому, що під час сміху людина розслабляється і втрачає здатність контролювати свої емоції. Цю силу сміху доцільно використовувати в боротьбі з тупими й обмеженими кривдниками» [108, с. 183].

Розглядаючи особливості сміхової культури, варто відзначити в ній вагому роль комічного. Притому слід не забувати, що смішне й комічне – явища, які не можна ототожнювати, зокрема ставити в один синонімічний ряд. Для підтвердження наведемо позицію окремих науковців. Так, О. Кузьмич стверджує: «Комічне завжди смішне (у цьому полягає особливість його сприйняття), але не все смішне комічне» [44, с. 3]. Аналогічної думки дотримується і Ю. Борєв, із чого починає розділ «Комічне – прекрасна сестра смішного» [10, с. 10].

Утім, розглядаючи природу комічного як способу відтворення дійсності, насамперед слід зауважити щодо суб'єктивного начала названого поняття. Скажімо, якщо для одного реципієнта конкретний випадок видається смішним, для іншого може стати приводом для суму. Тобто маємо підстави стверджувати: при творенні комічного відбувається акумулювання національних, особистісних моральних, історичних та інших передумов, підсилених критикою чи запереченням певних дій, станів, процесів. Проте, «крім індивідуальних смаків і нахилів, об'єктивною основою комічного є суперечності між новим, революційним і старим, віджилим, реакційним. Старе, історично віджиле всіма силами намагається продовжити своє існування для цього нерідко видає себе за нове. Така суперечність між тим, на що претендує, і тим, що воно є насправді, – комічна» [62, с. 7].

Щодо видів комічного, то вони збігаються з такою ж класифікацією сміху, про що йшлося вище, – гумористичний і сатиричний. Проте іншу диференціацію комічного наводить О. Кузьмич, зауважуючи про ситуативний і мовний види. На погляд дослідниці, ситуативний полягає у відтворенні дійсності з урахуванням

національної ментальності, а специфіку мовного окреслює факт, що в різних мовах спільні об'єкти висміювання вирізняються саме особливостями підбору мовних засобів [44, с. 4].

Воднораз комічне має різні вияви. Якщо, до прикладу, узяти до уваги особливості авторського стилю, то воно може продукуватися як у формі окремих елементів, так і виступати в ролі провідної ознаки всієї творчої спадщини. Також слід зважати на жанрову специфіку в продукуванні комічного, загалом спрямування того чи іншого періодичного видання.

Інтерпретація гумору й сатири має потужне наукове обґрунтування, закріплене вагомим історичним досвідом. Так, при розгляді змісту, засобів творення й функціонального спрямування комічного (способу осмислення дійсності) у дослідженнях натрапляємо на розмежування саме гумору й сатири. Наприклад, у нарисі «Жанри сатири і гумору» А. Щербина зазначає: «Сміх в усій багатогранності пронизує те, що ми називаємо гумором і сатирою» [112, с. 26]. Крім того, згаданий автор інтерпретує поняття «комічне» крізь призму розуміння таких його форм, як, зокрема, гумор, дотепність, жарт, іронія, насмішка, сатира, усмішка, оскільки все вищеперераховане, зазнаючи трансформацій, так чи інакше переплітається.

І справді: на перший погляд, гумор, сатира, іронія – доволі близькі за змістом поняття. Проте дискусійне питання викликає й диференціація цих категорій. Одні науковці виокремлюють тільки гумор і сатиру як головні засоби актуалізації комічного, інші доповнюють класифікацію, наприклад, іронією, сміхом. Тобто стикаємося з певним синкретизмом термінів, зібраних із різних рівнів. Безперечно, кожен дослідник має своє раціональне пояснення, що відіграє вагому роль у формуванні загальної, повної картини, яку й спробуємо відтворити у власній розвідці.

Більшість авторів усе ж схиляються до поділу саме на гумор та сатиру. Як підтвердження, доречно навести статтю М. Стрельбицького «Про гумор та сатиру» зі збірника «Рік' 82. Літературно-критичний огляд» 1983 р. Так, при аналізі відповідних творів літератури автор акцентує саме на цих двох поняттях

[93, с. 68-78]. Про гумористичний і сатиричний види мовлення зауважує й О. Кузьмич, апелюючи до думки: перший супроводжується доброзичливою іронією, а інший іще називають саркастичним, «сповненим крайньої ненависті» [44, с. 5]. Чітко розмежовує гумор і сатиру також Ю. Борєв у праці «Комічне», зокрема, зазначаючи: «Особливе емоційно-критичне, комедійно-естетичне ставлення до дійсності лежить в основі і гумору, і сатири, а іронія як вторинна форма естетичного ставлення, існує як на сатиричній, так і на гумористичній основі» [10, с. 98]. Або ж згадати працю Л. Пономаренко, котра розглядає німецькомовні сценічні тексти в українських перекладах на предмет засобів відтворення сатири та гумору (отже, знову ж: спостерігаємо чітке розмежування відповідних понять) [70]; Н. Сахарного, який, досліджуючи творчість Гомера, виокремлює сміх, гумор та іронію [86, с. 295-306] чи ж розвідку З. Нестера стосовно вияву гумору й сатири в творчості С. Васильченка [62]. До речі, в останньому з названих джерел натрапляємо на вагомий факт: у минулому при застосуванні термінів «гумор», «сатира», автори не завжди дотримувались єдності термінології. Зокрема, рідко вживали термін «сатира», а реалістичну художню сатиру ідентифікували з гумором. Його ж використовували для характеристики творів, у яких елементи комічного не пов'язані з викривальним характером [там само, с. 11]. Водночас спостерігається чітка диференціація різних відтінків комічного. Ідеться про сміх із широкою палітрою – «їдкий, гнівний, викривальний і веселий, добродушний, часто доброзичливий...» [там само, с. 14-15].

Гумор і сатиру об'єднує приналежність до комічного як естетичної категорії, однак між цими поняттями є чимало відмінностей. «Між гумором і сатирою в мистецтві, зокрема в літературі, є істотна різниця, зумовлена і якісними ознаками відображуваних явищ, і специфікою самого відображення» [там само, с. 20].

Отож, зважаючи на вищесказане, доцільно стверджувати про превалювання класифікації, у якій розмежовано саме гумор і сатиру як два основні вияви комічного. Слід розглянути їх докладніше.

В академічному тлумачному словнику української мови в 11 томах наведено таку дефініцію гумору: «Доброзичливо-глузливе ставлення до чого-небудь,

спрямоване на викриття недоліків; уміння подати, зобразити щось у комічному вигляді» [21]. Натомість А. Щербина вважає, що одне зі значень гумору – «добрий настрій». [112, с. 22]. Автор наводить і такі визначення: «1) твори і жанрові різновиди гумористичної літератури; 2) почуття гумору» [там само, с. 27]; 3) ідеться про «форму критичного ставлення до дійсності, форму комічного осміювання» [там само, с. 27]. Водночас остання дефініція частково переходить межі іронії.

Звернувшись до етимології, значення гумору в перекладі з латинської зводиться буквально до «вологи» («соки організму, що мають вплив на настрій» [19, с. 619]. За іншим енциклопедичним джерелом, гумор – «різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах. Г. не заперечує об'єкта висміювання і цим відрізняється від сатири, для якої характерне цілковите заперечення й різке осміяння зображуваного» [20, с. 173].

Узагалі гумор характеризується позитивними конотаціями, оскільки викликає радісні відчуття, навіює оптимізм, дозволяє дистанціюватися від негативних перспектив чи їх відсутності. Почуття гумору виявляється в двох формах, які мають соціальну цінність. «Це, по-перше, талант продуктивного гумору, тобто здатність породжувати, «продукувати» комічний ефект, що являє певний соціальний інтерес (жарти, дотепи, гумористичний чи сатиричний опис людини, ситуації тощо)» [112, с. 23]. «По-друге, почуття гумору є здатністю оцінити елементи жарту, дотепу» [там само, с. 24]. Виокремлюють гумор ситуації (його сприймають читачі, а власне особи-діячі залишаються серйозними) та характеру (такий гумор діє на учасників ситуації безпосередньо) [6, с. 26]. За іншою класифікацією, до видів гумору належать: «образотворчий», «розмовний», «глузливий», «злий» [53, с. 142].

Невипадково гумор часто характеризують словом «добродушний», оскільки під критику підпадають окремі явища загалом позитивної чи не надто критичної картини соціальної дійсності, або ж викриваються деякі недоліки характеру конкретного героя, котрий також у цілому має добрі риси. Звідси окреслюємо й завдання гумору. Якщо екстраполювати їх на наше дослідження, то мета

застосування гумору (зокрема на шпальтах видань 1920 – 1930-их років) – продемонструвати негативні тенденції, а головне – сприяти вдосконаленню шляхом виправлення недоліків.

Сказане дає підстави резюмувати: гумор – оцінка соціальної дійсності, що формується під кутом оптимізму, доброзичливості й водночас глузування. Гумор виявляє недоліки суспільного життя за допомогою своєрідної експресії, виразності, динамічності тощо.

На відміну від гумору, «найсильнішою літературною зброєю у боротьбі з усім потворним і соціально небезпечним» [112, с. 29] є сатира. Так, зображення негативних явищ супроводжується різким, гнівним висміюванням, контрастним зіставленням із високими моральними ідеалами.

Етимологія поняття «сатира» має старолатинські коріння, що в перекладі – «страва з різними плодами, які щороку підносяться богам; десерт; суміш, віршована суміш». Літературознавчий словник-довідник окреслює сатиру як «гостре осудливе осміяння негативного» [84, с. 565].

«Слово «сатира» має принаймні два значення: 1) жанри або жанрові форми (різновиди) сатиричної чи сатирико-гумористичної літератури; 2) форма критичного ставлення до дійсності, спосіб художнього зображення комічного і потворного у житті» [112, с. 29]. Або ж інша, доволі лаконічна, дефініція: «...це такий принцип художнього зображення дійсності, який передбачає цілковите заперечення зображуваного шляхом його висміювання» [62, с. 19].

Об'єктом сатири, як підтвердила наша розвідка, є суспільні явища, що стають каменем спотикання в поступі соціуму, а також особистості, авторитет котрих був підірваний через несправедливість, власну вигоду, аморальність тощо. Притому Е. Толстов зазначав: «Сатира, виходячи з пафосу заперечення, не може обмежитися показом негативного в житті, – вона повинна вдарити, затаврувати, поставити на всезагальне осміяння все вульгарне, антисуспільне, що вже віджило й підлягає знищенню» [105, с. 14].

Завдання сатири полягає в загостренні, гіперболічній інтерпретації, навіть деформації негативних явищ дійсності. Усе це досягається в симбіозі з критикою,

протиставленням, навіть запереченням. Утім заперечення не слід розглядати в контексті нігілізму, оскільки сатира – «критика в ім'я утвердження високих естетичних ідеалів» [10, с. 87]. Види сатири окремі науковці трактують як «власне сатира і сарказм» [53, с. 142].

Сатира виявляється в різних формах. Це, зокрема, гротеск, іронія, карикатура, сарказм. Доцільним, на нашу думку, буде розглянути їх докладніше.

Так, академічний тлумачний словник окреслює гротеск: «Художній прийом у літературі та мистецтві, заснований на надмірному перебільшенні або применшенні зображуваного, на поєднанні різких контрастів, сполученні реального з фантастичним, трагічного з комічним, а також твір літератури чи мистецтва, що використовує цей прийом» [18].

Іронія в перекладі з грецької означає «питання, згодом: «питання, що ставить у глухий кут, тонка насмішка» [31, с. 139]. Тобто йдеться про насмішку з прихованим акцентом, певну удаваність. Про це зазначено й у «Словнику тропів і стилістичних фігур» (автор-укладач – В. Святовець) при інтерпретації поняття «іронія»: «прихована уїдлива насмішка, пов'язана з критичною оцінкою об'єкта висміювання» [30, с. 87]. А серед провідних ознак, які дозволяють ідентифікувати названу форму вираження сатири, є своєрідна подвійність (заперечення стверджувального – чим відчутніша ця суперечність, тим більшої сили, яскравості набуває комізм). Водночас іноді таке заперечення здійснює функцію коригування змісту [там само, с. 87].

Окремі дослідники вважають іронію відтінком комедійного сміху, формою емоційної критики, коли за позитивною оцінкою ховається гостра насмішка; звідси й «подвійність» іронії: вона пряма, буквальна та прихована, зворотна. До того ж її називають комічним парадоксом, а серед видів виокремлюють сатиричну (висміювання й заперечення предмета в цілому) та гумористичну (критика предмета з деяких позицій) [10, с. 98-99]. Ще давньогрецькі філософи свого часу іронією вважали ситуації, за яких говоримо одне, притому вдаючи, що маємо на увазі зовсім інше.

Доволі влучним, на нашу думку, є визначення іронії, зафіксоване в енциклопедії «Українська мова»: «різновид антифразису, троп, де з метою прихованого глузування або для легкого, добродушного жарту мовна одиниця з позитивно-стверджувальними (в широкому розумінні) значенням, конотацією або модальністю вживається з прямо протилежними характеристиками» [96, с. 230]. За цим же джерелом, для іронії важливі відповідна інтонація. Остання на письмі часто позначена лапками. Має значення й порядок слів. Доповнюють іронічний струмінь і суфікси, які «посилюють «позитивне» лекс. значення слова» [там само].

За класифікацією О. Тараненка, іронія буває: злою, гіркою, легкою або у формі дружнього жарту. Притому погроза може трактуватися як ласка, насмішка – у формі співчуття, велике замість малого, використання високого стилю при змалюванні буденного (скажімо, іронічне переосмислення архаїзмів) [там само, с. 231]. Крім того, доволі влучною є така позиція: «...іронія, спрямована проти самого себе, самоіронія – це, можна сказати, одна з вищих форм почуття гумору» [112, с. 25]. А осмислюючи ідейно-узагальнювальне значення іронії, Г. Поспелов зазначає, що остання є основою для гумору або сатири як пафосу творчої думки автора [72, с. 223].

Витоки поняття «карикатура» пов'язані з італійською, що буквально означає «перевантаження», «навантажувати» [36, с. 199]. За словником, дефініції такі: «1. Малюнок, що зображує кого-, що-небудь у навмисне спотвореному, смішному вигляді. <...> / Про сатиричне або гумористичне зображення явищ дійсності засобами інших видів мистецтва, а також про твори такого характеру. 2. перен. Невдале наслідування, смішне, спотворене відображення кого-, чого-небудь; потвора, опудало» [35].

Сарказм у перекладі з грецької – «злобна, їдка насмішка» [83, с. 410], утворена від буквального «рву м'ясо» [там само]. І саме це першопочаткове значення чітко відтворює функціональну спрямованість сарказму. Це «їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті і гнівного презирства» [81, с. 611]. Якщо іронія, скажімо, іноді характеризується прихованістю, то сарказм очевидний. У ролі об'єкта останнього, зазвичай,

виступають явища чи речі «небезпечні, різко негативні й аморальні» [там само]. Сарказм певною мірою є вищим рівнем іронічного пізнання дійсності. Згідно з академічним тлумачним словником, це «злісна, уїдлива насмішка, їдка іронія» [82]. Про приналежність сарказму до сатиричного сприйняття дійсності зауважує Ю. Борєв, надаючи таке визначення: «Сарказм – сатирична за направленістю, особливо їдка і уїдлива іронія, яка досягла трагедійного напруження...» [10, с. 100].

Водночас варто зауважити, що межа між іронією та сарказмом доволі нечітка. Так звана «подвійність», прихованість іронії та пряме осудження – основна зброя сарказму – часто, як показало наше дослідження, переплітаються: наприклад, чітка ясність в іронічному ставленні до дійсності та часткове приховування, натяки в загальному саркастичному освоєнні ситуації. Тож ознаки, які мали б диференціювати названі поняття, навпаки, іноді їх ототожнюють. Зважаючи на вищесказане, ми дійшли висновку, що найдоречніше взяти за основу дефініцію іронії, наведену в енциклопедії «Українська мова», про що йшлося вище. Отож якщо іронія – приховане окреслення окремих негативних явищ дійсності (притому при іронії автори можуть послуговуватися лексемами, які мають як позитивні, так і негативні конотації), то сарказм – пряме, гнівне, уїдливе ставлення до об'єкта висміювання в сукупності всіх його характеристик, а не окремих ознак (при саркастичному ставленні публіцист, зазвичай, використовує слова, які апріорі не можуть мати позитивного забарвлення).

Водночас доцільно докладніше розглянути ознаки, що розмежовують гумор і сатиру крізь призму тональності, естетичної категорії, ставлення до реальності, частковості / загальності явища, значення на державницькому рівні, емоційно-експресивного навантаження, функціонального спрямування тощо.

Насамперед слід зауважити, що квінтесенція гумору базується на м'якому сміхові, стриманому, навіть із деякою симпатією до загальному позитивного явища з окремими недоліками. Натомість пріоритетні акценти в сатиричному змалюванні дійсності розставляють презирство, засудження, гнів; крім того, відчувається (наочніше це продемонстровано у формі сарказму) безжальність, повна антипатія

до об'єкта висміювання, зосередження уваги на його неповноцінності, а доволі часто й нищості, аморальності, підлості. Скажімо, вищенаведена теза підтверджує дослідження Л. Тимофєєва. На думку автора, якщо певні недоліки соціуму вже не дозволяють із симпатією ставитися до них, то така оцінка набуває іншого характеру, зумовленого посиленням заперечення, тобто йдеться про перехід гумору до сатири [102, с. 386]. Тож між гумором і сатирою як категоріями комічного спостерігаємо певну градацію сміху: останній може починатися лагідною усмішкою, а завершуватися гнівом. Однак якщо гумор, без сумніву, викликає сміх, то сатира, найпевніше, виявляючи негатив, протиріччя, більше насторожує, створює відчуття гострої зневаги, уїдливості. Також гумору притаманні терпимість, певне співчуття, натомість сатирі – імпульсивність, відштовхування. Крім того, гумор та сатира супроводжуються критикою, відрізняється тільки градус її вияву. Притому гумор є видом критики, яка не заперечує свого об'єкта, на відміну від сатири [112, с. 32].

Із гумором і сатирою межують (чи входять до їх сфери) такі поняття, як сарказм, гротеск, карикатура [там само, с. 37]. Скажімо, уже згаданий Л. Тимофєєв називає іронію та сарказм проміжними формами гумору й сатири. Притому прирівнює гумор до жарту, іронію – до насмішки [102, с. 386]. Своєю чергою, сарказм окреслює негативні аспекти, із якими складно примиритися, – у зв'язку з цим і виникає гнів [там само, с. 386-387].

Схожій позиції дотримується й один із найактивніших науковців, котрі розглядали питання, зокрема пов'язані з трактуванням комічного, Ю. Борєв. Так, у статті «Сатира» автор зазначає про «почуття смішного на основі антипатії» [11, с. 363]. Крім того, у цій же праці, покликаючись на досвід зарубіжних колег, а саме Панненборга (проводив паралелі між особливостями роботи гумориста й сатирика), зауважує: у гумориста переважає альтруїзм, а в сатирика – егоїзм та підвищена емоційність [там само].

Також сатира бере в свою компетенцію викриття та вплив на розв'язання головних питань соціуму, підкреслюючи їх усезагальну значущість, а гумор базується в більшості на менш небезпечних, часткових, іноді другорядних

проблемах. Притому і гумор, і сатира – вагомі індикатори сучасного стану дійсності. З. Нестер доречно зауважує: «У сатирі завжди стверджується ідеал, протилежний висміюваному. У гуморі ідеал стверджується або безпосередньо, коли доброзичливий позитивний сміх гумориста сам сприяє ствердженню зображуваного явища, або ж, стверджуючи позитивне явище в цілому, гуморист висміює його неістотні недоліки» [62, с. 150]. Слід додати й те, що «...об'єкт гумору – елементарно-комічне, сатири – соціально-комічне» [112, с. 32].

Важливою ознакою при диференціації гумору й сатири є відповідно відносність та абсолютність. Із погляду філософії, абсолютна істина полягає у вичерпній обізнаності про предмет чи явище, а відносна характеризується частковістю знань про об'єкт, що досліджується.

Також варто відзначити: для того, щоб посилити сатиричний струмінь, надати відповідному висловлюванню ще відчутнішої дошкульності, гостроти й осудження, слід використати іносказання, перебільшення, загострення та лаконізм. Як аргумент наведемо позицію науковця Е. Толстова: «Сила сатиричного образу найчастіше закладена в іносказанні» [104, с. 8]. Автор також зазначає про «езопівську мову», яка «виступає в ролі конспіративного мовлення, як спосіб зашифрування, як правило, у публіцистичних статтях, у політичних трактатах, тобто там, де письменник оперує політичними поняттями, рідко залучаючи образну систему в різних цілях, тоді, коли перед нами виступає не письменник-художник, а журналіст-публіцист» [там само, с. 11]. Про інші ознаки сатири знаходимо в Ю. Борєва: «Загострення й перебільшення в сатирі – деформація життєвого матеріалу, що виявляє вади» [11, с. 394]. Крім того, гіпербола є особливим способом типізації, озброюючись сміхом [105, с. 14]. При перебільшенні дещо ігнорується достовірність факту, але, за Е. Толстовим, художня правда не зазнає руйнації й у такий спосіб виникає перебільшення [там само, с. 12]. До того ж сатира «спресовує, концентрує життєвий матеріал із мінімальної для цього матеріалу художньої площі. В сатирі лаконічність – навіть не сестра таланту, а власне талант...» [11, с. 392]. Хоч у цілому сатира не твориться за конкретними канонами, а навпаки, характеризується вільністю щодо

вираження авторського «я», оскільки це сприяє чіткішому зображенню негативних тенденцій, глибокому проникненню в їхню суть. Крім того, сатиричне загострення, на нашу думку, особливо простежується у випадках, коли спостерігаємо суперечність між бажаним та реальним, особливо коли останньому далеко до ідеалу.

Слід зауважити, що один з аспектів гумору – виявлення цієї категорії комічного за національною ознакою, оскільки гумор «зітканий із національного матеріалу, увесь забарвлений у національний колір» [11, с. 388]. Така тенденція одразу простежується за умови обізнаності з ментальністю того чи іншого народу. Інше питання – з'ясування витоків національного гумору. Водночас сатира є засобом, «що сприяє демократизації і прогресу суспільства» [там само, с. 405]. Ще вона точно й наочно демонструє основні й найзагрозливіші зрізи соціальної дійсності. Невипадково сатиру називають «артилерією сміху» [там само, с. 407], а сатириків асоціюють із лікарем, котрий для одужання пацієнта спочатку завдає останньому болю: «Сатирик – це хірург суспільного організму, який працює без громадського наркозу» [там само].

Гумор і сатира мають різноманітні форми актуалізації. Насамперед візьмемо до уваги жанровий аспект. Вітчизняна журналістика багата на гумористично-сатиричні жанри, починаючи літературно-журналістськими анекдотом, байкою, гуморескою, і завершуючи пародією, фейлетоном, памфлетом. Однак суто журналістськими є фейлетон та памфлет. Їм увагу постійно приділяють дослідники, про що свідчать праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників [114], [113] [75, с. 226-231], [100].

Фейлетон сатирично оцінює негативні явища, засуджує певні вади людей та окремих сфер, зіставляє «документально зібрані факти, від своєрідного поєднання яких і з'являється гумор» [26, с. 39]. А В. Здоровега, згадуючи про витоки фейлетону як жанру, що пов'язано з 1920-ми роками, називає його «жанром газетно-журнальної сатири і гумору», художньо-публіцистичним твором малої форми, «в якому висміюються негативні явища соціально-політичного життя, повсякденного побуту, стосунків між людьми» [28, с. 249]. Водночас слід

пам'ятати, що фейлетон, як й інші гумористично-сатиричні жанри, – зброя, що має бумерангову дію, адже «у невмілих руках перетворювалась в зубоскальство, пусте базікання з приводу дрібних фактів» [79, с. 77].

Памфлет як також сатирично-публіцистичний жанр, іноді безсюжетний, у «якому автор, вдаючись до гострої іронії та сарказму, гнівно таврує суспільно-небезпечні, на його думку, насамперед політичні явища і вади» [28, с. 252]. Притому для досягнення відповідного ефекту використовується «художньо-образне й науково-понятійне мислення, ідейно знищується об'єкт критики, комбінуються різноманітні вияви комічного: сарказм, іронія, використовуються гіперболи, контрасти, принижувальна лексика» [60, с. 153].

Однак памфлет та фейлетон далеко не вичерпують усього переліку форм сатири і гумору. А. Щербина вирізняє ще сатиричні оповідання, роман, повість [112, с. 95-122]. В. Здоровега зазначає про байку, епіграму, пародію, сатиричні замітки, репліки та анекдот як одну з найпопулярніших газетних рубрик. «Серед дослідників журналістики навіть поширена думка, що анекдот став чи не найпопулярнішим жанром газети. Анекдот явно не журналістського походження» [28, с. 253]. Утім популярність анекдотів (хоч вони – і не класичні жанри публіцистики) на сторінках періодики – уже факт, що підтверджує актуальність їх розгляду в контексті гумору й сатири. Так само в зазначеному сенсі науковці виокремлюють і деякі інші, «некласичні» жанри гумору й сатири, зокрема епіграму та пародію [75, с. 231-234], [100], чи ж афоризм, мініатюру, епіграму [26, с. 39].

Важливо наголосити й на тому, що потужний гумористично-сатиричний струмінь виявляється не тільки в групі художньо-публіцистичних, а й інформаційних та аналітичних жанрів. Вищесказане помітно у виданнях різних історичних періодів, зокрема в західноукраїнській пресі 1920 – 1930-их років. Із метою надати комічним явищам особливого гумористичного чи сатиричного звучання, посилити акцент на недоліках сучасного суспільного ладу, зокрема підкреслити їх недолугість, незручність, слід підібрати відповідні засоби на різних рівнях сприйняття (мовностилістичний аспект).

Чимало дослідників як засоби творення комічного розглядають комічний натяк, загострення, пародію, перебільшення, протиставлення, карикатуру, гротеск, каламбур, іносказання тощо. Наприклад, В. Білевич зазначає про фальшиві протиставлення та посилення, доведення до абсурду, перебільшення й применшення ознак, поєднання логічно непоєднуваних речень, контамінацію стилів (при цьому йдеться про змішування мовних стилів та невідповідність їх щодо змісту), приховану глибокодумність, натяк, подвійний смисл, зворотне порівняння, повторення, парадокс, спеціальні стилістичні фігури тощо [6, с. 57-58]. Однак така класифікація не досить точна. Скажімо, розглядаючи гіперболу, літоту, загострення, уже стикаємося з пародією, карикатурою, гротеском як сатиричними формами, що характеризуються певною фантастичністю через часткову деформацію об'єкта висміювання. Часто з метою посилення уїдливості, гніву до негативних явищ дійсності автори вдаються й до порівняння конкретних людей до речей і тварин. Наше дослідження показало, що публіцисти минулого послуговувалися й цими формами творення комічного, оскільки порівняння, приміром, окремих діячів до тварин надавало особливої гостроти висловлюванню, наповнювало його потужним і засуджувальним струменем. Слід окремо зазначити й про іносказання, або алегорію (езопівську мову). Її головна ідея – наявність підтексту, отож читач повинен напружити розумову активність, щоб сприйняти текст [10, с. 239]. У прозі найчастіше виявляється у випадках, коли тон розповіді протиставляється змісту твору.

Крім того, у розвідці вважаємо за доцільне розглядати не тільки вищеназвані засоби вираження комічного, а й узяти до уваги інший аспект, аналізуючи вияви комічного на різних рівнях мови: фонетичному, лексичному, фразеологічному, морфологічному, словотвірному, синтаксичному тощо.

Насамкінець слід зауважити щодо функціонального спрямування гумору й сатири. І. Почапська в публікації «Гумор і сатира в сатирично-публіцистичних жанрах наддніпрянської преси 1917–1921 рр.» виокремлює такі функції названих засобів вияву комічного: агітаційну, катарсистичну, розважальну й соціальну [73]. О. Сафін виокремлює ще інформаційну,

мотиваційну, психотерапевтичну, регулювальну, самопрезентативну [85]. Сатира, на думку І. Почапської, є лакмусовим папірцем, оскільки демонструє духовну культуру народу [73]. Із цього випливає, що загалом гумор і сатира виконують естетичну, дидактичну, викривальну, соціальну (як детонатор для виправлення недоліків суспільства) та державотворчу (має вплив на деякі політичні процеси) функції.

1.2. Специфіка втілення комічного в закарпатоукраїнській періодиці 1920 – 1930-их років у зв'язку із суспільно-політичним становищем краю та феноменом західноукраїнської преси

Початок ХХ століття ознаменувався змінами у вітчизняному соціумі: відчувався передреволюційний стан, дедалі виразнішим ставало нагромадження протиріч у суспільстві, а це ставило свій відбиток і на творчість, зокрема в засобах масової інформації. Відповідно в пресі посилюється й струмінь гумору та сатири, які відіграють вагому роль реагування на окремі зміни в суспільстві. Так, «...сатира поринає у вир суспільно-політичних подій і пристрастей, пов'язаний із боротьбою демократичних сил суспільства проти соціального упослідження людини, приниження її національних інтересів, національної гідності. Гумористика не лише художньо відтворює чи інтерпретує події, соціальні конфлікти – вона стає голосом протесту проти зневаження прав українства і закликом до боротьби» [32, с. 358]. Притому особливо важливе значення мали й такі жанрові форми, які належали до суто сатиричних, – фейлетони, памфлети, епіграми тощо. Реалії 1920-их років диктували свої вимоги: слід було не просто виконувати функцію хронолога офіційних заяв і подій загалом, а й брати на себе місію своєрідного захисту від політичної диктатури, що впливала чи не на всі сфери життя.

Необхідно наголосити: гумористично-сатиричні традиції на українських землях з'явилися практично з виникненням вітчизняної журналістики – ще на початку ХІХ століття. Це, зокрема, підтверджує вихід першого

гумористично-сатиричного (із тяжінням більше до сатири) журналу «Харківський Демокрит». А майже через 100 років новим сатиричним струменем у столиці заявив про себе «Шершень», також спричинивши піднесення у сфері медійної творчості. Заявила про себе й низка відповідних часописів у Західній Україні в період 1860 – 1920 рр.: «Страхопуд», «Комар», «Жало», «Самохотник», «Бомба» та інші... Л. Сніцарчук справедливо стверджує: «Сатира і гумор аналізованих періодичних видань тісно пов'язана із суспільно-політичним життям і відтворює доволі об'єктивну історично, хоча й специфічно подану картину тогочасної дійсності, що дає змогу якнайповніше скласти уявлення про Галичину міжвоєнного періоду» [91].

Слід брати до уваги те, що сфери впливу над українськими землями ближче до 1920-их рр. розділили кілька держав. Зрозуміло, геополітичні перипетії не могли не позначитися на культурно-національному розвитку українців. А це теж знаходило вияв у пресі, яка, зокрема, на західноукраїнських землях «виступає речником національних інтересів у боротьбі з польським змаганням до опанування цих земель. Одночасно з тим стоїть вона на ґрунті об'єднання всіх українських земель і національно-культурного українства, що вилилося й оформилося в акті 22 січня 1919 р.» [27, с. 279]. Особливо з урахуванням того, що в період між двома світовими масштабними протистояннями політики чужоземних держав свідомо впливали на зміну назв, які приписували Закарпаттю. Свого часу актуальною для нього була назва «Руська Країна»: «Угорщина, що також проголосила свою незалежність, спробувала зберегти у своєму складі Закарпаття. Руській Країні – як наш край угорська влада іменувала у своїх засадничих документах – у тому разі обіцялася автономія» [101, с. 14]. А згодом край за Карпатами став іменуватися як «Підкарпатська Русь». Саме ця назва чи не найчастіше трапляється у виданнях минулого. Скажімо, М. Болдижар у статті «Щодо назви краю: оцінки й спекуляції», зазначає, зокрема, щодо назви «Підкарпатська Русь», яка була закріплена в Генеральному статуті. Проте приводів для дискусій з'являлося чимало. Скажімо, історичне підтвердження

має тільки слово «Русь». А «Подкарпатська» виникла, зважаючи на збережені політичний та географічний принципи [9, с. 7].

Крім того, закарпатському населенню часто приписували назви, що мали принизливі конотації. Це був також політичний хід, щоб унести в історію спотворені факти, вигідні окремим діячам та процесам. І це не могло не впливати на сатиричне висміювання дійсності в місцевій пресі, яка відстоювала інтереси народу. До того ж у зв'язку з розподілом українських земель, які після Першої світової війни ввійшли до складу різних за політичною системою держав, гумор був просто необхідним для того, щоб не занепадати духом, а разом із гострокритичним осмисленням реалій слугував найкращою інформаційною зброєю. Як-не-як, на Закарпатті дипломатичні відносини з'ясовували саме Чехословаччина й Угорщина. Відомо: своєрідну крапку поставив Сен-Жерменський мирний договір – саме 1919 р. утворилася Підкарпатська Русь із правом на автономію у складі Чехословаччини (приєднання Закарпаття до Чехословаччини було прописане й у спеціальному параграфі Тріанонського мирного договору з Угорщиною 1920 р.).

Слід зауважити, що опис історичних реалій важливий у розгляді питання про гумор і сатиру в пресі краю за Карпатами, оскільки дозволяє глибше проникнути в суть засобів творення комічного, особливо за тих часів. Скажімо, розглядаючи початок існування Підкарпатської Русі в межах Чехословаччини, доречно згадати: рівень життя був доволі непоганим і обіцяв перспективи в плані автономії. Можливо, на це вплинуло прагнення влади сусідньої держави насамперед сформуванню головні стратегічні плани на приєднану територію. Остання ж сприймалася як «...велика незнайома земля, якийсь темний куток Сходу в Центральній Європі, «Азія» за Кошицями» [2, с. 7].

Утім підтримка лояльності з боку Чехословаччини тривала недовго. Приміром, якщо наприкінці 1920-их років спостерігалася позитивна тенденція у ставленні місцевого населення до республіки, то вже наступні

10 років засвідчили інше: «...досягнута наприкінці 20-х років відносна консолідація закарпатського суспільства була лише тимчасовим політичним явищем» [68, с. 656].

Безперечно, у питанні автономії з'являлося чимало підводних каменів, на що, безумовно, активно реагувала преса. Скажімо, особливо відчутними внаслідок численних реформ для населення стали економічна й соціальна кризи. Низька заробітна плата, високі податки, погані умови праці, антисанітарія, понаднормові завдання, відсутність техніки безпеки – усе відображалось на здоров'ї працівників (їм також часто доводилося голодувати через відсутність належної оплати), а часто це були смертельні випадки [65, с. 125], [89, с. 18-19]. Тобто старання простого люду не оцінювали, натомість керівники відплачували посиленням свавілля, екзекуцією. Не в кращому становищі була й медицина – прогресували невиліковні хвороби. Відповідно все вищезгадане призводило до мінімізації виробництва, безробіття, смертності.

Недотримання автономії відчувалося й у сфері освіти, яка позначилася політикою чехізації. Так, до прикладу, «Генеральний статут зобов'язував владу вести в школах навчання народною мовою, але чеська влада в школах і в усіх установах краю ввела чеську мову. Вибори до автономного сейму відкладалися на невизначений час і т. д.» [22, с. 175.]. А для статистики наведемо такі факти: «У 1938 році 34 тисячі проживаючих у Закарпатті чехів мали 5 гімназій з чеською мовою навчання, а 450 тисяч українського населення мало 4 гімназії з рідною мовою навчання. За 20 років панування в Закарпатті чеські власті відкрили 213 самостійних чеських шкіл та 191 чеський філіал при українських та угорських школах» [65, с. 126]. Зважаючи на вищесказане, стає зрозуміло, чому настрої населення вели до революційних виступів, які, за свідченнями дослідників, почалися вже з початку 1920-их років.

Відомо: перебуваючи під політичним патронатом Чехословаччини, народ скористався тим, що в конституції цієї країни були передбачені

мітинги. У зв'язку з цим упродовж 1920 – 1930-их років селяни активно бунтували проти часто нестерпного життя. Притому преса, зорієнтована на проукраїнський шлях розвитку, завжди підтримувала прагнення народу, адже представники медіа чітко усвідомлювали: питання автономії слід відстоювати самотужки. Наприклад, відомий політичний діяч, журналіст Августин Волошин із нагоди 10-річчя від приєднання Підкарпатської Русі до Чехословаччини виголосив промову, у якій зауважив: «Наша *автономія*, хочай все єще на папері існує, але є нашим *найціннішим здобутком з прилучення П. Русі до Чсл. Республіки*, бо се то значить, що із народа безправних, угнетених одиниць, із слуг шляхтичів стався народ свободних горожан. Лиш од нас самих зависить, щоби тота паперова автономія здійснилася» [14, с. 115].

Невдовзі долю краю за Карпатами вирішували німецькі дипломати: учасники мюнхенської конференції (1938 р.) стали свідками розпаду Чехословаччини. Тоді ж відбулася вагома подія – створено автономний уряд Підкарпатської Русі (очільником став А. Бродій). А 15 березня 1939 р. була проголошена Карпатська Україна. Уже через 3 дні, 18 березня, захисники-підкарпатці припинили опір проти Угорщини, яка все ж окупувала край.

Зважаючи на вищесказане, чи не основним завданням тогочасної періодики постало не просто інформувати про суспільно-політичні реалії, а й добирати відповідний спектр засобів, зокрема гумористично-сатиричних. Це добре розуміли фундатори й організатори преси, серед яких були відомі діячі краю. Так, варто згадати про А. Волошина, пов'язаного «з-понад 30-ма україномовними періодичними виданнями. З половиною з них журналіст співпрацював систематично або на постійній основі. Переважно це ужгородські газети, журнали й календарі-альманахи. Крім того, праці А. Волошина, включаючи інтерв'ю з ним, друкувалися в більш ніж 20 часописах, які виходили іншими мовами й за кордоном» [98]. У такий спосіб лідер Карпатської України «самовіддано продовжив розпочату О. Духновичем справу заснування крайової журналістики й плідно долучився

до створення системи закарпатської преси. Вона цілісно сформувалась у 20 – 30-і роки ХХ ст. й стала унікальним явищем в історії української журналістики» [97, с. 451].

А. Волошин «...захищав національні інтереси в далеко не сприятливий для цього час і став одним із тих, хто вперше в краї публічно й аргументовно заявив, що закарпатці є частиною українського народу» [97, с. 357]. Підтвердженням сказаного є й два популярні часописи, із якими пов'язане ім'я діяча, – «Свобода» та «Пчілка». Власне, саме їм приділено значну увагу в дослідженні.

«А. Волошин у спогадах пише, що спричинило появу «Свободи». Від 1 січня 1919 р. «Наука» змінила назву на «Руська країна». Коли Закарпаття зайняли чехи, о. А. Волошин знову дав газеті попередню назву, під якою вона й виходила до кінця 1921 р. Через непорозуміння з друкарнею з приводу «йорчика» о. А. Волошин з 1922 р. видає газету під назвою «Свобода». [41, с. 97]. А виходив часопис із 1922 до 1938 рр.

Назва газети чітко відображає головну ідею – свободи, національного визволення. Видання позиціонувало себе як справедливе, християнське, зорієнтоване на любов до народу (його представників називали русинами, але розуміючи під цим саме українців), його культуру й політику. Слід зазначити, що попри патріотичне спрямування назви місяців указувалися саме російською (до 1936 р.). Із 1923 р. виходило як безпартійне, у 1925-му стало органом Християнської народної партії.

Названа партія основним завданням ставила захист усіх верств населення в культурному й матеріальному планах. Національна зорієнтованість ХНП зумовлена її головними діячами, зокрема представниками інтелігенції й молоді, котрі виступали за ідею соборності. Мова, зокрема, про братів М. і Ю. Бращайків, А. Волошина, В. Гаджегу, І. Григу М. Долиная, отця В. Лара [103, с. 37]. Особливість партії, яка вирізняла цю організацію з-поміж інших таких організацій, – програма. Так, ХНП була позначена «радикалізмом в українському питанні» [50, с. 37].

Зрозуміло, за проукраїнську діяльність партія зазнавала звинувачень у клерикалізмі й націоналізмі з боку опонентів. Утім відіграла значну роль у питанні національного відродження краю. Партія «...була, можна сказати, найменша, але зате зробила найбільше для національного відродження Карпатської України, бо якраз її провідний актив з А. Волошиним на чолі ніс увесь тягар уже від самого початку прилучення Закарпаття до ЧСР, у всіх галузях господарсько-соціального і культурно-національного відродження українського закарпатського населення» [78, с. 2]. Названі позиції, власне, і знаходили відображення на сторінках «Свободи».

Узагалі часопис вступав у полемічні дискусії, зокрема опонуючи позиціям москвофільства, чехізації, мадяризації. Так, тривали інформаційні війни: із-поміж москвофільських видань найпопулярнішими в плані дискусій були видання, які продукувало Товариство імені Духновича – «Карпатській край», «Карпатській свет». Спочатку «Свободу» друкували, як тоді називали, живою народною мовою, а з 1930 р. – українським правописом. 1939 р. став знову періодом трансформації – тижневик «Свобода» перетворюється на щоденну газету під назвою «Нова Свобода» як орган УНО. Слід додати: саме «Свобода» активно вдавалася до гумористично-сатиричного осмислення дійсності, що знаходило вияв не лише в текстах відповідних жанрових форм, а й в аналітичних та інформаційних публікаціях. Нерідко на шпальтах цієї газети лунала критика й стосовно діяльності, скажімо, представників ЗМІ, які підтримували русофільські тенденції. Невипадково в радянський період за сміливі позиції й утвердження національної ідеї «Свободу» називали «зборищем українських буржуазних націоналістів» [48, с. 115].

Якщо одним із найяскравіших виразників національних інтересів серед місцевої періодики була «Свобода», то з-поміж журналів слід у цьому контексті згадати про «Пчілку» (1923 – 1932 рр.), яка теж виходила в Ужгороді. Зорієнтована на дітей і шкільну молодь, вона вже з дитинства формувала в закарпатоукраїнцях національну свідомість, потребу виконувати свій громадянський обов'язок перед рідним краєм і Батьківщиною, що

особливо було актуальним на шляху до державної незалежності. Невипадково з нагоди початку 9-го року з дня виходу часопис зазначав: «Пчѳлка» наша зачинає отсе выльѳтати мѳж найширшѳ круги нашого громадянства и нести нам солодку духовну поживу, насолоду вже 9ый рѳк. Вона є одиноким свого рода журналом на Пѳдкарпатю. «Пчѳлка» народилася девять рокѳв тому назад в дуже скромненькѳй родинѳ, бо ледвы 800 передплатникѳв числила в своєму гуртѳ» [92, с. 2]. Так, починали з 800 читачѳв, а вже невдовзі часопис можна було знайти в читальнях чи не всѳх шкѳл. Гумор та сатира в цѳму виданнѳ мали особливе смислове навантаження, оскѳльки виховували молодь у дусѳ доброзичливостѳ, дотримання моральних принципѳв, збереження звичаѳв народу, формуваннѳ естетичного лѳтературного смаку й, урештѳ, почуття доречного гумору. Загалом «Пчѳлка», а також журнали «Наш рѳдний край» та «Учитель» «були пѳдпорядкованѳ вихованню нацѳонально свѳдомого громадянина, патрѳотично налаштованѳ, духовно багатѳй і по-господарському спрямованѳй особистостѳй» [110, с. 76].

У цѳлому роль, зокрема, згаданих видань у контекстѳ суспѳльно-полѳтичного становища краю й рѳвня розвитку відповідної перѳiodики справдѳ значна. Преса вийшла на новий рѳвень, мала професѳйний характер та стала важливою ланкою у формуваннѳ нацѳонально-патрѳотичної культури краю, духовного збагачення, утвердження ідеѳ соборностѳ українського народу [107, с. 60], [51, с. 409], [8, с. 10], [46, с. 21].

Загалом на Закарпаттѳ, де склалася своя специфѳчна суспѳльно-полѳтична ситуацѳя, тенденцѳї в журналістѳцѳї теж мали й специфѳчне для захѳдноукраїнської перѳiodики вираження. Зокрема, у контекстѳ теми, яку ми розглядаємо. Так, популярним був сатирично-гумористичний орган «Сова» (1922 – 1923 рр.), який «...дотепно фѳксував мовну абсурднѳсть, недалеку від дѳйсностѳй» [27, с. 318]. Воднораз у краѳї істотними виразниками суспѳльного життѳя з гумористично-сатиричним акцентом поставали часописи загального спрямування та розрахованѳ переважно на спецѳалізовану аудиторѳю. Маєтьсѳя

на увазі й журнал для дітей і шкільної молоді «Пчїлка», суспільно-політичний орган «Свобода» тощо. Іншими словами, гумор і сатира в періодиці 1920 – 1930-их рр. відігравали особливу роль, залишаючись чіткими індикаторами настроїв соціуму.

Водночас, вирізняючись своїми особливостями, преса як Закарпаття, так і Буковини та Галичини, творили спільний регіональний феномен. По-перше, про це свідчить кількісний бум преси. Так, за чехословацького періоду (1919 – 1939 рр.) на Закарпатті виходило понад 80 видань, що «на противагу дальшому півстоліттю, коли «квітуче Радянське Закарпаття» у 50 – 80-х рр. мало три обласні, 12 районних газет і ні одного журналу» [23, с. 3]. По-друге, існувала розгалужена структура видань. Вона охоплювала різноманітну тематику зі сфер економіки, науки, культури; не було лише бульварної й порнографічної видів періодики [42].

Ще один вагомий аргумент, що підтверджує феномен західноукраїнської періодики, – відсутність спеціально підготовлених журналістських кадрів. Якщо скажімо, у кінці XIX століття медіасферу творили в основному священики, то в XX столітті в пресі активно публікували свої доробки й селяни. Про це зауважує В. Габор: «...в україномовну журналістику краю у 20 – 30-х рр. влилися представники нової соціальної верстви – вихідці з селян, які здобули освіту і стали першим поколінням народної інтелігенції. Вони суттєво вплинули на характер пресових видань. Однак і надалі ніхто з них не міг заробити на прожиття журналістською працею, що, властиво, не сприяло появі професійних журналістів» [15, с. 52]. Крім селян, у тодішній пресі виступали представники різних сфер (учителі, науковці, підприємці, юристи, інженери тощо), зокрема гімназисти (особливо пластуни) й студенти.

Надзвичайно важливою сторінкою закарпатської періодики 1920 – 1930-их років стала участь у виданнях майстрів гумористично-сатиричного цеху, а також популяризація їх творів різними виданнями. Ідеться й про відомих письменників та публіцистів, на котрих рівнялося чимало

журналістів часописів підкарпатського краю. Наприклад, згадати хоч би гуморески Остапа Вишні, опубліковані в рубриці «Смішне» журналу «Пчілка»; елементи гумору й сатири, використані як ремінісценція на твори С. Руданського, надруковані у «Свободі». Серед місцевих журналістів слід назвати, приміром, Марка Бараболю (його гумористичні вірші, розповіді, фейлетони та інші виступи в пресі, наповнені динамічністю викладу, викривальним пафосом та іронічним світосприйняттям (часто самоіронічним) у формі уїдливих порівнянь та інших тропів, емоційно-експресивної лексики, вирізнялися особливим сатиричним струменем у «Пчілці»); В. Гренджу-Донського (елементи гумору й сатири простежуються, до прикладу, у віршах у формі перебільшення, фразеологізми, епітети, порівняння тощо, які виявляли ставлення до конкретних процесів та діячів; друкувався в «Пчілці» та «Свободі»); А. Волошина (викривальності публікаціям у «Свободі» надають, зокрема, метафори, фразеологізми, порівняння); Ю. Боршоша-Кум'ятського (варті уваги, скажімо, його сатиричні вірші, фейлетони у «Свободі» із влучними тропами, наповненими іронічним забарвленням). Крім того, чимало матеріалів із дошкульним дотепом та гострим висміюванням були опубліковані у «Свободі» під рубрикою «Малий фейлетон». Слід додати, що в названій рубриці виступали як автори, котрі зазначали свої імена й прізвища, так і публіцисти, які підписувалися псевдонімами й криптонімами: Недонський, Контрапункт. в. р., «Сучок», (Ж. Д.), отець Василь Ларь, Максим Сливка та інші. Усе це підсилювало гумористично-сатиричний струмінь, який чітко лунав у часописах, що виходили на теренах краю впродовж 1920 – 1930-их років.

За тих часів не існувало спеціальних закладів для підготовки журналістських кадрів, а відповідно різним був в окремих випадках і контингент редакцій тодішніх видань, однак ентузіазм і усвідомлення своєї місії й ролі періодики загалом авторів давали результати: у цілому квалітативний рівень матеріалів, репрезентованих у медіа вищезазначеного

періоду, справді вражав. Так само широкою була палітра територіальної розгалуженості часописів, їх жанрова орієнтація. Крім того, преса не просто виконувала функції хронолога подій, а й дидактичну в плані розуміння й дотримання громадянського обов'язку, виховання в національно-патріотичному дусі. Тож гумор і сатира в цьому зрізі й виконували роль судді, аналізуючи негативні явища дійсності й виносячи їх творцям відповідний вирок. Тим паче йшлося про розв'язання вічних питань: патріотичного самоусвідомлення, єдності, прагнення до незалежності, моральних, культурних, мовних проблем тощо. Це притому, що активно впливали різні несприятливі фактори. Згадати хоч би перебування у складі різних за політичною системою держав, а це, без сумніву, відображалось на становищі й функціонуванні періодики. І хоч вона мала дійсно регіональний характер (фактично існувала в межах одного регіону), та сусідні території все ж тісно співпрацювали між собою, зокрема й у медіасередовищі.

Вищесказане простежувалося на прикладі Закарпаття й Галичини. А наслідком меншого вияву демократизації з боку Польщі (порівняно з Чехословаччиною) стала своєрідна еміграція: чимало галицьких українців (особливо це стосувалося творчої інтелігенції – письменників, учених) переїхало на закарпатські землі [12, с. 3]. Власне закарпатська періодика, виступаючи складовою західноукраїнської та української загалом, відігравала вагомий роль. Зокрема, була важливим виразником соціально-політичного становища краю та, як стверджує В. Габор, аналізуючи періодику Ужгорода, мала «загальнонаціональне значення для закарпатських українців...» [16, с. 7]. Своєю чергою, Р. Рахманний, окреслюючи роль самостійницької преси, наголошував, що вона «виконувала свій обов'язок: бути совістю народу і його свідомістю – дзеркалом сучасності» [77, с. 42].

Слід також мати на увазі ще один аспект. Як зазначає В. Владимиров, інтелігенція Закарпаття «за своїми коріннями та політичними й економічними інтересами поділяється на українофілів, москвофілів та мадярофілів. Найбільші політичні суперечки тривали між першими й

другими» [13, с. 37]. І знову ж: у змаганні з ідеологічними опонентами українська преса, яка найбільше відображала настрої народу, до того ж у національному дусі, активно вдавалася до сатирично-гумористичного відображення дійсності. І це ще одна феноменальна риса місцевої періодики. Діяльність «Свободи» і «Пчілки» тільки підтверджує сказане, а вищенаведений опис тогочасної історичної ситуації дає ключ до розуміння змістового й формального наповнення цих видань.

Висновки до розділу

На основі вищесказаного, є підстави твердити: гумор і сатира виступають як два потужні засоби, що виявляють комічне ставлення до дійсності. Притому різноманітні підходи до класифікації науковців чітко вказують: гумор надає оцінку окремим аспектам соціальної дійсності (не заперечує їх, на відміну від сатири), виявляється в глузуванні, яке, однак, перекривається доброзичливим, оптимістичним світосприйняттям, адже йдеться не про демонстрування поганого, а швидше про способи й необхідність покращення ситуації. Сатира ж спрямована на героїв чи дії, для яких удосконалення не ефективно: слід розпочинати тотальне оновлення, цілковите перезавантаження свідомості, кардинальну зміну векторів суспільного руху. Саме тому для показу ницості й аморальності майстри сатиричного слова змушені вдаватися до уїдливості, різкості в твердженнях, гнівного висміювання, заперечення об'єкта, гіперболізації, критики, загострення. Сатира найчастіше виявляється у формах гротеску, карикатури, іронії (характеризується прихованим смислом, гострою насмішкою) та сарказму (вищий ступінь іронії, особливо їдка, гнівна й викривальна насмішка). Водночас іноді доволі складно визначити межі іронії та сарказму, тому в дослідженні послуговуємося такими критеріями: іронія – приховування негативних явищ, використання слів, що залежно від ситуації мають як позитивні, так і негативні конотації; сарказм – пряме висміювання, гостра критика з використанням лексем, які за емоційним сприйняттям позначають тільки негатив. Серед гумористично-сатиричних журналістських жанрів виділяються два основні – фейлетон та

памфлет. Однак їх часто доповнюють інші стійкі формотвори: анекдоти, байки, гуморески тощо. Водночас елементи гумору та сатири притаманні й інформаційним та аналітичним матеріалам, що простежується на всіх рівнях мови (фонетичному, лексико-фразеологічному, морфологічному, словотвірному, синтаксичному тощо).

Крім того, гумор і сатиру слід розглядати в контексті суспільно-політичної ситуації, що склалася в Підкарпатській Русі в 1920 – 1930-их роках, а також, зважаючи на феномен закарпатської преси як складової західноукраїнської. Такий підхід дає змогу предметніше, ґрунтовніше з'ясувати функціональне призначення відповідних матеріалів, які з'являлися на шпальтах тогочасної періодики. Особливу увагу слід звернути на те, що тогочасні суспільно-політичні реалії краю за Карпатами диктували значною мірою інші країни. Зокрема, Австро-Угорщина, а після її розпаду – Чехословаччина. Остання спочатку давала надію на автономію, однак настрої змінилися доволі швидко: реформи в різних сферах призвели до економічної, медичної, освітньої нестабільності, що виливалося в численні революційні виступи. А після розпаду Чехословаччини з'явилася змога активніше заявити про автономію краю – нею й стало проголошення Карпатської України. Усе ж, попри труднощі, закарпатська преса 1920 – 1930-их років успішно розвивалася й у контексті західноукраїнської стала справжнім феноменом – з огляду на національно-патріотичне спрямування, кількість, якість і географію видань, добір авторів, особливо публіцистів із самобутнім гумористично-сатиричним баченням дійсності. Сказане стосується й гумору та сатири – матеріали у відповідних жанрах і формах чітко й самобутньо відображали настрої соціуму, висміювали негативні явища дійсності. Це підтверджує й діяльність таких видань, як газета «Свобода» і журнал «Пчілка».

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ ГУМОРУ Й САТИРИ В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ ВИДАНЬ «СВОБОДА» ТА «ПЧІЛКА»

2.1. Засоби творення гумору в публіцистичних творах різної жанрової належності

Однією з особливостей публікацій у закарпатській пресі 1920 – 1930-их років стало активне використання засобів творення гумору й сатири. Відрадно, що йдеться не тільки про спеціалізовані відповідні жанрові форми (на кшталт фейлетону й памфлету), а й про тексти аналітичного та інформаційного спрямувань.

Слід зауважити, що у квантитативному аспекті гумор та сатира далеко не паритетні. Також відіграє роль характер і тематична специфіка видань. Усього проаналізовано близько 900 фрагментів у текстах інформаційної, аналітичної та художньо-публіцистичної груп журналістських жанрів (за винятком підгрупи гумористично-сатиричних, яку розглядаємо окремо).

Як свідчить досвід «Свободи», у цьому часописі вдавалися переважно до елементів сатири. Вони становлять 96 відсотків з усіх гумористично-сатиричних засобів (загалом віднайдено й систематизовано понад 730 таких прикладів). Притому в сатиричному плані ідеться про іронію, гротеск, карикатуру та сарказм. Відповідно 4 % належать гумору (*див. Додаток А. Рис. 1*). Така диспропорція на користь сатири виправдана, оскільки зріз соціально-політичних реалій 1920 – 1930-их рр. диктував потребу саме в сатиричному осмисленні дійсності (зважаючи на хід реформ, які призводили до криз у різних сферах, численні мітинги за соціальні права, урешті беручи до уваги весь непростий період між двома світовими війнами). Отож публіцистам було не до гумору. Основним завданням тодішніх видань ставали критика, засудження дій влади, конкретних осіб, які обіймали високі посади та впливали на розвиток краю.

Зовсім інша специфіка й відсотковий розподіл засобів гумору та сатири в журналі «Пчїлка» (усього проаналізовано понад 160 фрагментів, що містять елементи гумору й сатири). Розглянуті приклади свідчать про тенденцію паритету: 50 відсотків гумористичних і стїльки ж сатиричних зразків (*див. Додаток А. Рис. 2*). На відміну від «Свободи», «Пчїлка» характеризувалася «м'якшим» гумором, а сатира в цьому журналі не набувала такого значного розмаху в плані гострої й дошкульної критики, гнїву, викривальності й уїдливості. Відповідний підхід також має свою аргументацію, пов'язану зі специфікою журналу, про що зазначали його творці у зверненні до читачів на звороті титульного аркуша: «Пчїлка» є учителем и вихователем нашої молодежи. В кождом числї новинки друкуєся премного интересных оповѣдань, популярно-научных статей, також класичнї и народнї казки, вершї, всякї замѣтки з науки, з природы и з щоденного житя. Новинка прикрашена многими красными иллюстрациями» [66, [зворот титульного аркуша].

Водночас навіть незначний відсоток за кількістю зразків гумору у «Свободі» відігравав вагому роль у формуванні цілісної картини тогочасної дійсності. Справді, за тих часів, коли політико-економічні реалії породжували масу серйозних проблем, важливо було психологічно налаштуватися на їх сприйняття, вирішення, у чому й допомагав відповідний засіб творення комічного. Адже «гумор часто має місце у стресових чи неприємних ситуаціях, коли люди відчувають такі негативні емоції, як страх, печаль чи гнів. Проте сприйняття кумедних та безглуздих елементів дозволяє їм подивитися на ситуацію з іншого боку та запобігти негативним переживанням» [38, с. 2]. Також слід мати на увазі, що гумор виконує ще захисну функцію: сприяє об'єктивній оцінці ситуації, що склалася, водночас зберігаючи оптимістичне світосприйняття.

У «Свободі» гумор має свою специфіку. Здебільшого, він характеризується доброзичливим тоном оповіді. Останнього, безперечно, надавали спеціальні засоби творення комічного: створення чи відтворення

ситуації, що викликає саме гумористичне сприйняття – понад 70 %, а каламбур, порівняння, прикладка, звернення до народної творчості (головно – приказка), цитування – менше 10 % кожне (див. Додаток Б. Рис. 1). Вагому роль відігравали й підбір заголовків відповідного спрямування. Колоритністю з гумористичним акцентом запам'ятовувалися й підписи до публікацій (хоч більшість матеріалів не підписували, оскільки часто йшлося про критику впливових осіб чи ініційованих ними подій, тому журналісти в цьому плані виявляли обережність, удавалися до самозахисту від можливої зворотної реакції).

Щодо «Пчілки», то гумор у ній також вирізняється особливостями та функціональним навантаженням. Зазвичай, у доброзичливій манері дописувачі журналу повідомляли про кумедні ситуації в школі, стосунки між учнем і вчителем, які загалом мали субординативний характер (воднораз школярі іноді до останнього доводили свою позицію, роблячи все, щоб не отримати погану оцінку). Тобто якщо розглядати гумор «Пчілки» у тематичному розрізі, то превалює освітня, шкільна, молодіжна, соціальна тематика (для порівняння: у «Свободі» – суспільно-політична орієнтація). Гумор у «Пчілці» теж мав свої головні засоби творення комічного: найчастіше спостерігаємо формування гумору на основі ситуації – у понад 70 % проаналізованих зразках (однак у компаративному аспекті зі «Свободою», це був «чистий» гумор, переважно без іронічного підтексту), далі помітним засобом є порівняння (понад 20 %), а фразеологізм, метонімія, афоризм – менше 10 % кожен (див. Додаток Б. Рис. 2).

У «Свободі» особливо відчутний гумористичний ефект, коли йдеться про каламбур (гру слів). Ця «стилістична фігура створена на основі використання омонімів, омографів, повторів слів та їхніх комбінацій і модифікацій із подібним звучанням та багатозначністю» [33, с. 90], базується на зумисному перекручуванні фактів. Так, у замітці «Ювілейне торжество мукачівської держ. уч. Семинарії», поданій за колоритним підписом «Свояк», автор-учасник заходу (де було всього 20 учителів, відомі діячі

Бескид і Фенцик) ділиться з читачами враженнями: *«Свято відкрив якийсь там кінчивший учитель, не памятаю чи то був Кочерган чи Коцібан, а може і Лопата»* («Свояк». Ювілейне торжество мукачівської держ. уч. семінарії. – Свобода. – 1930. – Ч. 32. – 7 серп. – С. 2.). У такий спосіб, ніби забувши прізвище, журналіст прагнув висловити невдоволення виступом відповідної людини, котра говорила *«язичієм»*, не мала достатнього авторитету, притому сама не розуміла суті бесіди. Тобто в цьому випадку гумор постає через висміювання негативних аспектів акції, однак у доброзичливій формі, без видимого іронічного ефекту, однак із неприхованим смішним началом.

Або ж такий приклад каламбуру з репортажу *«Суд над Тацинцем»*: *«При допитах его адвокатом, зайшов ось такий інцидент. Предсідатель допитується, чи Тацинцеві сматрел «у лицо» як той став з револьвером. «Да-да, я смотріл на улицу» казав о. архидіакон і видів як револьвер ще димився. Отже зрозуміня «русского» языка»* *таке, що «у лицо» і «улицу» то те саме»* ([Б. а.]. Суд над Тацинцем. – Свобода. – 1930. – Ч. 46. – 13 лист. – С. 1.). Це зразок того, як схожі в різних мовах слова мають зовсім іншу семантику, що, зрештою, теж викликає гумористичний ефект, зокрема й дещо іронічну, та все ж усмішку. Водночас наведений фрагмент підтверджує: у газеті «Свобода» гумор не використовується в «чистому» вигляді, а переважно має відтінок сатиричного. У зв'язку з цим відповідне переплетіння різних мов несе додаткове смислове навантаження: відчутним є висміювальний ефект. Його вектор спрямований на тих, хто цурається рідної мови. У статті за підписом «Народовця» «Кто ми?» автор відповідає на винесене в заголовок запитання конкретними фактами. Скажімо, подає ситуацію, коли разом до Праги їхали один завзятий *«русскій»* (був шкільним інспектором на Підкарпатській Русі) та російський професор. Дорогою обидва спілкувалися російською. Інспектор увесь час напружував сили, щоб показати себе по-справжньому російським. Урешті попутник спитав: якої національності його співрозмовник? Останній мовив: *«я русскій!»*

(Народовець. Кто ми? – Свобода. – 1930. – Ч. 8. – 20 лют. – С. 3.). На це професор зареготав: *«ха, ха, ха, смотри, этот хахол говорив, что он русский?»* (Там само). Цей фрагмент виконує дидактичну функцію й наочно показує, що трапляється з тими, хто цурається рідного краю, свого справжнього національного коріння.

Свій ефект має і гумор, створений за допомогою такого тропу, як порівняння. Це засіб, «у якому один предмет, явище, подія зіставляються з іншими за спільними ознаками. Порівняння найчастіше складається з двох частин, з'єднаних сполучниками наче, як, немов. Воно теж викликає певні емоції, дає змогу глибше зрозуміти ознаку, якість предмета чи дії» [57, с. 18]. Сказане стосовно використання відповідного тропу характерне як для «Свободи», так і для «Пчілки»: *«Коли увидів, що задармо, тоді попробував ще і по хижгах походжувати, но і так задармо, бо його слова до людей не імалися, так як кукурудза до сухої стіни»* (Народовець. Помогайте всі, бо оден не може. – Свобода. – 1930. – Ч. 32. – 7 серп. – С. 4.). Ідеться про агітатора з товариства Духновича, який прагнув різними способами залучити людей до своєї організації. Проте порівняння результативності його праці, як бачимо, зводиться до «кукурудзи», яка не тримається «сухої стіни». Гумор також у цьому випадку виконує функцію «м'якої» критики, змушує читача сприймати негативний факт крізь призму розуміння інформації з усмішкою. Тож можемо говорити й про захисну роль гумору в наведеній ілюстрації. Або ж іще один зразок із журналу «Пчілка»: *«... и вылетитъ бѣлый голуб!»* – як дѣти нараз розреготалися, аж цѣла саля брѣнѣла вѣд смѣху. Бо мѣсто голуба сидѣв там Матей, червоный як рак, и смѣявся на них» (Невицька Ирина. Коклерство Матейка. – Пчілка. – 1930. – Ч. 5-6. – січ.-лют. – С. 139). Чи ж у цьому ж оповіданні ще такий приклад, коли завдяки порівнянням для опису характеру, дій героїв та фразеологізму досягається гумористичний ефект: *«Кукурада як побачив, що голуб не хоче вылѣтати, скоро зѣгнувся и заглянув пѣд стѣл, та аж скрикнув здивованый: «Сапердотер, вас іст дас?»», а Матей вытрѣщив на него очи як жаба. Кукурада вхопився за голову, бо*

сейчас прийшло йому в голову, що се и дух Гарібалдія той був – так засвстыдався, заганьбився, що тільки згорнув все своє ремесло до торбы, схопив на себе палерину и цилинדר и без слова выбъг з школы. Утъкав, утъкав, якбы його турки гнали, и анъ не чув, як за ним дъти кричали...» (Невицька Ирина. Коклерство Матейка. – Пчолка. – 1930. – Ч. 5-6. – січ.-лют. – С. 139.). Притому фразеологізм *«виприщити очі»* доповнює образ героя, який був безтямно здивованим.

Сказане ілюструє й переклад твору з німецької мови, який подав Е. Самойлович: *«Але наступали лихъ часы для мышей. Они так розплодились, що погли майже все зерно. Господар чухав потилицю, дивлячись на скоки та выбрики непрошених гостей»* (Гофман Вагнер. Подорож полевоѣ мыши. – Пчолка. – 1925. – Ч. 1-2. – вер.-жовт. – С. 10). Гумористичного ефекту до змалювання переживань героя надає фразеологізм *«чухав потилицю»*, що виявляє жалкування й незадоволення від певного вчинку. А загалом увесь фрагмент, хоч і має гумористичне спрямування, але характеризується критичним осмисленням дійсності.

Крім того, влучні фразеологічні висловлювання слугують ефективним засобом для вираження власної позиції щодо певного явища. Наприклад: *«Коли знайшли скарб, прийшла одна бабуся, яка згадала про нечистого: «Хлопцъ ще хотъли копати, та лихе принесло стару бабу подивитися, що то там за збраня...»* (Москалик П. Як я здобував скарб / П. Москалик. – Пчолка. – 1929. – Ч. 8. – квіт. – С. 224). Фразеологізм *«лихе принесло»* уже ілюструє незадоволення героя.

Крім порівняння, із-поміж інших видів тропів у формуванні гумору мала місце й метонімія – вид тропа з переносною назвою «предмета чи явища, яка виникає на основі зовнішнього чи внутрішнього зв'язку між суміжними поняттями» [58, с. 89]. Вона створена, зокрема, лексемами з розмовним забарвленням. Скажімо, як зауважує в уривку зі щоденника (зазначено: саме «чужого» щоденника) під назвою «Из циклю «Театральна Одисея» автор Микола Чирський: *«О три чверты на чотыри «саля» переповнюється*

поступово звуками шморгаючих носів та тупотгням нѳг маленьких аматорів театрального мистецтва» (Чирський М. Из циклю «Театральна Одисея» / Микола Чирський. – Пчѳлка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 162). Призначення згаданого художнього засобу з елементами гумору – краще, точніше, наочніше відобразити атмосферу, що панувала на початку відповідного заходу, а також із метою розважити аудиторію. Остання з названих функцій чітко зреалізована й у такому прикладі: *«Чорнѳ, стѳрѳ, блакитнѳ, синѳ оченята пильно слідкують за кождым рухом грачѳв, маленькѳ и великѳ, як вареники вуха ловлять кожде слово...»* (Там само). І досягається гумористичний ефект у наведеному фрагменті теж за допомогою метонімії та порівняння.

Ще один засіб, який трапляється у виданнях того періоду, – гіпербола – «образне перебільшення за розміром, силою, значенням звучання, настрою, тону» [56, с. 435]. Особливо до нього вдаються маститі публіцисти, відомі письменники краю. Так, у «Пчѳлці» до цього прийому часто вдавався В. Гренджа-Донський. наприклад: *«И я був там на гостинѳ // И мѳй приятель, Павло, // А вино аж пльло // Лиш до рта не текло... // Рѳзали у скрипки й басы, // Та у бубен терли, // Молодѳ й тепер ще живють, // Коли не померли.* (Гренджа-Донський В. Князь Огень / Василь Гренджа-Донський. – Пчѳлка. – 1927. – Ч. 1-2. – вер.-жовт. – С. 16). Перебільшення в цьому випадку допомагає автору краще відобразити картину дійсності; гумористичний (а точніше, жартівливий) ефект мають і вислови, що свідчать про невпевненість публіциста в подальшому розвитку подій, що теж додає розважальності.

Апелювання до читача з гумористичним відтінком має й звернення до народної творчості. Так, у статті «Слово до Підк. студентів взагалі до П. молоді» автор застерігає: *«Так, голубе мій! Коли ти не навчишся зараз працювати, то на старість можеш сміло повторити пословицю нашого народа: «що з воза впало, то уже пропало»* ([Б. а.] Слово до Підк. студентів взагалі до П. молоді. – Свобода. – 1930. – Ч. 3. – 16 січ. – С. 3.). У настанові

молодому поколінню гумористичного забарвлення надає приказка, яка також із доброзичливістю, невимушеністю, але має виховний ефект. У цьому контексті, коли гумор твориться засобами народної творчості, слід згадати й «Пчілку», яка послуговувалася приказками. А в одному зі своїх випусків помістила цілу їх підбірку, зокрема й із гумористичним спрямуванням: «3. У нашом селѣ самѣ Васиљ, один Дьордѣй – тай то злодѣй!», «4. Чуємо, чуємо, лиш ся пиуємо!», 11. «Гадають кишки, що ся рот завѣсив. (Як їсти не дають)», 15. «До роботи йой, а до їди гой!», 19. «Так «плаче», що горѣ чолом слезы течуть» ([Б. а.] Приповѣдки (народнѣ). – Пчѣлка. – 1925. – Ч. 1-2. – вер.-жовт. – С. 37). Варто додати, що такі зразки (разом з афоризмами) виконують функцію розважання, мають підсилену гумористичну дію.

Якщо ж брати до уваги «Свободу», то трапляються зразки гумору й на синтаксичному рівні. Зокрема, автори доречно застосовують прикладку. Як ось: «Особливо чудо зручності і притомності ума доказував молоденький стрункий воротар «Руси» Бокшай. Його таки на грици охрестили «чоловік-гума», а по грі захоплена ним публіка серед радістних окликів винесла його на руках з грища» ([Б. а.] [Б. н.]. – Свобода. – 1931. – Ч. 26. – 2 лип. – С. 4.). У тексті зреалізовано розважальну функцію з ефектом мотивації: приклад «людини-гуми», можливо, когось надихне на власний спортивний розвиток. А саме порівняння воротаря з «гумою» хоч і жартівливе, та вдале: підкреслює неординарні здібності голкіпера провідного футбольного клубу в краї.

Серед інших гумористичних зразків у вищеназваному часописі найбільше трапляється тих, які утворюються завдяки ситуації. Скажімо, у замітці «Може одібра сніданок 1905. р.» ідеться про повідомлення американських часописів у Сан-Франциско: робітник забув сніданок, який помилково замурували в стіну будівлі. Уже сам факт викликає усмішку, а гумористичного ефекту надає ще й коментар автора з акцентом на «зміст» того сніданку: «А саме, як тепер валили федеральний будинок, найшли там у стіні сніданок робітника, загорнений в газету з 1905. р. Та той хліб не буде вже доста свіжий!» ([Б. а.]. Може одібра сніданок 1905. р. – Свобода. –

1934. – Ч. 5. – 1 лют. – С. 3.). У наведеному прикладі головна функція публіцистичного тексту – не так поінформувати, як розважити аудиторію, допомогти відволіктися від буденних проблем. Особливо в пору воєн, політичної нестабільності, соціальної незахищеності тощо.

Подібні зразки гумору непоодинокі. Зокрема, на рівні ситуації відповідний вияв комічного ефективний у замітці про вибори. Мова про бабусю, котра під час них *«спаковала всь листы до коверты»* ([Б. а.] *Выберайте собѣ, котрого хочете.* – Свобода. – 1928. – Ч. 50. – 13 груд. – С. 3.) і кинула до урни. Коли її спитали, за кого хотіла голосувати, відповіла: *«выбирайте, кого хочете, мовляв, усе одно.* Зазначена ситуація має гумористичне спрямування й водночас змушує задуматися над актуальною й досі проблемою недовіри до кандидатів. А згадана бабуся – уособлення значної кількості таких же виборців, розчарованих у слугах народу, справедливості політичних систем. Звідси публікація має помітний виховний та викривальний ефекти.

Цікавим і ефектним є ще один зразок, у якому в нестандартній формі обіграно свято Миколая. Під загалом смішною ситуацією криється висміювальний підтекст – герої в подарунок отримують те, що б їх могло виправити, зробити справжніми патріотами. Фантастичне тут поєднується з реальним: *«Каминському – автомобил. Бродіови – антимонію. Куртякові – штири місяці. Бачинському – українську азбуку. Грабарові – зелену легітимацію. Цуркановичови – політичні інтервенції. Заіцові – заяці. Підкарпатським Гласам – українського співробітника. Земледільській Політиці – український страх...»* ([Б. а.]. *Кому що приніс Миколай.* – Свобода. – 1930. – Ч. 51. – 18 груд. – С. 3.). Функція гумору в наведеному зразку – і розважальна, і приховано викривальна. Отже, знову йдеться не так про доброзичливий сміх, як про посмішку з дещо іронічним підтекстом.

Вартий уваги й інший приклад ситуативного гумору: *«Ревіовий театр в Сан-Франціско «Пінг-Понг» упадав тому, що його ніхто не відвідував. Але його дирекція найшла вихід з прикрої ситуації. Одного дня оголосила на*

афішах що вступ до театру вільний. Театр був тогож дня набитий публікою по береги. Та яке велике було розчарування глядачів, коли при виході з театру казали кожному з них заплатити за програм! Американцям цей жарт подобався. Кожний ошуканий дирекцією намовляв тепер свого приятеля на безплатну виставу до театру, бо там мовляв, при виході жде його несподіванка. За кілька таких вистав театр двигнувся» ([Б. а.] Помислові американці. – Свобода. – 1930. – Ч. 24. – 12 черв. – С. 4.). Знову ж: мета публікації – розважити аудиторію. І це вдається, адже ситуацію з театром подано в гумористичному ключі.

Помітною функцією гумору в пресі є апелювання, орієнтація на високі моральні цінності. У «Свободі» це досягається також за допомогою ситуативного гумору. У замітці «Великодній кабанчик» (із рубрики «Бесѣда») автор, який підписався просто – «Лесь» (Лесь. Великодній кабанчик. – Свобода. – 1929. – Ч. 19. – 9 трав. – С. 2.) повідомляє про пригоду отця Иренея, котрий був ошадливим. Його дружина потайки годувала кабанця, перед святом попросила дяка, аби той продав тварину й так само непомітно приніс гроші. Проте, коли дяк на подвір'ї намагався зловити «об'єкт прибутку», саме вийшов священник і, зрозуміло, спитав, чий кабанець. У відповідь почув неправду: тварина дяка, і він везе її на продаж. Ціна була невеликою, тож отець Иринея купив свинча... з власного подвір'я. Ось так і з'являється публікація, у якій зображена ситуація має виховне значення: з одного боку, вчить: не варто щось робити потай від рідних, з іншого – не слід удаватися до крайнощів, бути занадто ошадливим. Інакше за все доведеться платити фактично двічі. Крім того, наведена ілюстрація виконує місію створення позитивного настрою в симбіозі з доброзичливим висміюванням ситуації.

Вищеназване дає підстави вважати про активність у використанні ситуації як ефективного засобу творення комічного у «Свободі». Схожа тенденція й у журналі «Пчілка». Щоправда, ситуації у цих виданнях мають зовсім інший характер. Наприклад, доброзичливість і «боротьбу» учня за

свою оцінку яскраво змальовує такий факт: *«Скажи, Іванку, чому у тебе «р» стало самозвуком? – питає вона. Івась чує сміх. Але він не має наміру здаватися. Зібравши останні сили, він відповідає: – Тому, що «р» вимовляється голосно! І на доказ голосно гарчить: – Рррр!.. Учителька не може стримати сміху...»* (А. Влодко. – Уперше в школі. Самозвуки. – Пчілка. – 1930. – Ч. 1. – серп. – С. 18). Як бачимо, у наведеному прикладі немає навіть іронічного відтінку, а гумор виконує розважальну функцію. Сказане підтверджує й такий приклад: *«Оден швайцарський купець оголосив в газетах, що дасть 5 франків (коло 90 Кч) тому, хто прише йому найбільше яблуко. Незадовго мав він 15 мішків найкрасших выбраних яблук и заплатив вдячно 5 франків тому, котрого яблуко було найбільше»* ([Б. а.] О найбільше яблуко. – Пчілка. – 1925. – Ч. 1-2. – вер.-жовт. – С. 32).

Крім того, оскільки «Пчілка» виконувала й роль науково-популярного журналу, доволі часто подавала пізнавальні матеріали (найчастіше в жанрах кореспонденції та статті). А для доступнішого викладу матеріалу автори відповідних публікацій послуговувалися й гумористичним підходом. Як ось: *«...а одним з найбільших єть чудес єсть здобуток радіоапарату. Бо ловити концерты та выклады «дротом з повітря» єсть таки на перший погляд дуже дивным!»* («Дикий Ярослав. Радіо / Ярослав Дикий. – Пчілка. – 1930. – Ч. 1. – серп. – С. 27).

Слід згадати й те, що «Пчілка» уміщувала чимало матеріалів про флору, фауну, ведення господарства, у яких теж не обходилося без гумору. Скажімо, у ситуації, що містить конфуз, автор теж досягає відповідного комічного ефекту з розважальним акцентом, певним застереженням від подібних випадків: *«В однім нїмецьком господарствѣ найшла господиня на подвѣрїю 10 молодых качок, якѣ выдавалися мертвыми. Коли їх хотѣли закопати, не було їх. Дослѣдили, що качки нажерлися головок молодого маку и впилися. Нѣ одна з тях качок не загинула, але всѣ рвуться до маку и растутъ дуже помалу»* ([Б. а.]. Пянѣ качки. – Пчілка. – 1931. – Ч. 4-5. – січ. – С. 115). Або ж така ситуативна ілюстрація: собака Фокс повторював за

дітьми акробатичні трюки, але потрапляв через це в різні халепи. Наприклад, параван із легкої матерії, що відгороджував дитячі ліжка, сприйняв за стіну, розігнався, уперся задніми лапами в параван – і параван упав, накривши Фокса. Собака перелякався, однак побачивши, що діти сміються, заспокоївся ([Б. а.] Оповідання про псів. Акробат. – Пчолка. – 1931. – Ч. 2. – жовт. – С. 35-37). У цьому випадку за допомогою гумору автор закликає дітей любити природу, зокрема тварин.

Окремо варто додати про ситуативний гумор у віршованій формі, що теж мав місце у «Пчілці»: *«Тече рґчка з Ясґнечка, // Я по ній возився // Та молися, душко, Богу, // Що я не втопився! // Купи собґь, дґвко, дрімбу, // Сама ходи боса, // Щобь дрімба подрімбала // Коло твого носа»* (Драшкаба М. Коломийка. – Пчолка. – 1926. – Ч. 5-6. – січ.-лют. – С. 127).

Аналіз публікацій дає підстави вважати: вагомим є й цитування з гумористичним змістом, що простежується й у «Свободі». *«Др. Мічура Мартін іменованій президентом братіславського Вищого Суду. – Єслиб злодійв не було, так поліцайти моглиб дрова рубати. Се сказала при вислуху одна жєнцина, яка крала курей в Кошицях»* ([Б. а.]. Іменованя. – Свобода. – 1930. – Ч. 50. – 11 груд. – С. 3.). У наведеному фрагменті гумористичності надає саме покликання на слова жінки, яка, оцінюючи роль поліції, сама займалася... крадіжками. Тут гумор виконує функцію розважання, з одного боку, а з іншого, і викривання. Насамперед – негативних якостей людини, котра в тогочасному соціумі вдавалася до аморальних дій.

Колоритністю з гумористичним підтекстом відзначалися й заголовки «Свободи». Часто вони теж відображали ті чи інші ситуації, факти, явища. Скажімо: *«Відважна жєнцина нагнала злодія»* ([Б. а.]. Відважна жєнцина нагнала злодія. – Свобода. – 1932. – Ч. 14. – 7 бер. – С. 2.). У таких випадках слід теж говорити про те, що позитивне завершення тих чи інших надзвичайних пригод нейтралізує життєвий негатив, надає віри, підтримки, указує шляхи вирішення проблем за складних ситуацій, зрештою, навіть на прикрощі, невдачі біди дає змогу подивитися веселими очима.

Іноді «матеріалом» для вищесказаного слугували доволі нетипові ситуації. Як ось «*Нечувана пригода на похороні*» ([Б. а.] Нечувана пригода на похороні. – Свобода. – 1931. – Ч. 37. – 17 вер. – С. 3.): на два дні завмер торговець; усі подумали, що він помер. Та «мертвий» почав підійматися й сів посередині ще відкритої домовини. Чи фактично про те ж ідеться у схожій публікації – «*Втѣк з труны (деревища)*» ([Б. а.] Втѣк з труны (деревища). – Свобода. – 1929. – Ч. 27. – 4 лип. – С. 3.). Наведені ілюстрації є свідченням дії функції гумору й наче підкреслюють: життя – різноманітне, у ньому можуть траплятися найнеймовірніші ситуації.

Загалом проаналізовані приклади зі «Свободи» демонструють, що серед інформаційно-аналітичних публікацій з гумористичним ефектом, а також аналогічних матеріалів із групи художньо-публіцистичних жанрів (але не з підгрупи гумористично-сатиричних) найчастіше зразки комічного трапляються в замітках (75 %); меншою мірою – у репортажах, кореспонденціях, статтях (майже по 7 відсотків кожен); у казках (у 4 % випадків, де, скажімо, подано особливості життя однієї з національних меншин краю). Отже, помітною є тенденція до використання елементів гумору саме в замітках. Це цілком виправдано, зважаючи на те, що газета «Свобода» значною мірою виконувала інформативну функцію, за допомогою малих жанрових форм пропагувала моральні цінності, виховувала в національно-патріотичному дусі. І гумор був тим засобом, який активно слугував указаній меті.

Щодо «Пчілки», то, як показує дослідження, зазвичай елементи гумору трапляються в оповіданнях (маже 40 %), замітках – 15 %, в ігрових жанрових формах (загадка, гра, скоромовка тощо) та казках – до 15 % кожен, а до 15 % сукупно – у віршованих творах (вірші й коломийки), кореспонденціях, щоденниках, творах драматургії.

Також (головно у «Пчілці») знаходимо елементи гумору в публікаціях, які пропагували творчість відомих закарпатських та загалом українських письменників. Ідеться про В. Гренджу-Донського, С. Черкасенка,

С. Руданського, Марка Бараболю, І. Невицьку та інших. Водночас у розглянутих газеті й журналі траплялися й цікаві форми криптонімів, псевдонімів. Найчастіше це було у «Свободі»: «Свояк», «Один», «Народовець», «Всюды присутний». У такий спосіб автори виявляли креативність, уміння додатково привернути увагу аудиторії, налаштувати реципієнта на особливий лад, довірливе сприйняття написаного тощо.

Здебільшого елементи гумору виявляються в публікаціях під нейтральними назвами рубрик: «Новости», «Що чувати в світі?», «Спорт», «Допис» (у газеті «Свобода»), «Всячина», Радіокуток, «Театр. Кіно», «Пригоди Матея Куколки», «Дитяча сторінка» (у «Пчілці») тощо. Якби рубрики також характеризувалися гумористичним забарвленням, то, як і в підписах до матеріалів, доречно було б говорити про додатковий публіцистичний ефект. Утім майстерність авторів тут реалізовується на рівні основного тексту.

2.2. Елементи іронії в медіатекстах аналізованих видань

Закарпатські видання 1920 – 1930-их років демонструють тенденцію, у якій превалює за кількісною характеристикою сатира. Особливо яскраво це простежуємо в газеті «Свобода». Як уже зазначалося, у публіцистичних текстах переважно послуговуються засобами сатири (96 %). Останні доволі активно використовуються в інформаційно-аналітичних публікаціях, а також художньо-публіцистичних (не враховуючи спеціальної групи гумористично-сатиричних). Притому слід додати, що зі значним відривом із-поміж усіх засобів творення сатири превалює іронія (у майже 80 відсотках прикладів). Вона як один із відтінків сміху «передбачає невідповідність між тим, що мовець чи автор стверджує буквально, і тим, що насправді має на увазі» [34, с. 110]. Значно менше трапляється сарказму (у понад 20 % із проаналізованих фрагментів). Несуттєве число становлять гротеск та карикатура (разом – менше ніж 1 відсоток; див. Додаток В. Рис. 1).

У «Пчілці» дещо інша палітра відповідних засобів, однак сатиричні з них посідають вагоме місце (приблизно 50 % із загальної кількості проаналізованих публікацій), однак так само яскраво вираженою залишається іронія (майже у 90 відсотках). Значно менше автори вдаються до сарказму (близько 10 %) і практично не трапляються інші засоби (зокрема карикатура – у менш ніж 1 % випадків; *див. Додаток В. Рис. 2*).

Отже, у цілому в зазначених часописах помітне місце посідає сатира, а з-поміж її головних засобів – іронія (меншою мірою сарказм та вкрай рідко гротеск і карикатура).

Безперечно, іронія характеризувалася особливим, притаманним тільки їй, спектром оцінки тогочасної реальності, а тому не випадково автори послуговувалися саме цим засобом (у «Свободі» помітна в понад 550 віднайдених прикладах). Найчастіше в газеті іронія виявлялася на лексичному рівні, зокрема за допомогою метафори (у третині всіх виокремлених зразків). Меншою мірою використано мімесис (15 %), фразеологізм та епітет (приблизно по 10 відсотків). Траплялися також гіпербола, літота, метонімія, алегорія, персоніфікація, перифраз, порівняння, антитеза, каламбур, оксюморон, малопрізм, лексеми зі зневажливою, лайливою конотаціями, розмовним забарвленням; застарілі слова, неологізми, приказка, ремінісценція, цитування (лексико-фразеологічний рівень); суфікси (найчастіше зневаги) на словотвірному, займенники (теж зі значенням висміювання, критики, зневаги на кшталт «якийсь») і вигуки (що теж виражали невдоволення) на морфологічному, прикладки на синтаксичному; на фонетичному (фонетичні видозміни як засіб поглиблення зневажливого відтінку); ситуативна іронія тощо (до 10 % кожен; *див. Додаток Г. Рис. 1*). Водночас попри незначний квантитативний відсоток, рівень якості, яскравості, прикладів з іронічним смислом доволі високий.

Щодо «Пчілки», то найчастіше траплялися ситуативна іронія, та власне іронія, виражена порівнянням (приблизно по 25 відсотків) і метафорою (20 %). Меншою мірою – фразеологізмом (15 відсотків), епітетом (10 %) та

іноді мімесисом, грою слів, гіперболою, оксюмором, алегорією, неологізмом, розмовною, обсценною лексикою, на рівні суфікса, приказки (див. Додаток Г. Рис. 2).

Як бачимо, обидва видання («Свободу» та «Пчілку») об'єднує доволі помітне використання метафор. За дефініцією І. Білодіда, ідеться про вид тропа, заснованого «на можливості переносно вжитого слова виконувати функцію нової характеристики предмета через його перейменування за схожістю чи подібністю з іншим предметом» [95, с. 40]. Серед проаналізованих сатиричних зразків – як індивідуально-авторські, так і загальномовні метафоричні одиниці. Наприклад, у хронікальній замітці «Втік із совітського «раю» зазначено: *«Минувшого року втік до Росії А. Тил, комуніст. Тікав від тюрми, на яку заслужив через напад на нар. соціалістичну будову в Коліні. Нині вернув з Росії з тим, що скорше піде дома до тюрми, ніж жити йому в большевіцькiм «раю»* ([Б. а.]. Втік із совітського «раю». – Свобода. – 1932. – Ч. 35. – 3 лист. – С. 2). Іронія в заголовку, виражена метафорою, одночасно є мімесисом – це іронічна мовна конструкція, яка побудована «за позитивною формою вислову. При цьому слова, вжиті в протилежному значенні, інколи беруться в лапки» [61, с. 113]. До того ж відповідна «іронічність» часто підсилена розділовим знаком – лапками, як у наведеному фрагменті. Тобто слово «рай» загалом має позитивне забарвлення, однак у конкретному випадку, що розуміємо з контексту, названа лексема виступає з контрастним, негативним значенням. Зокрема, наявність лапок уже налаштовує на критичне, протилежне до описаного явища, ставлення до дійсності. Власне ж у тексті вищенаведена позиція продубльована.

Ще один зразок – замітка про підвищення цін. У названій публікації «більшовицький «рай» має додаткове, «ідеологічне», навантаження: підсилити й так далеко не позитивний факт підвищення цін у країні з комуністичним режимом: *«Не дивно, що американські газети оповіщають лист з Большевії одного канадійця, де пише, що в Канаді краще живеться*

худобі, як в Росії людям» ([Б. а.]. З большевицького раю. – Свобода. – 1931. – Ч. 29. – 23 лип. – С. 2). Слід додати, що на шпальтах газети згадана метафора (й одночасно мімесис) траплялася чимало разів упродовж усього періоду виходу часопису, у такий спосіб сатирично висміюючи зріз тогочасної радянської реальності. Іноді в словосполученні *«большевицький рай»* автори останнє слово брали в лапки для підсилення публіцистичного виступу.

У статті за підписом «Обсерватор» дії учительського «Товарищества», яке нищить і зневажає свою культуру, критично оцінено теж за допомогою метафоричного осмислення ситуації: *«...взяло до рук своїх сокиру и немилосердно рубає под собою на деревъ стовпа»* (Обсерватор. Примѣтки до диктату учит. «Товарищества». – Свобода. – 1929. – Ч. 24. – 13 черв. – С. 1). Крім того, у «Свободі» іронія виконує й певною мірою розважальну функцію в контексті викривальної, наприклад: *«...«русскій» блок, котрый пак не забыли посолити и одним мадяром»* ([Б. а.] ([«Русскій» блок в Пряшовѣ]. – Свобода. – 1929. – Ч. 42. – 17 жовт. – С. 3); *«Підк. Русь находитья нині в руках одной партії, в руках аграрників. Се їх колонія, яку обложили «китайським муром». Ніхто не сміє там ані зайти, ані вийти»* ([Б. а.]. Стопами большевиків... – Свобода. – 1932. – Ч. 16. – 21 квіт. – С. 1-2); чи ж *«злѣпка партій»* ([Б. а.] Кандидатнѣ листы. – Свобода. – 1929. – Ч. 42. – 17 жовт. – С. 2) як характеристика народно-демократичної партії або *«інекції комуністів»* (А. Х. Сумний рецепт про спасення Підкарпаття. – Свобода. – 1932. – Ч. 16. – 21 квіт. – С. 1), які довели місцеве населення до повного занепаду. Сказане підтверджує й зразок зі статті, у якій на підставі оцінки діяльності одного з лідерів учительського «товарищества» про роботу останнього автор робить загальний висновок: *«Та бѣдне то товариство, котре удкою має ловити собѣ членов. Не має оно жадноѣ будуччини, не має жадного вигляду до життя»* (Ворон А. Кацапська мораль / А. Ворон. – Свобода. – 1929. – Ч. 27. – 4 лип. – С. 3). Зазначені приклади додають публіцистичним виступам гостроти, чітко виражають ставлення до тих чи інших ситуації, діяльності політичних сил чи їх окремих очільників.

Також метафора допомагає влучніше описати негативні аспекти певного явища: *«Ляхотатаре гуляють, лиш чим закінчиться той танець дервішів – святий знає»* ([Б. а.]. Соїм Пілсуцького. – Свобода. – 1930. – Ч. 51. – 18 груд. – С. 2). Мова про перше засідання польського сейму, яке відбувається за несправедливої системи, що схожа на *«танець дервішів»* – один із релігійних ритуалів. Або ж іще аналогічний приклад, який не втратив актуальності й до нині: *«Такий політичний плигун вчора належав до однієї партії, а сьогодні вже з другого сідала обкидає брудом своїх попередніх однодумців. Так ведеться наша політика»* (О. Н. До молоді. – Свобода. – 1931. – Ч. 10. – 5 бер. – С. 1). Іронічне й слово *«плигун»*, що метафорично та за допомогою суфікса також виявляє неприхильне ставлення до політичних діячів.

«Свобода» часто критикувала видання, які виявляли зрадницьку позицію, висвітлювали діяльність антиукраїнських партій. Для підкреслення своєї позиції, оцінки часопис не обходився без сатири, зокрема іронії, вираженою саме метафорою. Скажімо: *«Тоті «русскіє» лиш чужим пірем «украшають» свою «русскую» газету, ибо москалі-емігранти исправляють їх писання...»* ([Б. а.]. Хто висміває русській язык? – Свобода. – 1934. – Ч. 8. – 22 лют. – С. 2).

Стосовно «Пчілки», то в ній іронія, виражена метафорою, мала свій характер. Наприклад, у листі до редакції Марко Бараболя зазначає: *«Прошу помъстити цъ вѣршиѣ фонетичною правописею, коли це можливо, а коли нѣ, то вже я пѣддаюся. Най буде по граматицѣ д-ра Панькевича (тѣлько прошу не забути повставляти, де треба, дашкѣв, бо, хоч и зима, а дощ може прийти та змочити бѣднѣ «о»* (Марко Бараболя. З пѣд ѣдкоґо пера Марка Бараболѣ / Марко Бараболя. – Пчѣлка. – 1928. – Ч. 4. – груд. – С. 84). За допомогою образного осмислення дійсності автор досягає іронічно ефекту, у такий спѣсїб критикуючи граматику Панькевича. Або ж у текстовому фрагменті: *«Ах, не це хотѣв сказати. Якось само вискочило на язык, а тут оно нѣ при чѣм. От бѣда, коли чоловѣк нервозный и часто встрѣлитъ якусь*

дурницю. Ну, годь!» (Марко Бараболя. З пѣдкого пера Марка Бараболѣ / Марко Бараболя. – Пчѣлка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 157). Письменник-сатирик іронічно ставиться до себе, уживаючи метафори «*вискочило на язык*», «*вистрілить дурницю*». Водночас потрібно наголосити, що оскільки журнал більше орієнтувався на дитячу та молодіжну аудиторію, то й сатира в ньому лунала дещо м'якше, тоді як суспільно-політична «Свобода» з ідеологічними опонентами особливо не церемонилася, даючи надзвичайно в'їдливі, гострі оцінки подіям і особам. До речі, у названій газеті іронічні відтінки формують у текстах і за допомогою суто мімесису як іронічної мовної конструкції, побудованої за принципом переходу позитивної форми вислову до кардинально протилежної. Наприклад, слово «*братерська*» загалом у мовленні характеризується позитивною конотацією, однак у конкретному випадку за допомогою контексту (ще й графічно виділене лапками) набуває абсолютно негативного смислового звучання: «*З українцями в Польщі досить живо займається майже ціла світова преса. Не так однак з нами. У нас і людей мало і відповідної преси не маємо. Нічого дивного, если тут буяє, ци скорше шаліє «братерська» любов*» ([Б. а.]. З аграрницького кітла на Підк. Руси. – Свобода. – 1933. – Ч. 7. – 13 квіт. – С. 2). Сказане підтверджує й аналогічний фрагмент: «*Ми ваші «щирі» науки про християнську любов даруємо вашим «Подкарпатським Гласам*» ([Б. а.]. Аграрний сенатор Бачинський хоче бути красний. – Свобода. – 1932. – Ч. 3. – 21 січ. – С. 2); «*на се моглиб відповісти одинокі «спасителі» Підкарпаття – аграри*» ([Б. а.]. Русь дістане 1.900.000 кч на оправу недержавних доріг. – Свобода. – 1932. – Ч. 29. – 11 серп. – С. 3). В останній замітці йдеться про те, що Підкарпатська Русь отримає 1.900.000 кч на «оправу» недержавних доріг, а лексема «*спасителі*» налаштовує на антонімічне сприйняття представників аграрної партії, що значною мірою досягається завдяки використанню лапок. Така ж ситуація й у попередніх наведених випадках: слово, узятє в лапки, на синтаксичному рівні демонструє абсолютно контрастне значення, виконує викривальну функцію. Або ж, до прикладу, у замітці про заснування

російського театру автор зазначає: *«Межи публікою, котрої помимо того було мало, викликала гра артистів таке «вдоволення», що помало утікала з театру»* (Один. Навіть «Русській Вѣстник» не розуміє. – Свобода. – 1930. – Ч. 35. – 28 серп. – С. 3.). За допомогою наведеного факту, підсиленого мімесисом *«вдоволення»*, журналіст з іронією оцінює так звану *«популярність»* москвофільства на тогочасній Підкарпатській Русі.

У «Пчілці» вищеназваний прийом трапляється вкрай рідко, однак його роль – аналогічна в плані критики негативних тенденцій. Скажімо: *«Посерединь «Вичап тива і лігових напоюв» – конечна ціль десяти пригъхавших на гастроль «просвѣтянцѣв»* (Чирський М. Из циклю «Театральна Одисея» / Микола Чирський. – Пчолка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 162). У вказаному уривку зі щоденника автор критикує риси окремих недалекоглядних просвітянців, досягаючи відповідного ефекту саме завдяки мімесису. Проте відсутність лапок при ньому не послаблює іронічного звучання журналістського виступу. Як ось у реченні: *«Аграрники позволяють нам лиш чужу, москальську культуру, яка не може николи наситити нас і так із ласки аграрів остали би'смеся глупими»* ([Б. а.] Борьба проти правди. – Свобода. – 1930. – Ч. 25. – 19 черв. – С. 1). Крім того, у таких випадках автори іноді вдаються до вставлених конструкцій, які додатково увиразнюють сатиричний струмінь тексту: *«Наші учителі «щиро» витають (чи не на замовлення) «Карпаторусській Голос», а ровночасно з околиці мукачівської зголошують своїх дітей не до мукачівської, але до ужгородської семінарії»* ([Б. а.]. Як се зрозуміти? – Свобода. – 1932. – Ч. 21. – 26 трав. – С. 3).

У часописах іронія виникає й за допомогою фразеологізмів (відповідно 10 % та 15 % у «Свободі» та «Пчілці»), які посилюють сатиричну енергетику публікацій. Узагалі «емоційність фразеологічних одиниць тісно пов'язана з експресивністю їх. Коли порівняти фразеологічні й нефразеологічні назви того самого поняття, то яскраво виступає виразність, більша експресивність перших...» [71, с. 126]. Сказане підтверджує такий зразок: *«На поміч*

береться тую «русскость», бо що до «мадярскости» – зась у межах ЧСР! – береться той «літературный русскій язык», що потрібен їм, як псові пята нога, аби лише не розвивався рідний «язык», аби лише народ через нього не дійшов до національної свідомости, а лишився таким самим несвідомим і темним, як за мадярських часів» (Руснак І. Деж справді той «кавардак»? / Іван Руснак. – Свобода. – 1931. – Ч. 4. – 22 січ. – С. 3). Фразеологічна одиниця «як псові пята нога» означає непотрібність, протилежність сказаного і є доволі емоційно забарвленою. Ще один приклад: «От туй и быв «пес похований», ибо тых предсѣдателѣв и кассиров перед конгресом не могли много знайти, особливо из народовцѣв и сих не пуцали до залѣ конгреса» ([Б. а.] Наше учительство. – Свобода. – 1929. – Ч. 20. – 16 трав. – С. 1). Фразеологізм «пес похований» демонструє справжню причину, суть учасників відповідного заходу й підсилений іронічним підтекстом (а це виражає ставлення автора до негативних явищ дійсності). Або ж як у кореспонденції: «...не даймо запрячися тепер у маскальське ярмо. Най ярмо носить віл, бо він до него привик, а наше Підкарпаття – це вільна країна, в котрій ми русини вільні горожане» (Народовець. Інтересні зазиви. – Свобода. – 1930. – Ч. 37. – 11 вер. – С. 3). Вислів «запрягтися в ярмо» має відчутніше емоційне забарвлення й сатиричне підґрунтя, ніж синонімічне «поневолити». Іронія – своєрідний перехід від гумору до сарказму, і якщо гумор викликає сміх, то в іронії його струмись перетворюється на викривальний, а в сарказмі стає особливо уїдлигим. Тобто, як бачимо, зазначені фразеологічні одиниці також виконували роль потужного викривального осмислення дійсності.

На підтвердження вищесказаного – і таке речення: «Почув цей смѣх головный винаходник методѣв боротьбы з религією... сам т. Ленин. Заскреготав з заздрости зубами на весь мавзолей...» (О. Н. Підкарпатськѣ календарѣ на 1931 р. – Пчѣлка. – 1931. – Ч. 4-5. – січ. – С. 122). Фразеологічна одиниця «заскреготав зубами» означає виявлення гніву чи незадоволення, а відповідно й виражає далеко не приязне (завдяки

фразеологізму) ставлення до відомого політичного діяча. Безжальність до ідеологічних опонентів з іронічним відтінком простежується й в іншому зразку: *«Чом так вабить ся краина: // Наші долы, полонины! // Их краса нас для загубы, // бо сусьды гострять зубы»* (Гренджа-Донський В. Червона скала / Гренджа-Донський. – Пчолка. – 1931. – Ч. 10. – черв. – С. 224). *«Гострити зуби»* – прагнути заподіяти шкоди чи тримати гнів – доволі влучно передає характеристику поведінки «сусідів». Або ж у листі до редакції Марко Бараболя висловлює незадоволення роботою колективу, вважаючи: невже рік має бути таким поганим, що приніс би журналу твердий знак, а останній *«потрѣбный, як собаць пята нога!»* (Марко Бараболя. До Редакціѣ «Пчолки» в Ужгородѣ / Марко Бараболя. – Пчолка. – 1929. – Ч. 5. – січ. – С. 123). Знову ж: удале застосування фразеологізму підсилює публіцистичне звучання тексту.

Щодо епітета, то це «художнє, образне означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії» [25, с. 76] часто (у 10 % проаналізованих зразках «Свободи» і стільки ж – «Пчолки») розглянутих видань має своє іронічне навантаження. Скажімо, у кореспонденції «Конгрес народної молоді Підкарпаття, дня 7. VII. 1929.» автор зазначає: *«За цілий цей час мадярсько-жидівська, чеська та кацапська чорносотенна преса напала на нашу молодь грубим тоном, підізірваючи в іреденті, в протидержавній роботі...»* (Гренджа-Донський В. Конгрес народної молоді Підкарпаття, дня 7. VII. 1929. // Гренджа-Донський. – Свобода. – 1929. – Ч. 28. – 11 лип. – С. 1); *«днесь однако, коли й горда Англія захиталася, не соблазняється світ навіть з радикальними проектами американського президента Гувера. А таку тяжку ситуацію використає хитра Москва, котра зі своєї власної біди так думає вилізти, если цілий світ кине в огонь дальших катаклизм»* ([Б. а.]. Підкарпатська інтелігенція на границях нових часів. – Свобода. – 1931. – Ч. 34. – 27 серп. – С. 1). Епітети (у першому випадку «чорносотенний», а в другому – «хитрий», «гордий») підкреслюють негативні риси – відповідно преси, яка вела антидержавницьку

політику, та країн за їх налаштованістю й прогнозованими діями. Функція використаного засобу творення іронії – привернути увагу до критики тенденцій, які сформувалися в соціумі. Ще епітет доводить несправжність, фальшивість явища, як ось у слові «*витрублений*»: «*Се є правдива и автентична исторія витрубленоґ америцькоґ депутаціґ Русинов на Подкарпатську Русь*» ([Б. а.] *Що є правдою в дѣлѣ америцькоґ депутаціґ! – Свобода. – 1929. – Ч. 32. – 8 серп. – С. 1*). Або ж кілька епітетів у казці В. Гренджі-Донського про «діда й бабу»: «*В бабы була доченька // Нездарна Иляна, // Дѣвчище погана, // Пелехата, кострубата, // Сама як конопля, // А нѣс як картопля, // И страшенно языката, // Як она отворить рот, – // То зворушить цѣлу хату, // Чути аж поза город. // Ноги аж занадто довгѣ, // Як в стеблѣ солома, // И не мые и не пере, // А все сидить дома. // Тѣльки руки бѣлѣ, бѣлѣ, // Як бѣлесенький пампух, // Бо не ходить до роботы, // Бо она лѣнюх*» (Гренджа-Донський В. Князь Огень / Василь Гренджа-Донський. – Пчѣлка. – 1927. – Ч. 1-2. – вер.-жовт. – С. 11). «*Нездарна*», «*пелехата*», «*кострубата*», «*языката*» – усі ці характеристики героїні мають іронічний ефект, який підсилюють відповідні порівняння, гіпербола, суфікси зневажливості, розмовне «*лінюх*». Наведений приклад виконує дидактичну функцію (особливо для тих, хто не звик працювати), а також викривальну в плані окреслення негативних рис. Сказане, до прикладу, підтверджують «*кривоногий амур*» (Чирський М. Из циклю «Театральна Одисея» / Микола Чирський. – Пчѣлка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 162-163) або ж «*безстидна злодѣйка*» (Невицька И. Мухи / И. Невицька. – Пчѣлка. – 1928. – Ч. 6. – лют. – С. 165).

Серед інших засобів творення іронії слід виділити й гіперболу. Наприклад: «*Цѣлу тучу клевет зсыпали на нас з поводу учительского конгресу. Юпитер не мав в диспозиціґ только громов, з якими бють нас з каждоґ стороны, а то передовсѣм славяне. Слава вам всѣм панове*» ([Б. а.] *Цѣлу тучу клевет. – Свобода. – 1929. – Ч. 21. – 23 трав. – С. 2*). У наведеному фрагменті іронічного сприйняття надає перебільшення, а також мімесис у

слові «слава», яке має негативну конотацію в цьому контексті. До речі, у «Свободі» іноді трапляється саме поєднання гіперболи та мімесису: у такий спосіб один засіб підсилює інший. Сказане підтверджує схожий випадок: *«Чудові заступники Підкарпаття!! Таких напевно більш на світі не знайдеш»* ([Б. а.]. Із домашньої політики. – Свобода. – 1931. – Ч. 30. – 30 лип. – С. 3).

Також на перебільшення натрапляємо в іншому прикладі: *«А не давно сей сам дгъяч торжественно высловився по смаку сих самых «Гласов», за що цгльый тыждень писали о нем хвалы до небес, як о найсеріознгйшом политикови, культурном и науковом авторитгъ и т.д.»* (Ворон А. Кацапська мораль / А. Ворон. – Свобода. – 1929. – Ч. 28. – 11 лип. – С. 2). Або ж гіперболізація підкріплює ситуативну іронію: *«Прийшла весна. На дворгъ Павла вгже и порося. Павло назвав маленьке Порося Бгъланькою. Годував попасував, мыв а оно як воды росло. Ще й комедігъ строгъв з ним. Навчив його перескаковати тычку. Сусгды хвалили го за його прилгжность а один насмгшливо казав, що Павлова Бгъланя и говорити буде знати, бо вон вгже вчас рано розговорює з нею»* (Свгтлик П. Таких є будучнгсть. – Пчглка. – 1930. – Ч. 9. – трав. – С. 241).

Свою роль відіграє й такий художній і водночас засіб творення комічного, як літота. Як відомо, відповідне применшення ознак конкретних явищ та подій іще називають «оберненою гіперболою, що пов'язана зі співчуттям і виявом особливої любові, прихильності чи з бажанням покепкувати, посміятися [49, с. 102]. Саме завершальна частина наведеної дефініції яскраво демонструє функцію, яку виконує літота в закарпатських виданнях 1920 – 1930-их років. Скажімо, підсилена метафоричним відображенням негативного явища, має іронічний відтінок: *«Ту не ту, десъ недесъ цягне до дачієї кешені один гріш, а більш нічого»* ([Б. а.] Котра партія в нас найліпша? – Свобода. – 1935. – Ч. 7. – 21 бер. – С. 1). Також літота застосовується при викривальному відображенні далеко не позитивних рис людини, як, скажімо, у цьому випадку: *«В Вел. Лучках повстав штучний*

страйк, «страйковий комітет» школи позамикав, дітей понабивали, розогнали до дому і славному комітетови, та інспіраторам страйку до днесь ані волос не спав з голови ([Б. а.]. Хаос в шкільництві. – Свобода. – 1931. – Ч. 42. – 22 жовт. – С. 1).

Важливим є й застосування такого виду тропа, як метонімія. У нижченаведеному фрагменті тексту автор відгукується про «Нашу землю», яка відмовилася публікувати його матеріал: *«Правда, папір «Нашої Землі» все зможе витримати, але треба-ж мати хоть трохи чемности, бо на таку писанину тільки й можна відповісти словами поета: «Послушай, ври да знай же мґру»* (Наріжний А. Долу з маскою / Ал. Наріжний. – Свобода. – 1928. – Ч. 10. – 8 бер. – С. 2). Метонімію тут посилюють приказка та слово «писанина» (останнє на морфологічному рівні).

До речі, якщо говорити про приказку, то цей «близький до прислів'я влучний, афористичний, іноді римований вислів...» [74, с. 137] також був помітним на шпальтах тогочасних видань, і звісно ж, становив підсилювальний іронічний ефект. Як ось: *«І супроти того ми ще нігда не писали на пр. таке, що яку культуру принесли нам чехи. А той спосіб писання могли би вже раз присвоїти панове з півофіціоза. Бо як ніт, тоді лише компромітують себе і нас славян. Своє під носом, чуже під лісом...»* ([Б. а.]. «З культурніго пусобені Просвіті в Кралове н. Тісоу». – Свобода. – 1931. – Ч. 5. – 29 січ. – С. 2); *«читайте наш послідний «Русский Вістник», то побачите, як то він нараз став хвалити партію Клофача і міністра Бенеша, проти котрого ще Куртяк ледви що недавно скаргу до Ліги Націй вносив. Хто мастить той їде, а хлоп на того, щоби тручав панові віз»* ([Б. а.]. «Русский Вістник» кокетує. – Свобода. – 1930. – Ч. 39. – 25 вер. – С. 1).

Іронічного ефекту публіцисти видань тих років досягали й за допомогою «втілення абстрактного поняття в конкретному художньому образі...» [56, с. 13], тобто алегорії, або ж тропа, при якому «певні абстрактні (віддалені, неясні) поняття замінюють життєвим конкретним образом, людей зображують у вигляді явищ природи, предметів тощо, а іноді й живих істот,

тобто тварин, птахів» [1]. У кореспонденції «Ідеологія соц. демокрації» алегорією послуговуються (використовуючи образ хижака), маючи на увазі представників комунізму: *«Не може то робити дорогою московської «Чеки», та зробить, як може. Коли нагода прийде, наразі увидиши зуби червоного вовка»* ([Б. а.] Ідеологія соц. демокрації. – Свобода. – 1930. – Ч. 31. – 31 черв. – С. 1). Так само за допомогою називання комахи автору вдається критика преси: *«Чит. «Просвіта» у Вел. Березнім існувала у нас ще від 1922. Р. Культурну працю розвивали її члени, на скільки на се вистарчали сили. Та і на Вел. Березний напав Духновичівський «тедз». Пани, котрі забажали преподобатися покровителям відступства від свого народа повели діло так, що не скликали загальних зборів і Краєвий уряд очеркнув читальню із урядового списку товариств»* (Присутний. Із просвітнього життя. – Свобода. – 1930. – Ч. 35. – 28 серп. – С. 3). Або ж іронічне ставлення до діяльності політичної системи: у статті так сказано про «Підкарпатські Гласи»: *«Що се было: больший звѣр зѣдав меншого; сильнійший Мадяр не позволив Русинowi розвивати свою культуру»* ([Б. а.] Неславянська політика. – Свобода. – 1929. – Ч. 9. – 28 лют. – С. 1).

Персоніфікація, або уособлення – «троп, побудований на наділенні предметів, явищ природи та абстрактних понять рисами людини...» [71, с. 46] – також має місце на сторінках тогочасних видань краю в контексті іронічного відтворення дійсності. Мета цього художнього засобу, як і алегорії, – із прихованим змістом покритикувати конкретне явище, предмет, дію тощо. Наприклад: *«Ту статю могла написати лише слѣпа ненависть против всего, что є наше и народное»* ([Б. а.] [«Куртяковский Вѣстник». – Свобода. – 1928. – Ч. 4. – 26 січ. – С. 1).

«Описовий зворот мови, або стилістична фігура, троп, за допомогою якого передається зміст іншого слова чи виразу, шляхом підкреслення якоїсь особливості якості, істотних у певному контексті чи ситуації» [67, с. 185], тобто перифраз, – теж серед основних засобів творення іронії на шпальтах видань. Особливо цей описовий мовний зворот із відповідним критичним

осмисленням траплявся у фрагментах текстів політичної тематики. Скажімо, при згадці про *соціалістичний «рай»* і зміну політичного курсу Й. Сталіна названо *«червоним «царем»*: *«Ні, днесь ціла Росія має 150 міл. жебраків та рабів. А над тою страшною руїною піднімається днесь червоний «царь»*, Сталін і каже: *«зле з нами, дальше не можемо дивитися на страдаючі міліони, вертаймо до давного»* ([Б. а.]. Банкроцтво російського комунізму. – Свобода. – 1931. – Ч. 30. – 30 лип. – С. 1); чи ж Радянський Союз окреслено як *«тюрма народів»* (оскільки Й. Сталін започаткував нову організацію, члени займаються *«шпіонуванням шпіонів»*, отож тепер: *«Кождий крок і настрої кожного члена величезної тюрми народів має шпіонувати та нова надшпіонажа»* ([Б. а.] «Осодміл» Новий систем надшпіонажі в ССРСР. – Свобода. – 1930. – Ч. 28. – 9 лип. – С. 1).

Із-поміж видів тропів, якими доволі часто послуговувалися публіцисти минулого, – і порівняння. Особливо сказане стосується *«Пчілки»*. У названому журналі чверть випадків іронії становить саме цей засіб. Наприклад, незадоволений роботою редакції, Марко Бараболя зауважує стосовно правопису *«Пчілки»*: *«Мало того, що Вы тримаетесь мов баба воза своєть етимольогіть, и не хочете вже раз перейти на порядну правопись (панове! та-ж це ХХ. столгтя!), а в останньому числь у Вас появился навгть твердый знак»*. Порівняння виконує функцію критики. Сказане підтверджує й інший зразок: *«В тѡй добѣ, мов кара з неба, плодились поеты, що завзято віршували оды та соне... (учитель грѡзно глядять на ученика, той поправляється)... сонеты та оды Подкарпатя, яке пережило тяжкѣ часы, кѡнець кѡнцем таки почало фабрикувати литературу»* (Марко Бараболя. Ой стелися, ты барвѣнку, на його могилѣ / Марко Бараболя. – Пчілка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 158). Порівняння, підсилене метафорами й словом *«фабрикувати»*, має зневажливий ефект, створює своєрідний іронічний струмінь, за допомогою якого критично осмислюється тогочасна реальність. Або ж названий троп творить самоіронію, як у трагедії *«Ой стелися, ты барвѣнку, на його могилѣ»* учень цитує Новонебранського: *«И –*

мов слон бы африканський, // Я – поет Новонебранський // Шкандибав собѣ туди. // (Ид своѣй спѣшив я музѣ, // Що живе в добровѣ, в лузѣ // Та на берегах воды)» (Марко Бараболя. Ой стелися, ты барвѣнку, на його могилѣ / Марко Бараболя. – Пчолка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 159).

Іронічне наповнення мають порівняння й в інших зразках, зокрема зі «Свободи». Скажімо, автор поданої в «Підкарпатських Гласах» статті розуміється в «шкільних інституціях», *«як медвѣдь у звѣздах»* ([Б. а.] Подкарпатским Глас-ам. – Свобода. – 1929. – Ч. 32. – 8 серп. – С. 2). А у зверненні одного з діячів, точніше «возвані до учительства, щоб то вступало до єго Товарищества», порівняння, підсилене приказкою, є також іронічним: *«И написав менѣ в отвѣт статью, довгу на девять метров, а порожню... порожню... без жадного аргументу, само так, як коли бабка на селѣ в довгих вечерях при пряденю зачне казати казку, яка не має пак нѣ початку, нѣ конца, або як наш народ добре каже «Нѣ лѣзе, нѣ тече»* (Ворон А. Кацапська мораль / А. Ворон. – Свобода. – 1929. – Ч. 27. – 4 лип. – С. 3).

Палітру використаних засобів творення сатири доповнює антитеза – «стилістична фігура, що підкреслює виразність мови через контрастне зіставлення протилежних понять, думок, образів...» [3, с. 16]. Вона теж характеризується іронічним відтінком у тодішній періодиці: *«Бачимо отже, яке велике завдання покладається на тоненький журналчик «Молодая Русь»* ([Б. а.] Молодая Русь. – Свобода. – 1930. – Ч. 27. – 3 лип. – С. 3), маючи на увазі видання общества карпаторуських студентів «Возрожденіє».

Подібною сатиричною силою володіє каламбур (гра слів). Ідеться про «невинний жарт» [76, с. 97] чи «різке і надзвичайно дієве знаряддя» комічного [там само]: *«Это вырожденіє», а не «Возрожденіє»; вѣдь таварить то на русски савсем не умеют, только каверкают русскій язык»* ([Б. а.] Молодая Русь. – Свобода. – 1930. – Ч. 27. – 3 лип. – С. 4); *«та чи «пусть», чи не «пусть», це пусте, бо учительські корпорації можуть по закону ухвалювати лиш такі читанки для школи, котрі одобрені властями, а не такі, які їм захочеся»* (Народовець. Інтересні зазиви. – Свобода. – 1930. –

Ч. 37. – 11 вер. – С. 3); *«з того цілого ясно, що доктори-кандидати на медицину най не імаються до розлучення політичних або філологічних питань. Скорше най студіюють медику, щоби пак могли добре вигоїти помотилічені мозки всяких самозванних політиків і «фігльологів»* ([Б. а.] Пан-господин М. У. Ц. Татінець. – Свобода. – 1930. – Ч. 29. – 17 лип. – С. 2); *«сусьдка гъх страшно любила вадитися з кождым, ангъ гъг не звали инакше, як «звядлива баба»* (Невицька Ирина. – Як вадився Куколка з сусьдкою? – Пчолка. – 1930. – Ч. 9. – трав. – С. 253); *«все те дало товчок до т. зв. «языкового вопроса», котрый тревав довгъ часы и значно посунув вперед культуру, бо пѳзнгйше всім сцгпив – язык»* (Марко Бараболя. Ой стелися, ты барвѳнку, на його могилѳ / Марко Бараболя. – Пчолка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 158); у поєднанні з оксюморонем: *«Та мы, пѳдкарпатськѳ поэты, мало чого не докажемо: мы вмгѳемо на выораному орати, лысого стригти, вычерпане вычерпувати... И це не дає менгъ можливости покинути писанину»* (Марко Бараболя. З пѳд ѳдкого пера Марка Бараболѳ / Марко Бараболя. – Пчолка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 157). Наведені приклади дають підстави резюмувати: гра слів створює свій, особливий колорит при висміюванні негативних явищ тогочасної дійсності.

Інший засіб творення сатири – малопропізм – *«наявність перекручених, спотворених слів у мові персонажів твору, що сприяє кращому пізнанню їхніх індивідуальних рис, зокрема фізіологізації мовлення (граничному наближенню мови до розумового статусу)»* [54, с. 106]. Як ось: *«Здаєся послухати вже раз всіх наших неграмотних політичних авантурістів і пробують у нас завести мову, яка ані літератури, ані граматики, ані пистменників своїх не має. «Десветельно нещасная судьбая наша»* (Подкарпаторускі язїк. – Свобода. – 1930. – Ч. 20. – 15 трав. – С. 2). Цитата з навмисним перекручуванням створює іронічний ефект з відповідним ставленням до «винаходу» шкільного відділу.

Краще зобразити картину дійсності допомагає ще оксюморон. Мова про *«поєднання протилежних, логічно несумісних слів чи понять, унаслідок чого*

утворюються нові, складні, певною мірою суперечливі, парадоксальні думка, вислів» [64, с. 115]. Іронічної сили тексту надає поєднання слів із позитивною та негативною конотаціями при зображенні рис конкретної людини: *«Тот «таємнік» аграрної партії, котрий видумав і написав тот акт, підозріння відкрив лиш щирі наміри своєї темної і студеної душі»* ([Б. а.] *Борьба проти правди. – Свобода. – 1930. – Ч. 25. – 19 черв. – С. 1*).

Доволі рідко, як уже зазначалося, трапляється ремінісценція (за В. Хализевим, – розпочате автором нагадування читачеві про відомі вже літературні факти і їх текстові компоненти, «становить один з носіїв смислу, змістовно значущий компонент форми, образ літератури в літературі» [109, с. 44]), однак її яскравий вияв не викликає сумнівів, особливо коли потрібно показати масштабність тієї чи іншої проблеми з покликанням на відомих письменників: *«Ми є малоруський народ, русини, українці, ци як би там нас називали, бо того узнає і пражська наукова академія і цілий учений світ, тільки нам смердить то?! А чому? Бо фразами «вороги народа» «українці» розбивають Россію» «розбивають русску культуру» і т. д. Не подібне то до той жаби, яка надувалася на вола аж сама пукла»* (Невицька І. На адресу нападателям Пряшівської «Просвіти» / Невицька. – Свобода. – 1930. – Ч. 51. – 18 груд. – С. 4 (ремінісценція на байку Л. Глібова); *«се є найновіщою назвою офіціальною нашої мови. Небаром на певно буде виголошений і конкурс для написаня такої граматики. Неборак Русин вже дійсно так буде виглядати, як у Руданського «безязика коняка»* ([Б. а.] *Язік подкарпаторускі. – Свобода. – 1930. – Ч. 22. – 29 бер. – С. 1*).

В арсеналі викривальності дієвими були й лексеми зі зневажливою (*«розумґеся, що так п. Василенко, як и остатнѣ пару єго прихвостников бояться правды...»*) (Ворон А. Кацапська мораль / А. Ворон. – Свобода. – 1929. – Ч. 27. – 4 лип. – С. 3), лайливою (*«я не знаву, ож на яку фрасову каріку вадяться тоті пани»*) (Ферко, присяжник. Пане Редакторе! – Свобода. – 1934. – Ч. 8. – 22 лют. – С. 4) конотаціями; розмовним забарвленням (*«...колишні пани очуняють по роззромі, завданому великою*

війною, наберуться нової сили й знову захотять підгорнути під себе те, що втратили дванадцять років тому» (Руснак І. Деж справді той «кавардак»? / Іван Руснак. – Свобода. – 1931. – Ч. 4. – 22 січ. – С. 3); застарілими словами («не видгъв я у большинства наших селян ясногъ политичногъ оріентацігъ, не видгъв любви до справы, не видгъв ни народногъ, ни релігійногъ свгъдомости, – честь выгъмкам» ([Б. а.] Пропаще стадо ты, народе мой! – Свобода. – 1929. – Ч. 45. – 7 лист. – С. 1); неологізмами («смутне лиш то, що єще находятся русини, котрі вірують крикливій «руськості» таких нірусинів, -німадярів» ([Б. а.] «Русскій Вістник...» – Свобода. – 1930. – Ч. 9. – 27 лют. – С. 2; «невідомо тілько, до якогъ групи треба зачислити Бараболю, тому його поки що зачисляємо до... бараболистѠв» (Марко Бараболя. Ой стелися, ты барвѣнку, на його могилѣ / Марко Бараболя. – ПчѠлка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 159), цитуванням (про статтю в «Підк. Гласах», яка завершується цитуванням Руданського: «Та свиня – таки свинею! // Правду кажуть люде, // Святи єгъ, крести єгъ, // Все свинею буде» ([Урбанус] ([Хулиганство]). – Свобода. – 1929. – Ч. 33. – 15 серп. – С. 2.)). Такі приклади поодинокі, однак публіцистично посилюють думку автора.

Окремо слід згадати про вигуки з іронічним відтінком. У віднайдених зразках вони найвдаліше представлені зі словами «куш» (у значенні мисливського вигука, «за яким собака повинен лягти і замовкнути» [47]) та «фе» («для вираження осуду, огиди.. незадоволення, несхвалення й т. ін.» [106]): «Ми на своїй землі, пане Гайний, а «Гласам» куш від наших народних інституцій» ([Б. а.]. «Підк. Гласі» невдоволені. – Свобода. – 1930. – Ч. 39. – 25 вер. – С. 2); «если чеська публика позволит, чтобы єгъ орган так уражав, подозрѣвав нас туй дома на свогъй прадгъдной землѣ, та тогдѣ никто най ся не дивує, если односины меж Русинами и Чехами будутъ горитѣ, як меж воюющими сторонами. Русин лиш одно слово має против такогъ провокацігъ: фе!» ([Б. а.] Украинизмус є иредента найгрознейша. – Свобода. – 1929. – Ч. 20. – 16 трав. – С. 3).

Крім того, іронічного сприйняття надавали суфікси -ейк, -ин, -ок, -цю, чук, -ско, -юг тощо: «статейка», «писанина», «панок», «панцю», «панчук», «назвиско». Сказане простежуємо, зокрема, у «Пчілці»: *«Не дуб це з дубровы, не вѣтер це з поля, // Це наш писарлюга – Марко Бараболя»* (Марко Бараболя. Ой стелися, ты барвѣнку, на його могилѣ / Марко Бараболя. – Пчілка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 158).

Також траплялися неозначені займенники з іронічним забарвленням: *«Ми, знаємо, що коли це буде видрукувано, так зараз заставлять якогось Івана – чи й більше їх з жидівського «Впереду», щоби написав що все це неправда, бож: «Скачи враже як пан каже»* ([Б. а.]. – Каса хорих, – чи жидовський принт?! – Свобода. – 1938. – Ч. 19. – 7 трав. – С. 3).

Ще слід зазначити про фонетичні видозміни як засіб поглиблення зневажливого відтінку з додатковим підсиленням за допомогою інших виявів іронії. До прикладу: *«Панцю Калиняче! Не змагайтеся спасати нас «маскальщиною», але подивіться на свою Словачину, де руський нарід котрий мав навіть за мадярів руські школи, тепер вже і руської букви не спізнає»* ([Б. а.]. Тай він пхаєся. – Свобода. – 1930. – Ч. 43. – 23 жовт. – С. 1). У наведеному випадку характерне для літературної норми «москаль» із видозміною «о» на «а» у слові «маскальщина» теж створює іронічний ефект, мета якого – висловити неприязне ставлення до всього неукраїнського. Крім того, у розглянутому фрагменті іронічне забарвлення підсилює розмовне «пхатися», суфікс «панцю» та літота. Схожа тенденція простежується й у матеріалі «Хто висміває русській язык?», де спростовується думка: *п'еса «Настоящіє» не висміває ні «языка Москалів, ні языка Українців але висміває такі фігури, які виступають і в органі п. Фенцика, то є висміває людей, що хотіли би бути Москалями, а по-московстки не порозуміють, бо дома, між собою по-мадярськи говорять і коли заговорять па-русски, правдиві «русськіє» за голову їмаються і кричать: «ужас!»* ([Б. а.]. Хто висміває русській язык? – Свобода. – 1934. – Ч. 8. – 22 лют. – С. 1). Фонетична видозміна у слові «па-русски» підтверджує вищесказане.

Варто окремо зауважити стосовно ситуативної іронії, яка превалує серед інших засобів творення іронії у «Пчілці». Це доводить уривок вірша: *«Аж обрыдло, тілько, й чути: // – Подай люльку, воду, // – Неси зеркало до пань // Дивитись на вроду... // А все лежить биля него – // Важко пòдвестися, – // Як же можно, – а вòд сього // Можна натрудиться...»* (Мартинович Б. Малаый артист. – Пчòлка. – 1930. – Ч. 5-6. – сiч.-лют. – С. 145-146). Або ж у такому зразку, коли учень по-своєму відповідає на прохання вчителя продекламувати Івана Рознїйчука: *«Марка Бараболъ ще не знаю, бо вòн ще живе (тепер святкує 70-лѣтя своєѣ литературноѣ дѣяльности), тому почекаю, щобы помер, а тодѣ простудїюю все нараз. Але я продеклямую уривок з одного вѣрша Новонєбранського (прокашлюєтьсѣ й зачинає)...»* (Марко Бараболя. Ой стелися, ты барвѣнку, на його могилѣ / Марко Бараболя. – Пчòлка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 159). Чи взяти до уваги закарпатську казку про «Двох цапів», які уособлюють (додатково – за допомогою алегорїї) міністрів. Ідеться про те, що цар у дорозі зі своїми двома високопосадовцями зустрів кушніра й питає останнього, чому той у холодну пору не вдома сидить, а працює. У відповідь чує: той бідний, оскільки *«одне дає, інше позичає, а третє, як у болото, кидає»*. На що: *«А тепер, – питає царь, – чи ты бы не подоѣв двох цапòв?»* (Мисик М. Два цапы / Микола Мисик. – Пчòлка. – 1925. – Ч. 3-4. – лист.-груд. – С. 51). Згодом правитель спитав міністрів, що означають слова кушніра. Ті, звісно, не могли відповісти. Тоді цар сказав, якщо не відгадають – не будуть високопосадовцями. Однак ті вийшли із ситуації: за відповідну оплату попросили в кушніра роз'яснення. Той мовив: позичає – то своїм синам, вони ж на старість йому віддають; у болото кидає – то на доньок витрачає: вбирає, годує, вони ж не віддають, а як повиходять заміж – іще й заберуть, що можуть, із дому; третє: має отця старого, – то йому вже тільки віддає. Міністри спитали, хто такі цапи, про яких згадувалося. Виявляється: *«А то вы цапы, босьте не розумѣли, що я балакав з царем, от я вас обох тепер й подоѣв»* (там само, с. 53).

Іноді ситуація, підсилена метафорою, виводить певну дефініцію: *«Не дивно навіть, як тоті бріхні вийшли з під пера котрогось із так званих заступників народа, бо воювати бріхнями, то у нас називається «політика»* ([Б. а.]. Бріхні «русских» послів В. Щерецького, Й. Заяця, К. Прокопа, Др. А. Гайна і тов. в інтерпеляції до міністра шкільництва. – Свобода. – 1932. – Ч. 28. – 28 лип. – С. 1).

Ситуативна іронія має місце, коли слід покритикувати окремих діячів чи систему загалом: *«Всю торговлю має в руках держава і вона продає все, що лиш може сама дістати. Можна купити старі меблі і крісла на трьох ногах, що є в більшості випадків. Мешканці Москви тепер стали не дуже вибагливі. Крісло на трьох ногах їм вистарчає. Москва тепер живе під вражінням п'ятирічного господарського пляну»* ([Б. а.] *Найдороще місто на світі.* – Свобода. – 1930. – Ч. 37. – 11 вер. – С. 2); *«не ліше є і в галузі культурній. Тут крім плигання панує ще й засада баби Руданського: «треба всюди приятеля мати». І культурник з такою засадою в один вечер умудряється відвідати і національну установу «Просвіту» і московське байстря. Одних він нагорує «поштенієм», других – «поваженієм». До одних іде з сонцем просвіти, до других – з трьохколовим прапорцем. Ці ознаки він завжди тримає при собі, бо йому ще не відомо, чия осилить...»* (О. Н. До молоді. – Свобода. – 1931. – Ч. 10. – 5 бер. – С. 1). Текст публіцистично увиразнюють метафори, зневажлива лексема «байстря», суфікс у слові «прапорцем» та ремінісценція на твір С. Руданського.

Нечастими, але все ж траплялося в газетно-журнальній періодиці поєднання іронії та гумору. Особливо це характерно для «Пчілки»: ідеться про спробу стати бджолярем, але не вдалося, оскільки героєм публікації махнув рукою в непотрібний момент, тому його покусали бджоли; з усього зробив такий висновок: *«Не вчуився я на пчоляря. Довелося на письменника йти... Усе в мене в пчолярствѣ горазд. И розумѣю я його. И хосен из него розумѣю... От тільки не можу, щоб рукою не махати... Простѣть, товаришѣ, мою руку: не може она вдержатися. А пчѣл все таки*

розводьте... Не розмахуйте тільки, будь ласка, руками» (Остап Вишня. Як я учився пчолярвати / Остап Вишня. – Пчолка. – 1926. – Ч. 5-6. – січ.-лют. – С. 125). Загалом ситуативний гумор у наведеному зразку посилений елементами самоіронії (теж ситуативної). Або ж у такому прикладі: *«Абы не выходити з рамок нашоґ гумористики, сучасноґ безумовно, підпишу оповґданя так: Понеже маємо – Остапа Вишню, Марка Бараболю, то в порядку геометричноґ прогресіґ – Петро Кавун (приймаючи під увагу як що не зрѳст самого гумору, то принаймнґ наших гумористѳв). Отже-ж заголовок маємо, підпис також маємо. Тепер залишається найлегше и найпростґйше: заповнити простѳр мґж заголовком и підписом, до чого и приступаю»* (Чирський М. Из циклю «Театральна Одисея» / Микола Чирський. – Пчолка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 160). Як бачимо, іронія створена метафорою, обігруванням фактів, ситуації, а гумор досягається літотою.

Зазвичай, заголовки в текстах, у яких було віднайдено елементи іронії, характеризувалися нейтральністю. Однак засоби іронії іноді використовували й у назвах матеріалів, що, безперечно, привертало увагу й налаштовувало на критичне сприйняття: *«Варварства комуністів в Росії продовжуються»* ([Б. а.]. Варварства комуністів в Росії продовжуються. – Свобода. – 1932. – Ч. 3. – 21 січ. – С. 2) – емоційно забарвлена лексема «варварство»; *«Робітництво тікає з большевицького раю»* ([Б. а.]. Робітництво тікає з большевицького раю. – Свобода. – 1932. – Ч. 24. – 17 черв. – С. 3); *«Збурили большевицьке гніздо на Сході»* ([Б. а.]. Збурили большевицьке гніздо на Сході. – Свобода. – 1931. – Ч. 34. – 27 серп. – С. 1) – метафори «більшовицький рай» як система тогочасного правління, «більшовицьке гніздо» – уособлення московських більшовиків; *«Боротьба українців в царстві червоної деспотії»* ([Б. а.]. Боротьба українців в царстві червоної деспотії. – Свобода. – 1934. – Ч. 34. – 8 лист. – С. 4) – перифраз; *«Виходить шило з міха»* ([Б. а.]. Виходить шило з міха. – Свобода. – 1934. – Ч. 12. – 29 бер. – С. 1) – приказка (ставлення до панівної аграрної партії); *«По*

«всенародному» (???) конгресі» ([Б. а.]. По «всенародному» (???) конгресі». – Свобода. – 1932. – Ч. 34. – 20 жовт. – С. 1) – на рівні розділових знаків; «Тай він пхаєся» ([Б. а.]. Тай він пхаєся. – Свобода. – 1930. – Ч. 43. – 23 жовт. – С. 1) – розмовна одиниця; «Гієни виють...» (Юнак. Гієни виють... – Свобода. – 1929. – Ч. 27. – 4 лип. – С. 2) – алегорія: гієни – «чорносотенна чесько-русько-мадярська преса» тощо. У «Пчілці» відповідних зразків значно менше, та й виражені не так яскраво, як у газеті, однак: «З пѳд ѳдкоґо пера Марка Бараболѳ» (Пчѳлка. – 1928. – Ч. 4. – груд. – С. 84) – епітет «їдкий»; «Як вадився Куколка з сусѳдкою?» (Марко Бараболя. З пѳд ѳдкоґо пера Марка Бараболѳ / Марко Бараболя. – Пчѳлка. – 1930. – Ч. 9. – трав. – С. 253), «Два цапы» (Мисик М. Два цапы / Микола Мисик. – Пчѳлка. – 1925. – Ч. 3-4. – лист.-груд. – С. 51-53) – ситуативні; «Уваґа! Я поет!» (Пчѳлка. – 1929. – Ч. 7. – бер. – С. 199) – на рівні розділових знаків тощо.

Загалом елементи іронії доволі поширені в газетно-журнальній публіцистиці. Щодо «Свободи», то найбільше це простежується в статтях (понад 50 % жанрових випадків; найчастіше – у статтях-відповідях та критичних статтях), замітках (близько 35 відсотків) та кореспонденціях (15 %). Статистика лише підтверджує специфіку газети, головне завдання якої – інформувати та критично осмислювати тогочасну дійсність, аналітично реагувати на виклики тих часів.

Водночас у «Пчілці» як виданні, розрахованому на школярів та молодь, превалюють оповідання та драматичні твори (приблизно по 20 %), казки, статті, листи, вірші (майже 10 відсотків кожен) та замітки, кореспонденції, етюди (до 5 %). Як бачимо, тенденції в жанровому плані різні, однак це зумовлено типом видань та специфікою аудиторії.

Найчастіше іронічні фрагменти мали місце в матеріалах під рубриками: «Примітки» й «Новости», а також «Бесіда», «Політика», «Вісти», «Допись», «Дух. Життя», «Із заграничної політики» тощо («Свобода»); «Пригоди Матея Куколки», а ще «Подорож в исторію», «Всячина», «Театр. Кіно», «Дитяча сторѳнка» («Пчілка»). Безперечно, якби рубрики теж мали іронічне

забарвлення, це створювало б потужніший сатиричний струмінь. Як, наприклад, такий ефект простежуємо в підписах до окремих матеріалів. Ідеться про псевдоніми та криптоніми, які тяжіють до гумору й сатири з пріоритетом до першого та в поєднанні зі змістом публікацій чи незалежно від них. Сказане, зокрема, підтверджують такі підписи, як: «Вірний Просвітянин» («Свобода»), «Ге-Ге» («Пчїлка»).

Необхідно зазначити й те, що майстерність у творенні іронії виявляли відомі публіцисти й письменники того часу: А. Волошин, В. Гренджа-Донський, І. Невицька, Марко Бараболя та інші.

2.3. Відображення сарказму, гротеску та карикатури в публікаціях 20 – 30-их років ХХ столїття

Сарказм як один із засобів сатири характеризується глибоким психологізмом і, зазвичай, має на меті висміяти явища, які заважають розвитку суспільства. Специфіка полягає в тому, що завдяки залученню художнього відображення реалій, уїдливістї та іноді конфліктного напруження з особливою гостротою вдається різко висміяти негативні й небезпечні аспекти життя, а також максимально зосередити увагу на них і частково деформувати явище чи подію з метою унаочнення картини дійсності. Невипадково часто дослідники вважають сарказм вищою формою критики. А за А. Щербиною, ідеться ще про «крайній ступїнь іронії, особливо дошкульна насмішка, коли до сміху домішується гїрке обурення, презирство, злість, отрута. Від іронії сарказм відрізняється ще і тим, що насмішка тут здебільшого не прихована, відверта» [112, с. 37].

Відповідно до вищесказаного, відчуваючи потребу в гострій критиці та дошкульній насмішці при змалюванні негативних тенденцій, закарпатські видання 1920 – 1930-их років нерідко вдавалися саме до сарказму, у такий спосіб формуючи свою публіцистичну тональність. Надто сказане стосується газети «Свобода», у якій сарказм із-поміж виявлених інших сатиричних засобів помітний щонайменше в кожному п'ятому з проаналізованих фрагментів. Притому має

свої засоби творення, які перегукуються з іронією в цьому ж виданні, однак диференціюються за кількісним складом. Так, скажімо, найпопулярнішим засобом формування сарказму є метафора, як і щодо іронії, однак названий троп у «Свободі» при саркастичному зображенні дійсності становить аж 50 %. Іншу половину формують епітет (20 відсотків), порівняння та розмовні лексеми (кожен по 10 %); решта ж 10 відсотків – сукупно (ураховуючи й ті засоби, що мають менш ніж 1 %) метонімія, мімесис, оксюморон, перифраз, алегорія, персоніфікація, гіпербола, літота, неологізм, застарілі слова, зневажливі, лайливі, вульгарні, а також фразеологізм, крилатий вислів, приказка, цитата, прикладка, риторичне запитання, вигук та ситуація (див. Додаток Г. Рис. 1).

Майже схожа ситуація й у «Пчілці». Проте співвідношення сарказму та іронії: 10 %: 90 %. Найчастіше сарказм творила також метафора – у 50 відсотках прикладів. Значно рідше – розмовні одиниці (приблизно 15 %), порівняння, епітет, перифраз, фамільярна, лайлива, зневажлива лексика, прикладка та ситуація (становлять менш ніж 10 відсотків кожен; див. Додаток Г. Рис. 2).

Метафору застосовували найчастіше, оскільки влучний описовий мовний зворот, приписування ознак одного предмета чи явища іншому й відповідне переосмислення відкривають широке поле для сатиричної творчості. Притому публіцисти уникають «таких метафор, які мають постійне використання і майже загубили своє образне значення» [53, с. 215]. Саме тому у виданнях 1920–1930-их років популярними є саме індивідуально-авторські метафори. Наприклад, у проблемній статті щодо становища літератури, підписаній криптонімом «п.», зазначено: *«Чи се не найпоганіщі черяки вержені на молоде, національно відроджене тіло малого Підкарпаття? Пазурі темної некультурної Москви сягли через Карпати за українською душою»* (п. Наша література / п. – Свобода. – 1934. – Ч. 5. – 1 лют. – С. 2). Як бачимо, висловлювання на кшталт *«найпоганіщі черяки»* чи *«пазурі темної некультурної Москви»* характеризуються яскраво вираженим негативним значенням, а комічне переходить у засуджувальне. Або ж схожий випадок: *«Отже, радимо Вам, пане, не мішати носа до чужого проса, а коли ви патріот, то краще*

замітайте сміття протидержавного чеського фашизму, котрий руйнує нашу спільну державу» ([Б. а.]. Бріхні «русских» послів В. Щерецького, Й. Заяця, К. Прокопа, Др. А. Гайна і тов. в інтерпеляції до міністра шкільництва. – Свобода. – 1932. – Ч. 28. – 28 лип. – С. 1). Розмовне й подане в множині «бріхні» у заголовку, використання приказки та зіставлення конкретно взятого політичного режиму зі «сміттям» за допомогою метафоричного осмислення створюють особливий сатиричний струмінь, а відповідний троп надає відчутнішої дошкульності. Сказане підтверджується й тоді, коли автор у публікації намагається донести думку, що українська ідея чужа як для сусідніх народів: «Для них [росіян – прим. авт.], як і для мадярів, наш народ вважається погноєм, на якому має ширитись панська культура» (Колючка П. Наше шкільництво / Панас Колючка. – Свобода. – 1931. – Ч. 22. – 4 черв. – С. 3).

Сповнене додаткового гніву й звернення до окремих засобів масової інформації, створене метафорою та порівнянням: «Та ми таки хочемо бути і маємо право бути «екстраверштом» на нашій автономній землі, а коли «автономісти» з Вістника хочуть бути вічно лиш подібними тим, котрих за огризки кидані з панського стола можна копати як псів, то ми нікого не спиняємо» ([Б. а.] Не любиться. – Свобода. – 1930. – Ч. 20. – 15 трав. – С. 1); «під статєю написано псевдоним «Русин». Ясна річ, що тої блюванини не написав Русин, ибо такого безочливого денунціатора не зловить собі п. редактор і між найзагорілішими кацапами» ([Б. а.] Признання. – Свобода. – 1930. – Ч. 3. – 16 січ. – С. 1). В останньому випадку мова про матеріал в одній із газет протилежного політичного табору: «блюванина», «денунціатор», підкріплене застарілим і зневажливим словом «кацап», що означає «зневажливу назву росіянина» [37], із відповідними епітетами, має особливу сатиричну спрямованість.

Іноді для підсилення характерного струменя виступу майстри саркастичного слова вдавалися до проведення на основі метафор аналогій із тваринами. Як ось: «...горшого язикового засвиненя, не то шкільного

свѣдоцтва, що єсть державным урядовым документом, але загалом якого небудь письма не можна собѣ уявити» (Ужгородськѣ. Законодавцѣ и реформаторы. – Свобода. – 1929. – Ч. 29. – 18 лип. – С. 2); *«заревіла жидівсько-мадярська й гортіовська преса проти укр. «іреденти», проти наших товариств і визначних культурних і громадянських діячів. Всі в один тон требують ліквідації наших товариств, застановлень і кличуть за всякого рода репресіями»* (Ворон А. Єще слово до атентату / Андрій Ворон. – Свобода. – 1930. – Ч. 25. – 19 черв. – С. 2); *«фуй, мерзото ненасытна, // Бог бы тебе в пута вклав»* Дротарь (Подкарпатский. Дротарь. – Свобода. – 1927. – Ч. 10. – 3 бер. – С. 2).

Зважаючи на вищесказане, слід зауважити, що, з одного боку, автори «Свободи» намагалися якомога точніше, наочніше висвітлити тогочасну дійсність, тому вдавалися до асоціативних ознак, які приписували явищам. Безперечно, така мета виправдана з огляду на висловлений протест проти нестерпного життя, антиукраїнських поглядів, та водночас згадані метафори були доволі однотипними: із наданням особам, організаціям чи пресі характеристик звірів або ж тільки негативного значення («мукнути», «гавкун», «блюванина» тощо). До того ж іноді такі виступи були на межі сприйняття в контексті етики. Використання лексики з відповідною семантикою демонструє далеко не найвищий рівень культури спілкування. А саме його повинна пропагувати газета. Утім частково цей підхід можна виправдати, адже характер, зміст публікацій дають підстави твердити: журналісти в зазначений спосіб намагалися не принизити ідеологічних опонентів, а привернути увагу до проблем національно-політичного, соціально-економічного спрямувань. Тим більше, що більшість, скажімо, саркастичних метафор є унікальним виявом авторського «я» та витримують допустимі рамки критики й уїдливісті.

Насамперед витриманою в зазначеному дусі була «Пчілка», переважна частина аудиторії якої, як уже наголошувалося, – діти та молодь. Наприклад: *«Кожного року наш народ кидає в пащу чужих систем сотнѣ – тисячѣ*

своѣх синѡв, якѣ йдуть до чуженаціональных мѣст и там зникають, мов у прѡрвѣ» (Довгаль С. Сучасна молодь та єѣ завданя / С. Довгаль. – Пчѡлка. – 1932. – Ч. 9. – трав. – С. 249). Автор виважено використовує сарказм, щоб наочніше продемонструвати проблеми тогочасної дійсності й окреслити роль юнаків і дівчат, які повинні змінювати ситуацію. Або ж інший зразок: *«З повным зрозумѣням и глибиною вѡн передав постать людини, що розумѣє безпосередньо правду, не погрузла в багнѣ щоденных практичных тешѣфтѡв, хоч цю постать и вывела авторка пѣсы тихим идиѡтом»* (С. Д. Нашѣ артисты в карикатурѣ. – Пчѡлка. – 1932. – Ч. 10. – черв. – С. 300). У цьому випадку метафору *«погрузла в багні»* посилює зневажливе *«тешѣфт»* (приватна спекуляція) та лайливе *«идіот»*.

Ще одним із найпопулярніших засобів творення сарказму на сторінках тодішньої преси виступали епітети. Скажімо: *«Мусимо полишити фальшиву пиху и сказати одверто, що чужинцѣ зробили бѡльше для Пѡдкарпатя, нѣж тутешнѣ сини народу»* (Довгаль С. Сучасна молодь та єѣ завданя / С. Довгаль. – Пчѡлка. – 1932. – Ч. 9. – трав. – С. 248); *«орган тих мертвих душ дуже добре знає... і єдало сміє цілу семінарію з сатанскою злобою обкидати болотом своєї хворої фантазії»* ([Б. а.] Орган кацапів. – Свобода. – 1930. – Ч. 24. – 12 черв. – С. 1); *«може бути, що перед виборами використає політика і ту карту і дасть «інекції» ще на якісь місяці конаючому кацапизму, але сталої співпраці з тими панами влада прийняти не може»* ([Б. а.] «Карпаторусскій Голос». – Свобода. – 1934. – Ч. 34. – 8 лист. – С. 1); *«а на то ще не было случаю, обы была аграрна партія Подк. Руси осудила ненавистнѣ русиножерскѣ напады Подк. Гласов»* ([Б. а.] Quousque tandem...? – Свобода. – 1929. – Ч. 25. – 20 черв. – С. 1); *«новинки пишуть, що совети відкрили якісь заговори проти большевізму між моряками і що совети страшним терором змагаються задавити всяку критику дикого большевізму»* ([Б. а.] Страшна реакція в Большевії. – Свобода. – 1930. – Ч. 7. – 13 лют. – С. 1).

Зразки «сатанська злоба», «хвора фантазія», підсилені метафоричним осмисленням реальності, а також епітети «фальшивий», «дикий» та метафоричне «тиха» демонструють критичне й засуджувальне ставлення автора до об'єкта розгляду, надають останньому влучнішої характеристики. Однак притому такі вживання епітетів (особливо у випадку зі словом «дикий») іноді створюють враження одноманітності в підходах до художнього означення із саркастичним відтінком.

У часописах трапляються й засоби творення сарказму у вигляді порівняння, мета якого – підкреслити явище чи дію, що заслуговують насмішки, осуду, оскільки приносять шкоду суспільству. Трапляються як прості, так і складні порівняння: «...Куртяковцям и так дале, усякого рода партіям, котрѣ шкодливь нашому народови, як яд» (Попадинец І. Уже доста из обманства / І. Попадинец. – Свобода. – 1928. – Ч. 13. – 29 бер. – С. 1); зі складних: «...дивиться потому на наше населеня, як на худобу без языка, без культуры, без исторіи...» (Волошин А. О языковом розпорядку. – Свобода. – 1926. – Ч. 15. – 15 квіт. – С. 2); «дійсно воно так і виглядає, нарід наш розшматовали по всяких партіях, а добра й тільки ніт, як чорного за ногтьом» ([Б. а.]. Котра партія в нас найліпша? – Свобода. – 1935. – Ч. 7. – 21 бер. – С. 1). В останньому випадку за допомогою метафори, літоти й складного порівняння автору вдається досягнути сатиричного ефекту, водночас висловивши своє ставлення до багатопартійної системи.

Особливого саркастичного ефекту надають одночасно і просте, і складне порівняння: «Всі агітатори то саме обіцяють, що колись обіцяв сатана Синови Божому. Обіцяють хліб! Айно хліб і знову хліб, але зато продай душу, продай нарід! Ци справді дадуть тобі хліба, ци лише вержуть кісточку, як псови, або взагалі і кісточку не дадуть, бо не мають, то вже інша річ!» ([Б. а.]. Чого нам держатися при виборах? – Свобода. – 1931. – Ч. 37. – 17 вер. – С. 1). Як бачимо, порівняння «що колись обіцяв сатана Синови Божому» та «як псови» сприяють кращому змалюванню передвиборчої ситуації, що не втрачає актуальності й донині.

Крім того, посилює сарказм накопичення порівнянь, як ось: *«А деж їх обіцянки про поміч Верховині? Перед виборами всюди лазили, як миши, або як гадовиті гадюки по цілій Верховині, а по виборах зникли та поховалися в городських корчмах, немов ті верховинські медвіді, що в зімі ховаються в темних печерах»* (Русин В. Допись з Верховини / Василь Русин. – Свобода. – 1932. – Ч. 28. – 28 лип. – С. 3). Загалом порівняння, особливо складні, посилюють емоційно-сатиричний заряд, надають особливого колориту з елементами осуду й критики.

Ще один засіб творення сарказму базується на основі слів, які мають розмовне забарвлення. До прикладу: *«Значить подаєдні урядники навіть самого Шкільного відділу будучи експонентами політичних партій прилизуючися політичному реферату зачали заводжовати таку тарабарщину, яке ще світ не бачив»* ([Б. а.]. Хто чинить в нас язиковий хаос? – Свобода. – 1930. – Ч. 10. – 6 бер. – С. 2). *«Тарабарщина»* – щось незрозуміле, невідоме – у поєднанні з метафоричним *«прилизуючися»* також відображає ставлення автора до явища, пов'язаного з мовним питанням. Сказане підтверджує й зразок зі статті-відповіді, де обіграно підпис *«Вірний Просвітянин»* та заголовок *«Върному Духновичовцеви»* під увагу!», і засуджено тих, хто цурається рідної землі: *«Нам не треба тих, які стидаються народнього! Яким смердить народ. Народна мова, яким потрібне панське! Ми маємо свою мову, свою читальню і не потрібно нам московської (кацапської), ми вже ситі»* (Вірний Просвітянин. *«Върному Духновичовцеви»* під увагу! – Свобода. – 1929. – Ч. 44. – 31 жовт. – С. 2). Розмовне *«смердить»*, тобто є огидним, створює метафору й у поєднанні зі зневажливим словом та водночас епітетом *«кацапський»*, також відіграє вагому роль у посиленні критичного осмислення дійсності. Чи ж іще такий приклад (розмовне одночасно є метафоричним): *«...Нас дійсних приятелів републики і чеського народа, **викляли**, аби вигіднице приссатися до нашої землі»* ([В. М.] Скромна правда. – Свобода. – 1929. – Ч. 33. – 15 серп. – С. 1).

Лексема «приссатися» означає вигідно влаштуватися, пристосуватися до чогось.

У «Пчілці» траплялися свої розмовні одиниці, що мали ефект сарказму. Скажімо: *«И хиба Вы, молодой читачу, не вѳдчуваєте драмы, болючоѳ драмы селянського народу, який терпелио чекає од своєѳ интелитенціѳ, що вона выведе його з бѳды, а ця интелитенція ще далѳ пхає народ у прѳрву нужды, темноты и чвар?...»* (Довгаль С. Сучасна молодь та єѳ завданя / С. Довгаль. – Пчѳлка. – 1932. – Ч. 9. – трав. – С. 248). Розмовна лексема «пхати» у поєднанні з метафорою створює свій саркастичний ефект. Коли ж автору не вдається перерахувати присутніх артистів перед відправленням потяга, то він зазначає: *«Ну?!... ах, Господи, один, два, три... яка це, выбачте, скотина спѳзнила ся, чотыри, п'ять... яка це скотина бракує нам... шѳсть, сѳм, вѳсьм... яка це скот... Микола Миколаєвичу! Вы здається себе забули порахувати»* (Чирський М. Из циклю «Театральна Одисея» / Микола Чирський. – Пчѳлка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 161). Розмовне «скотина» означає людину, котрій приписують жорстокість, грубість, підлість.

На шпальтах «Свободи» її публіцисти творили сарказм і за допомогою інших лексичних засобів, скажімо, метонімії: *«Думаємо, що даремні були протести, щоб не напихати в наші села за грубі тисячі московських класиків, яких ніхто не читає, бо се марне розкидання публичного майна»* ([Б. а.]. Культурне нищення Підкарпаття. – Свобода. – 1932. – Ч. 16. – 21 квіт. – С. 2) – наведений зразок підсилений метафорою на базі розмовного «напихати».

Інший ефективний засіб сарказму – мімесис: *«Окремо обкидав болотом своєї «любви» ужгородську учит. семінарію, тот 136 рочний центр нашої народної культури, из котрої вийшло большинство шк. інспекторів, директорів горожанських шкїл і дуже много учителів, котрі голосами своїми допомогли Цуркановичови до сенаторського мандату»* ([Б. а.]. От вам державник і патріот! – Свобода. – 1930. – Ч. 52. – 25 груд. – С. 2). Лексема «любов» (підсилена метафорою) має позитивну семантику, проте, зокрема, за

допомогою лапок указує на контрастне значення цього слова. Або ж схоже: *«Я панове уже 30 роков жию на свѣтъ, але такий поступ не надходив нигде як у мадярськом касинѣ од вас «высоко» ученых»* (Федор. Селянин осуджує учителѣв москализаторов-мадяронов. – Свобода. – 1929. – Ч. 25. – 20 черв. – С. 3).

Крім того, траплялися й випадки, коли поєднання непоєднуваного теж формувало засуджувальне ставлення, породжувало критичне осмислення. Наприклад, у замітці «Подвиги кривославників» уже в заголовку звучить саркастичне *«кривославник»* (неологізм) та оксюморон у поєднанні нетотожних за емоційною конотацією слів, оскільки йдеться про підпал будівлі старого куратора католицької церкви. Дієвий оксюморон і в риторичному реченні: *«Та така то «свѣта» кривославна «вѣра»?»* ([Б. а.] [Подвиги кривославников]. – Свобода. – 1928. – Ч. 8. – 23 лют. – С. 3).

Сарказм, створений на основі крилатого вислову, теж ефективний у публіцистичному тексті: *«На зборах партіѣ позвѣдайтеся Русины од агитаторов агр. партіѣ: «Квоускве тандем», доки ще буде терпѣти провокаціям органа, що жиє из ласки урядов? А если вожды партіѣ не дадутъ ясноѣ одповѣди, если лиш будуть мыти руки своѣ як Пилат, най им скажуть в очи, що Русин ще знає свою честь обороняти против Свій шовскоѣ дерзости»* ([Б. а.] *Quousque tandem...?* – Свобода. – 1929. – Ч. 25. – 20 черв. – С. 1). Крилатий вислів *«умити руки»* означає погодитися з певним рішенням, зняти із себе відповідальність, а оксюморон *«шовська дерзкість»* посилює сатиричні рядки.

У саркастичній площині логічним постає й описовий зворот замість називання явища: *«И ось цѣ гермафродиты друкованого слова, ще не вмѣють анѣ читати анѣ писати по російськи, хотять вчити подкарпатський люд російськоѣ литературы, на яких так розумѣються, як, выбачте, свиня на астрономыѣ... Смѣх тай горе...»* ([М. Ч.] Блаженнѣ нищѣѣ духом... – Свобода. – 1929. – Ч. 27. – 4 лип. – С. 3). Перифраз *«гермафродиты друкованого слова»* має зневажливе значення, оскільки

балансує на межі визначення статі, а посилюється саркастичним порівнянням. Або ж: *«Панове забувають, що наш нарід під- і закарпатами мільоновими масами до Церкви католицької належить. Та ви відважуєтесь уразжати його в найсвятішим почуттю? Ми віримо, що червоні кати там далеко на Україні згинуть. Але віримо і то, що їхні зброї до редакторів Впереду таки не дійдуть»* ([Б. а.] Ідеологія соц. демокрації. – Свобода. – 1930. – Ч. 31. – 31 черв. – С. 1).

Своєю чергою, алегорія покликана виконувати роль замаскованої насмішки. Скажімо, у матеріалі про оцінку тогочасної преси автор зауважує: *«Критичний читач тих нападів не бере серіозно, но най ся не чудеє чеська публіка, если русины од таких ядовитых гадов наповняються ненавистію против самых тих урядов, якъ плекають таких референтов»* ([Б. а.] Напасть русинов. – Свобода. – 1926. – Ч. 15. – 15 квіт. – С. 3). Чи ж згадати персоніфікацію, де ознаки переносяться на тварин: *«Покажім, дорогі братя, хто ми є, тим ненаситним вовкам, які фальшиво шукають на землі поживу для себе, які всілякими хитрощами хочять собі здобути наших жертв; покажім, що ми чесною та постійною працею як герої виборемо собі все те, що вони насилу хочять від нас забрати»* ([Б. а.] Слово до п. студентства, та взагалі до п. молоді. – Свобода. – 1929. – Ч. 51. – 19 груд. – С. 1). *«Вовки»* уособлюють людей, котрі посягають на територіальну цілісність держави.

Свою роль відіграють і гіпербола та літота, про що вже було згадано вище. Так само перебільшення як джерело комізму виступає переконливим засобом творення сарказму: *«А з тим українізмом шкода голоову ломати. Або є то правда, або неправда. Коли не правда, тоді і без трачення дорогих сил «приятелів» народа пропаде. А коли правда, та тоді хоч би ви з самим Луціфером злучилися, таки даремно!»* ([Б. а.]. Куртяківці на всі боки красні. – Свобода. – 1933. – Ч. 10. – 22 черв. – С. 2).

Із погляду сарказму вирізняються оказіональні неологізми. Наприклад, у замітці йдеться про те, що в одному із сіл знайшовся *«русотял»* (Народовець. Помогайте всі, бо оден не може. – Свобода. – 1930. – Ч. 32. – 7 серп. – С. 4),

котрий агітував людей до товариства Духновича, але така праця не дала бажаних результатів. Відповідно їдка сатира, виражена іменником *«русотял»*, допомагає промовисто охарактеризувати діяча. Схожий саркастичний відтінок має й неологізм *«народопродавці»*: *«...яку велику платню брали тоты вѣро- ци народопродавцѣ, николи таку платню не можуть мати, як яку мають тоты, котрѣ роблять задарь и щиро з любви»* (Гелебан М. Из життя партіѣ / Мих. Гелебан. – Свобода. – 1928. – Ч. 8. – 23 лют. – С. 3).

Показові й випадки, коли сарказм творять застарілі слова, як ось: *«Дальше той підпанок закидує про наших студентів, що покажені українськими професорами. Слухайте пане, колиб кожний так покажений був, як наші ученики, то не так би нам жилось; щезло би всяке непотрібне смітя і чужий гній у нас, і заступилиб нас сперед такими блудаками як ви»* (Вірний Просвітянин. «Вѣрному Духновичовцеві» під увагу! – Свобода. – 1929. – Ч. 44. – 31 жовт. – С. 2). Застаріле *«блудак»*, що окреслює розпусну людину, підсилене метафорою, також створює свій сатиричний ефект.

Саркастичний струміль мають іще слова з відтінком зневажливості. До прикладу: *«Не позирай на чужих брехачѣв, агитаторов, котрѣ ходять брешучи...»* ([Б. а.] Русине! Христіянине! – Свобода. – 1928. – Ч. 48. – 29 лист. – С. 2). Використання лексеми *«брехач»* свідчить про критичне, засуджувальне ставлення автора до всього, що виявляє протиукраїнський характер. Або ж послуговування лайливими словами: *«І ось відповімо вам, щоб ви нас не зачіпали більш, бо не сваритись хочемо, але працювати; а ви ідіть глядайте собі инших дурнів, а нас простаків залиште...»* (Вірний Просвітянин. «Вѣрному Духновичовцеві» під увагу! – Свобода. – 1929. – Ч. 44. – 31 жовт. – С. 2). У цьому випадку слово *«дурень»*, використане саме як лайливе, «уживається з метою образити кого-небудь, засудити чиюсь поведінку» [24]. У відповідному контексті в одній із публікацій сприймається й словосполучення *«група ідіотов»* (Попович Ф. Лист селянина до панов Кацапов / Федор Попович. – Свобода. – 1929. – Ч. 28. – 11 лип. – С. 2).

Мають місце в текстах і вульгаризми, тобто ті лексеми, які виходять за межі норм літературної мови (теж із метафоричним змістом), як ось: *«Но начим люде утямили ож о якім ділі трудяться сесі фальшиві пророки, ригнули на них і ізводителі без себе почали утікати із села»* ([Б. а.]. Вигнали агітаторов «нової» віри із Комаровец. – Свобода. – 1930. – Ч. 9. – 27 лют. – С. 3). Слово *«ригнути»* тотожне до *«блювати»*, про що вже згадувалося раніше.

Розглядаючи ненормативну лексику, яка була засобом творення сарказму, слід згадати й про фамільяризми (також знаходиться поза етичними нормами). До прикладу: *«Сходиться голосный сойм. Он постановляє наказати всъм, щобы дармогды як небезпечни державть жеруны были выгнани, а коли дакотрый буде опиратися, то маєся проти нього ужити оружа, хотьбы мав загинути недобровольною смертію»* (Кржемен Й. Взорцева держава / Йосиф Кржемен. – Пчолка. – 1923. – Ч. 1. – черв. – С. 2-3). *«Жерун»* – фамільярне та водночас метафоричне – теж використане з метою чіткішої характеристики конкретного героя.

Помітний сарказм з особливою спрямованістю й у крилатих висловах та фразеологізмах: *«Коли діла Союза були святочно передані панам із табору Р. Вестника, то ми іншого успіху і не чекали. Тепер лише осміляємося пригадати панну міністерському радові Матулові, той поцілунок, що дав і дістав на перших загальних зборах сього «Чудовища». Той поцілунок був для нашого народа поцілунком Юди. Але тепер тішимося, що із того поцілунку і вам уділено»* ([Б. а.] *«Наплевать на славянскую солидариту и на славянськеє братство»*, або конкретний успіх праці Народопросв. Союзу». – Свобода. – 1930. – Ч. 11. – 13 бер. – С. 3). Крилатий вислів *«поцілунок Юди»*, що має біблійне походження, означає вчинок, прихований зрадою. А в наведеному зразку мова про зраду, передання в погані руки *«народнопросвітньої праці»*. Чи ж схожий випадок: *«...спекулюючи на низькому рівені освіти українського населення Підкарпаття, роблять свою юдину роботу, продаючи за тридцять срібняків реальні національні інтереси підкарпаторуських*

українців, що хоч і звать себе *русинами*, але всім своїм єством належать до української, а не великоруської нації» ([Б. а.]. «Руська» культура. – Свобода. – 1931. – Ч. 25. – 25 черв. – С. 2). Автор звертається до релігійних мотивів, а саме крилатого вислову «*тридцять срібняків*», тобто говорить про ціну зради тільки в контексті викривального, засуджувального ставлення до тих, хто в побуті спілкується «*мадьярською*», читає «*мадьярські*» книжки, учетверо дорожчі від українських. Такий тон виступу покликаний виховати читачів у патріотичному дусі, спонукає цінувати національні здобутки. Або ж приклад фразеологізму: «*Но если вже не бажає видітися з новим єпископом, не мусив кинути Йому в очі болото зневажаючи церков святу і не мусив ударити єпископа такими тенденційними перлами*» (=о=. Нечуваний виступ соціалдемократичного посла Гусная. – Свобода. – 1932. – Ч. 23. – 10 черв. – С. 1). Вислів «*кидати болотом*» означає «ганьбити, бруднити, гостро картати кого-, що-небудь» [39].

Окреме чільне місце належить і приказкам. Скажімо: «*Но и чорт не спит...*». – Ч. *посилає своїх слуг. Так і Куртяк вночі «у чисту пшеницю настьяв куколь. Нападав на всьх и вся»* (Гелебан. Лист из Дубового. – Свобода. – 1928. – Ч. 47. – 22 лист. – С. 2). У поєднанні з лайливим «*чорт*» повного сарказму автор досягає, використовуючи відому приказку: «*Кукіль посієш – кукіль і пожнеш*». Чи ж іще один знаний вислів зі скарбів народної мудрості: «*Руський народ дав себе пов'язати «Звычайно рыба од головы зачинає смердѣти»*» (Попадинец И. Уже доста из обманства / И. Попадинец. – Свобода. – 1928. – Ч. 13. – 29 бер. – С. 1). Також особливого сатиричного осмислення сповнене й таке речення: «*Скажи-ж мнѣ гадино, сколько тебѣ дадено?»*» (Ал. Наріжний. Долу з маскою. – Свобода. – 1928. – Ч. 10. – 8 бер. – С. 2). Автор звинувачує «Нашу Землю» в антиморальності, продажності, необ'єктивності, оскільки пише про здобутки трудового народу в радянській Україні, а про становище підкарпатських робітників і селян не згадує.

Слід зазначити й про цитування, яке теж часто мало саркастичний відтінок: «*...из мукачевської гимназії «выходять нравственные калѣки,*

уроды без языка, без знаній», коли мають таких професоров» ([Б. а.] Один з мукачѣвських Професорѣв. – Свобода. – 1929. – Ч. 32. – 8 серп. – С. 3).

Траплялися в публіцистичних текстах із відповідним саркастичним обрамленням і прикладки. Скажімо: *«Сам власник «лігових напоюв» червонопика индивидуальність дуже подібна на дѣжку вѣд пива на кривых ніжках, зустрів панѣв артистѣв, як що не з розчинеными обѣймами, то з широко розчинеными вѣд здивованя очима, бо не сподівався сьогодня гостей, понеже на плакатѣ, який тут же на брамѣ, одним цвячком тримаючись, вистѣв, дощѣ, бурѣ и снѣг, день и годину гры синим олѣвцем писану, знищили до невпѣзнаня, бо чѣм высшезгаданий власник «лігових напоюв» артистам одрапортувати зволив, поки цѣ останнѣ по слизьких вѣд болота сходках, пѣднимаючись, администратору рѣжнѣ мизантропичнѣ побажаня в душѣ и не в душѣ засылали...»* (Чирський М. Из циклю «Театральна Одисея» / Микола Чирський. – Пчѣлка. – 1929. – Ч. 6. – лют. – С. 162). Розмовне «червонопикий» і водночас прикладка допомагає охарактеризувати людину; крім того, кращому розумінню картини тогочасної реальності сприяє й ситуація. Сказане підтверджує й такий зразок зі «Свободи»: *«...выльває якийсь «Сілванус» (дикун з лѣса) весь бруд свого мозгу на Украѣнцѣв, одповѣдаючи на поставлене собѣ питання: «Чи державный службовник може бути украинофилом?»*. Прикладка «дикун з лѣса» характеризує діяча, а її доповнює метафора.

Сарказм іноді на шпальтах тогочасних видань творили й за допомогою вигуків: *«Братя! Такоѣ западноѣ культуры, яку приношуют нам вашѣ подекотрѣ экспоненты ала Свойше и пр.: культуры повноѣ гнилизмом и болотом, крадежами, дефродаціями и неморальностію не треба нам! Гет от нас з такою маческою сатирскою любовією!»* ([Б. а.] Голос нашоѣ публики. – Свобода. – 1928. – Ч. 8. – 23 лют. – С. 1). Вигук «геть» підсилюють сатиричні метафора й епітет.

Особливий відтінок сарказму мала й ситуація, факт, як, до прикладу, у такому зразку, який стосується надпису на могилі кавказького

комуністичного агітатора: *«Скажи Ленинови в пеклі, що ти не останній»* ([Б. а.]. Як люблять в Росії комуністів? – Свобода. – 1931. – Ч. 42. – 22 жовт. – С. 3). Крім того, у заголовку ще наявний мімесис.

Окремо варто зауважити щодо поєднання іронічного та саркастичного: *«Только болота, мерзости, сколько у нас наробили подекотръ культуртрегеры, – хибаж лиш в найтемнѣйшой Африцѣ найдеся»* ([Б. а.] Голос нашоѣ публики. – Свобода. – 1928. – Ч. 8. – 23 лют. – С. 1). Слово «культуртрегер» має книжне забарвлення, а в контексті – ще й іронічний відтінок, оскільки висміює «імперіаліста-колонізатора, який прикриває гноблення народів загарбаних країн брехливими заявами про насадження культури» [45], а сарказм простежується в метафоричному осмисленні реальності. Такий симбіоз двох вищенаведених засобів по-своєму сатирично характеризує тогочасну дійсність. Або ж іще зразок – про заснування російського театру, який нікому не потрібний: «ні русинам, ні жидам, ні мадярам» (Навіть «Русській Вѣстник» не розуміє. – Свобода. – 1930. – Ч. 35. – 28 серп. – С. 3-4): *«...отже нікому не треба, чого свідоцтвом єсть того, що бідні «русскіє» бігали перед представленем по Ужгороді та пхали люлям білети вступу даром, щоби лиш іко-такo заповнити салю, бо цего жадали панове із Шк.Одділу та з Краєвого Уряду»* (Там само). Іронія помітна в мімесисі «бідні «русскіє», а сарказм – у розмовному «пхали білети». Інший приклад: *«А доти рекомендуємо йому прочитати Тараса Шевченка, Франка, або кажім Гренджу. А як не хоче: Тоді пращайте гаспадін Васіленкофф, бо ми «помії» на господарським полю звикли уживати а не на літературнім»* ([Б. а.] В народній школі якийсь В. – Свобода. – 1930. – Ч. 8. – 20 лют. – С. 2). Іронія простежується на фонетичному рівні «пращайте гаспадін», а сарказм – у метафоричному осмисленні слова «помії».

Елементи сарказму знаходимо й у газетних заголовках, що налаштовувало аудиторію на відповідне (критичне, засуджувальне) сприйняття тексту. Наприклад: на основі гри слів – *«Русській Бѣстник» знову бѣситься»* ([Б. а.] «Русській Бѣстник». – Свобода. – 1928. – Ч. 49. – 6 груд. –

С. 1); неологізму – «Подвиги кривославников» ([Б. а.] [Подвиги кривославников]. – Свобода. – 1928. – Ч. 8. – 23 лют. – С. 3); персоніфікації, прирівнювання народу до тварин – «Пропаше стадо ты, народе мой!» ([Б. а.] Пропаше стадо ты, народе мой! – Свобода. – 1929. – Ч. 45. – 7 лист. – С. 1); метафори – «Наплевать на славянскую солидариту и на славянськеє братство», або конкретний успіх праці Народопроев. Союзу» ([Б. а.] «Наплевать на славянскую солидариту и на славянськеє братство», або конкретний успіх праці Народопроев. Союзу». – Свобода. – 1930. – Ч. 11. – 13 бер. – С. 3); застаріле в розмовному слові: «Лист селянина до панов Кацапов» (Попович Ф. Лист селянина до панов Кацапов / Федор Попович. – Свобода. – 1929. – Ч. 28. – 11 лип. – С. 3) тощо.

Стосовно сарказму крізь призму жанрового наповнення, то в кількісному зрізі у «Свободі» превалює стаття (становить понад 40 % публікацій); кореспонденція та замітка (приблизно по 25 відсотків), лист і вірш – менше ніж по 5 %. Відповідні зразки найчастіше траплялися в текстах під рубриками: «Новости», «Бесіда», «Примітки», «Дух. життя», «Допись», «Надосланное» тощо, а також під псевдонімами й криптонімами, іноді – стилістично забарвленими: «п.», «Народовець», «Федор», «В. М.», «Урбанус», «М. Ч.», «=о=».

Щодо жанрової специфіки «Пчілки», то віднайдені зразки сарказму найчастіше трапляються в статті (50 %), а також у щоденнику (25 відсотків), творах драматичного характеру та в оповіданні (понад 12 % кожен).

Поряд із сарказмом у сатиричному змалюванні дійсності допомагав і такий засіб, як гротеск. Це «улюблена форма народного мистецтва комізму, починаючи з давнини» [76, с. 70], притому «гротеск виводить нас за рамки реально можливого світу» [там само]. Згаданий сатиричний прийом створюється за допомогою перебільшення ознак чи властивостей явища або дії, однак від звичайної гіперболи вирізняється фантастичністю в сприйнятті, розумінням нереальності зображеного. До того ж у гротеску можуть

поєднуватися зовсім протилежні поняття: комічне й трагічне, реальне й вигадане, гарне й потворне тощо.

Засоби, які творять гротеск, по суті, перегукуються з тими, що формують іронію чи сарказм. Наприклад, okazіональний перифраз, епітети й фразеологізм: «...ширяться нові мапи, які представляють нам ті самозванні опікуни в ружовім виді, обіцяють нам гори й долини, ще й на вербі грушки...» (Волошин А. Свято 15. Роковин прилучення Підк. Руси до ЧСЛ. Републики / А. Волошин. – Свобода. – 1934. – Ч. 18. – 10 трав. – С. 2). Також гротеск може створюватися на основі створення чи відображення ситуації: «Ціли своєї не осягнемо колиби ми хотіли трактором плавати, а човном орати» ([Б. а.]. Нашої католицької церкви та віри ані за «русскість» не дамо! – Свобода. – 1933. – Ч. 1. – 5 січ. – С. 2). Щодо жанрів, то на гротеск траплявся тільки в статті.

Окремо слід згадати й про карикатуру. «Карикатура (від італійського і раніше латинського – навантажувати, перебільшувати) – сатиричний прийом зображення, що полягає у сміливому порушенні зовнішньої правдоподібності, комічному підкресленні якоїсь деталі, порушенні реальних пропорцій, звичних співвідношень» [112, с. 37-38]. Скажімо, у «Пчілці» була ілюстрація «*Наші артисты в карикатурі*» (див. Додаток Е. Рис. 1.), зміст якої розкриває заголовок з іронічним відтінком та власне текст (С. Д. Наші артисты в карикатурі. – Пчолка. – 1932. – Ч. 10. – черв. – С. 301). На малюнку зображено артистів, ще й підписано, хто зверху та знизу.

Наприклад, дебютантка О. Струкова (Струковна), котра виконувала роль Фені, характеризувалася багатими рухами, мімікою, уміла передати ніжність, що відображено в карикатурі (підпирає бік правою рукою). Її вада – недосконала дикція – це автор передає в ілюстрації, зображуючи артистку з відкритим ротом. Чирський (у ролі Йцька), хоч виконував другорядну роль, та вмів привернути увагу в моментах, де брав участь (зображений із рукою в кишені, упевненою ходою). Зліва і зверху – Лацанич (виконував роль Давида). Незграбність рухів та не належну інтонацію автор карикатури передав розгубленим поглядом. Теж із

деякою розгубленістю зображено п. Аркасову та п. Черкасенкову: хоч загалом їх гра була доброю, але недолік обох – чужоземний акцент; а оскільки театр виконує не лише естетичну функцію, а й виховну, то повинен привчати до рідного слова в усій його милозвучності, природних акцентах. Добре зіграв Баланчук (крім окремих перебільшень) – відображений доволі скромно, п. Ручкова (грала дещо вимушено) – намальована з високо піднятою головою, що створює певну штучність на ілюстрації; а режисер Аркас наче виходить із зображення, притому закриває вуха обома руками (здається, не хоче чути акторів). Тобто в цілому можемо резюмувати: героїв відображено позитивно, однак і окреслено їхні окремі недоліки. Таке, власне, і ставлення до них карикатуриста, котрий намагається бути об'єктивним. Запропонований малюнок ефективний, допомагає краще зрозуміти суть тексту, поданого нижче. А останній дозволяє розшифрувати зміст відповідної ілюстрації. Вона загалом виконує естетичну й дидактичну функції, відображає різні аспекти театрального життя, із гумором акцентує увагу на недоліках, спонукає до самовдосконалення.

Ще один показовий приклад карикатури опублікований у «Свободі» під назвою *Grand Hotel* ([Б. а.] *Grand Hotel*. – Свобода. – 1928. – Ч. 13. – 29 бер. – С. 3; див. Додаток Е. Рис. 2). Зображено задоволеного пана, який замовив їжу в ресторані. Гостя зацікавило, у чому секрет кухні відповідного закладу. Очевидно, офіціанти не могли дати відповіді, а тому покликали шеф-кухаря. Гість повторив для нього запитання. Знавець своєї справи впевнено й спокійно мовив: «Церес», мій пане» (навіть погляди офіціантів із цікавістю звернені до кухаря). Власне «церес» – приправа, яка з найпростішої страви зробить делікатес. Ілюстрацію виконано в жартівливому тоні, про що, зокрема, свідчить навмисне смішне відтворення осіб із перебільшенням характерних ознак. Саме тому сприймається саме як карикатура. Усі герої відображені позитивно, однак автор із гумором підходить до власне подачі малюнка, який, розкриваючи особливості відповідної кухні, викликає позитивні емоції, здатен на деякий час відвести думки від буденних проблем, покращити настрій, виконує естетичну та розважальну функції.

Висновки до розділу

Проаналізовані зразки в газеті «Свобода» і журналі «Пчілка» дають підстави резюмувати: перше видання значно тяжіло до сатири, інше – однаковою мірою використовувало гумор та сатиру. Це зумовлено специфікою та функціональним навантаженням обох видань: суспільно-політичної газети – інформувати, критично оцінювати й впливати на розв’язання злободенних питань тогочасся, відстоювати свою позицію в боротьбі з ідейними опонентами; журналу – виховувати дітей та молодь у дусі добра, патріотизму, популяризувати наукові надбання, скарби народної творчості тощо. Стосовно розглянутих гумористичних зразків, то в обох часописах найпопулярнішим засобом вираження гумору є відтворення тих чи інших життєвих ситуацій, позначених комізмом. Проте якщо гумор у «Свободі» часто мав іронічний підтекст, то у «Пчілці» більше характеризувався доброзичливим тоном, без відтінку викривальності. Доволі часто в обох виданнях трапляються гумористичні приклади текстів, яким відповідного спрямування надають тропи (переважають порівняння). Значно диференціює «Свободу» і «Пчілку» жанровий аспект: у першому найчастіше відповідні приклади трапляються в замітках, у журналі – в оповіданнях.

Свою роль у тогочасній періодиці відіграла й сатира: найпопулярніший її вияв в обох аналізованих часописах – іронія, меншою мірою – сарказм, іноді – карикатура (у «Свободі» іще гротеск). Найчастіше іронію в газеті й журналі творили метафори, епітети й фразеологізми. Усе ж «Свобода» ширше використовувала спектр засобів, притому на всіх мовних рівнях. Зразки іронії превалюють у статтях та замітках (для газети), оповідання й драматичні твори (у журналі). Траплялися й випадки, коли в одному прикладі поєднувалися гумор та іронія. Якщо брати до уваги сарказм, то й тут в обох виданнях превалювала метафора як засіб творення відповідного засобу сатири (доволі поширеними були й розмовні лексеми). Найчастіше сарказм в обох виданнях спостерігаємо в жанрі статті. Особливою енергетикою наповнені й гротеск та карикатура.

За функціональним вектором в обох виданнях гумор та сатира мали поліваріативне значення. У першому випадку мова про пізнавальне, дидактичне, розважальне навантаження, в іншому – критичне, уїдливе, засуджувальне, висміювальне. Загалом гумор і сатира виконують естетичну, дидактичну, викривальну, соціальну, державотворчу функції, а репрезентовані зразки посилюють публіцистичні виступи, додають їм мовностилістичного багатства, увиразнюють жанрову спрямованість.

РОЗДІЛ III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ГУМОРИСТИЧНО-САТИРИЧНИХ ЖАНРІВ У ЧАСОПИСАХ «СВОБОДА» ТА «ПЧІЛКА»

У контексті розвитку сучасного інформаційного простору, де особливу актуальність становить дослідження специфіки функціонування гумору та сатири, слід віддати належне гумористично-сатиричним жанрам, які виступають потужним плацдармом творення комічного, викривального, що, своєю чергою, значною мірою відображає автентичність ментальної складової характеру українського народу, а також сприяє когнітивному баченню світу, постає з іманентним для виступу в пресі самобутнім характером, особливою енергетикою.

За допомогою саме гумористично-сатиричних жанрів удається створити чіткий концепт стосовно висвітлення важливих поглядів на ті чи інші аспекти суспільної дійсності, донести нові думки, запропонувати ефективні способи вирішення злободенних проблем, здійснювати результативніший вплив на аудиторію. Матеріали видань попередніх десятиліть не лише відображали дух епохи, а й демонстрували вагомі зрізи творення якісної журналістики, чим може скористатися й сучасна періодика.

Обрані для аналізу тексти з газети «Свобода» та журналу «Пчілка» широко й багатофункціонально використовували гумористично-сатиричні жанри та були одними з найпомітніших періодичних видань краю за Карпатами.

Стосовно «Свободи», то майже паритетні за кількістю гумористично-сатиричних публікацій фейлетон та анекдот (кожна з цих жанрових форм займає понад 40 %), помітними є гумористично-сатиричні вірші і співомовки (разом становлять 10 відсотків); памфлет та гумореска – менш ніж 10 % сукупно (див. Додаток Д. Рис. 1).

У «Пчілці» зі значним відривом превалує анекдот – займає майже 85 % публікацій із підгрупи гумористично-сатиричних. Значно рідше, аде трапляється байка (близько 10 відсотків), гумористично-сатиричний вірш, скоромовка, гумореска, фейлетон – менш ніж 5 % сукупно (див. Додаток Д. Рис. 2).

Слід зазначити, що аналіз відповідних зразків дає підстави стверджувати про помітний широкий тематичний арсенал гумористично-сатиричних публікацій. Зокрема, сказане стосується **анекдотів**, які посідали особливо чільне місце в журналі «Пчілка». Усе ж і у «Свободі» були доволі помітними. Хоч деякі науковці не трактують анекдот як одну із жанрових форм журналістики, про що йшлося в першому розділі, проте все ж, як бачимо, квантитативний результат нашого дослідження доводить: анекдоти були популярними на сторінках преси 1920 – 1930-их років, а тому заслуговують на увагу як складова підгрупи гумористично-сатиричних публікацій.

За дефініцією, анекдот – це «1) невелика за обсягом розповідь жартівливого характеру з дотепною кінцівкою; жарт; 2) оповідання, у центрі якого повчальний або дотепний епізод із життя історичної постаті» [90, с. 13]. Серед специфічних ознак цієї жанрової форми слід назвати насамперед стислість при змалюванні об'єкта доброзичливого висміювання чи критики, а також використання слів, що характеризуються потужним смисловим навантаженням, емоційністю, особливою виразністю. Узагалі анекдот часто перегукується з національними тенденціями народу, зокрема й українського: «...анекдот активно функціонує в українському суспільстві, оперативно реагує на його життя і відображає особливості менталітету нашого народу, його симпатії та антипатії» [40, с. 56]. Стосовно ж функціонального спрямування, то головне завдання анекдоту – «веселити. Без неї всі інші просто не працюють. Якщо анекдот не смішний, не радує, навіщо він потрібен? Сміх – це життя, це радість... Є й інша функція – приручити небезпеку і розвінчати її. Страшне, неприємне, тривожне – зробити смішним. Це соціальна функція анекдоту – те, для чого анекдот існує в суспільстві» [6, с. 235-236]. Про роль анекдотів існує й така думка: «Комунізм, не лише російський, загинув. І треба сказати, що до цієї загибелі в якійсь мірі був причетний і політичний анекдотизм, що формував негативне ставлення людей до цієї деспотії» [5, с. 186].

Слід зазначити, що чи не найчастіше приводом для анекдотів у закарпатських україномовних виданнях 1920 – 1930-их ставали ситуації зі шкільної тематики.

Воднораз ідеться про щирий гумор, який виявлявся в діалогічному мовленні. Наприклад: *«В школь. Учитель: Ивасю! Чого не було до вѳйны, а тепер є? Ивась: Мене, пане учителю»* ([Б. а.] В школь. – Пчѳлка. – 1930. – Ч. 1. – серп. – С. 21). Тобто анекдот подано в доброзичливій манері, а на основі відтвореної ситуації показано, як учні, або не знаючи відповіді на запитання, або ж просто крізь призму власної інтерпретації, уміли з гумором підійти до відповіді педагога. Сказане підтверджує і схожий випадок, теж узятий зі шкільної реальності: *«Ученик: Всѳ воды называемо океаном и вѳн обливае цѳлу землю. Учитель: А як называється земля и вода разом? Ученик: Болото»* ([Б. а.] Добра оповѳдь. – Пчѳлка. – 1930. – Ч. 1. – серп. – С. 21). Неочікувана відповідь школяра створює позитивний настрій, змушує щонайменше усміхнутися. Такий самий ефект має й інший зразок: *«Вчитель недавно поясняв, як повстає дощ в наслѳдок паруваня воды. – Вы певно бачили, – говорив, – що вечером по горячѳм днѳ щось добувается з поверхнѳ ставѳв. Що то є? Одна рука помалу пѳднимается. – Ну, Ивасю. Бачу, що ты щось думаєш. Що то є? – Жабы»* ([Б. а.] Дуже добре. – Пчѳлка. – 1930. – Ч. 2. – жовт. – С. 48).

У контексті шкільної тематики як об'єкта висміювання на сторінках тогочасної преси простежуємо й певні проблеми, пов'язані з навчальним процесом, до прикладу, прогулювання уроків, небажання вчитися, некоректне формулювання окремих висловів, роздуми над майбутнім вибором фаху тощо. Скажімо: *«Ивась вертає врадунаный зо школы. Мати питає: – Чому ты, Ивасю, зо школы так скоро вернув? – У нас нынѳ свято, бо наш пан учитель хворый»* ([Б. а.] Свято в ученикѳв. – Пчѳлка. – 1927. – Ч. 4. – груд. – С. 114). Можливо, наведений фрагмент виховує в не найкращому дусі, проте з іншого боку, його мета – застерегти від подібних випадків у власному житті. Або ж: *«Малый Ивась не прийшов до школы и нѳкто з ученикѳв не знав сказати, длячого вѳн не прийшов. Аж на другой день прийшов Ивась до школы. – Ты длячого вчера не був в школь? – А, бо – каже плачущи Ивась – як я вчера йшов до школы, то увидѳв, що на плотѳ*

висять ногавиць пана учителя, то я гадав, що не буде школы» ([Б. а.] [Б. н.]. – Пчѳлка. – 1925. – Ч. 3-4. – лист.-груд. – С. 81). Як бачимо, порушено питання прогулювання шкільних занять, на що тогочасні учні знаходили цікаві відповіді, а отже й способи самовиправдання за неправильний учинок, що, безумовно, створює комічний ефект, викликає певне співчуття до героя публікації, а також виконує дидактичну функцію. Деякі є анекдоти вражали оригінальним мисленням дітей, як ось: *«– Ну, чим же хочеш бути, як доростеш? – питаєся стрийко свого братанича. – Учителем і мурником, стрийку. – Як же такі заняття разом?.. – Та певно, бо в літі учителі мають довгі вакації, а в зимі знова мурники»* ([Б. а.] [Б. н.]. – Свобода. – 1934. – Ч. 3. – 18 січ. – С. 4).

Окремі публікації відповідної жанрової форми мають викривальний характер, демонструючи конкретні недоліки представників соціуму: алкоголізм, неосвіченість, необізнаність, скупість, крадіжки, неправду, невідповідальність, проблеми батьків і дітей... Прикладом слугує анекдот, у якому дружина прийшла за чоловіком до корчми з проханням припинити пити, натомість згадати про їх шестеро дітей. Чоловік же, натомість, скориставшись почутим, попросив у шинкаря *«шостий кригель»* ([Б. а.] [Б. н.]. – Свобода. – 1934. – Ч. 5. – 1 лют. – С. 4). Або ж випадок, коли батько несправедливо карає сина: *«–Та защо вы так бете свого сына? – Бо я йому купив черевики, а в него завеликть ноги»* ([Б. а.] Великѳ ноги. – Пчѳлка. – 1930. – Ч. 3. – лист. – С. 94).

Свою роль відіграв і анекдот про так звану «господиню», яка насправді зовсім не обізнана у справі, за яку береться: *«Господиня до кузинки, яка приѳхала з мѳста на село: – Вѳзми стѳлець и выдой корову. За хвильку вертається кузинка из стайнѳ: – Поможѳть менѳ! Я поставила стѳлець, а та дурна корова не хоче сѳсти»* (Не хоче сѳсти. – Пчѳлка. – 1931. – Ч. 4-5. – січ. – С. 122).

Висміювання негативних людських якостей теж іноді розставляло акценти в анекдотах. Наприклад, скупості: *«Хлопець дѳстав од мамки яблоко*

и дораз зачав его гъсти. Тгътка, котра хотгъла спробовати его щедргъсть, звгъдуе: «А кавалочок менгъ даи?» «Знаете що, тгътко – каже хлопецъ – я дам вам найкрасше зернята. Вы собгъ их засадите и будете з них мати цгълый сад» Щедрый ([Б. а.] Щедрый. – Пчгълка. – 1925. – Ч. 1-2. – вер.-жовт. – С. 39). Як бачимо, заголовок побудовано на основі іронічної мовної фігури, а саме мімесису, яка посилює іронічне ставлення до скнар. Так само й до тих, хто говорить неправду: «– А як там справується мгъй внучок, пане професоре? – А хибга-ж то вы?.. Бо вчера ваш внук звгъльнився од науки – на ваш похорон» ([Б. а.]. В школгъ. – Пчгълка. – 1928. – Ч. 8. – квіт. – С. 241). Заслуговує на увагу й такий зразок із суспільно-політичної тематики: «Суддга: – Чи ти сам допустився тої крадгъжки? Злодгъй: – Сам, прошу свгътлого критгъналу, бо нині чесного спгъльника не так легко знайти» ([Б. а.] Тяжкі часи. – Свобода. – 1934. – Ч. 3. – 18 сгъч. – С. 4).

Іноді до поганих наслідків призводила й недбалгъсть, хитргъсть батьків, зокрема в ситуаціях, що стосувалися дгътей. До прикладу, одна матгър, коли хворгъла сама чи ж її дитина, не йшла до лгъкаря, а телефонувала йому (щоб не платити за вгъзит до фахгъвця), називала ознаки недуги й у такий спгъсгъб лгъкар надавав поради: «Лгъкар довго давав порады, але вкгънци увидив, що часто мама сга кличе его дгълятого, щогъбы не заплатити лгъкаревга за вгъзиту. Коли одного дня кличуть его до телефону и вгън чує знакомгъй голос: – Пане докторе, мому Ивановга робгъться зелено и червоно в очах. Що я маю робити? – Повгъсьте на зелгъзницга як сгъгналгъну лампу!» ([Б. а.] Порадив. – Пчгълка. – 1926. – Ч. 9-10. – трав.-черв. – С. 193). Або ж про не надто актуальні та вчасні розмови з ргъдними: «Батько (до сына): Почекай небоже, навчу я тебе курити. Сгнок: Шкода, тату, вашого труду, – я вже сам умгъю» ([Б. а.] [Б. а.]. – Пчгълка. – 1927. – Ч. 3. – лист. – С. 85).

Водночас у закарпатських виданнях тих рокгъв акцентували й на теплих стосунках батьків та дгътей, що іноді також виявлялося і в анекдотах. Наприклад, один із діалоггъв, об'гъднаних назвою «Дащо з дгъточих розмов из старшими», подає розмову батька із сгном. Останній ставить чимало

запитань: чи є в небі ангели, чи, крім них, там більше нікого немає, на що батько дає ствердні відповіді. Згодом син задумується над тим, звідки падає дощ, і робить висновок: «– *То дождь є в небѣ!*» ([Б. а.]. Дащо з дѣточих розмов из старшими. – Пчѣлка. – 1924. – Ч. 4. – груд. – С. 87), а завершує так: «– *Ну то як? Ангелы там все змокли? Нянько мовчить*» (там само). Або ж схожа ситуація: «*Малого Ивася мамка набила, бо дуже єѣ розсердив. За малу хвильку потѣм Ивась зачинає спѣвати. – Як ты, Ивасю, не ганьбишся спѣвати, тадѣ ты мене перед хвилею так розсердив, а от вже спѣваєш. – Але, мамко, я спѣваю собѣ сумну пѣсоньку*» ([Б. а.]. Спѣває сумноѣ. – Пчѣлка. – 1925. – Ч. 1-2. – вер.-жовт. – С. 39). Сповнений добродушності, уміння, навіть дещо розгубившись, діяти й показує такий зразок: «*Пятилѣтний хлопчик згубив у товпѣ батька, плаче, шукає, вкѣнци звертаєся до полисмена: – Може вы бачили одного пана без такого хлопчика як я?*» ([Б. а.]. Добре пояснив. – Пчѣлка. – 1928. – Ч. 6. – лют. – С. 177); «*Ну, Омельку, як тобѣ подобалося в музею?*» // «*Дуже, тату*». // «*Памятаєш декотрѣ рѣчи, що там видѣв?*» // «*Як бы нѣ. Цѣлу купу*». // «*Запаятав також их назвы?*» // «*То не єсть так тяжко. Найбѣльше их называється: «Не доторкатися*» ([Б. а.]. Все однакове. – Пчѣлка. – 1928. – Ч. 10. – черв. – С. 294).

Крім того, іноді анекдоти стосувалися так званих «вічних» тем, як, наприклад: «*(про зведення муру навколо кладовища) Бо, каже він, хто мертвий, той уже й так не може вийти, а хто ще живий тому й так не хочєся там іти*» ([Б. а.]. Скупий господар. – Свобода. – 1934. – Ч. 3. – 18 січ. – С. 4).

Траплялися й римовані анекдоти, що створювало свій, особливий шарм при викриванні не надто позитивних явищ дійсності: «*Прийшов Прокѣп – наляв окрѣп; // Иде Гаврило – ще ся зварило; // Прийшов Денис – наляв сѣм мис; // Прийшов Тарас – зѣв все нараз*» ([Б. а.]. Хто варив, а хто ѣв. – Пчѣлка. – 1927. – Ч. 4. – груд. – С. 114). Або ще один приклад: «*Иду я в ночи понад став, а там вѣвков повен став; я присѣв а их ино сѣм; я прикляк, а их*

ино пять; я стою, стою – бѣлый день, а то в водѣ чорный пенъ!» ([Б. а.] У страху великѣ очѣ. – Пчѣлка. – 1928. – Ч. 7. – бер. – С. 205).

Деякі анекдоти мали на меті винятково розвеселити читача, уявити картину дійсності, без підтексту: «А.: Чому тѣ спѣвачки, як спѣвають в жѣночѣм хорѣ, то замыкають очи? Б.: Тому, що не мають сили дивитися на муки слухачѣв» ([Б. а.]. З милосердя. – Пчѣлка. – 1928. – Ч. 9. – трав. – С. 270).

Деякі анекдоти відзначалися й доволі іронічним змістовим наповненням, що особливо було характерним для «Свободи»: «Старша короткозора дама в ателієру: «Як можна було такий паскудний образ тут виставити?!» Маляр: «Перепрошаю, се не образ, але зеркало» ([Б. а.]. Анекдоти. – Свобода. – 1932. – Ч. 13. – 31 бер. – С. 4).

У цілому, як бачимо, анекдоти, які продукували тогочасні видання, у добродушному тоні висміюють окремі негативні явища суспільства, створюють інтригу в розвитку доволі лаконічного сюжету, мають смішну й неочікувану кінцівку, є емоційними та виразними. Виконують функції інформування, виховання, розважання аудиторії тощо. І зважаючи на те, що їх уміщували постійно, то вони мали популярність аудиторії.

Доволі активно публіцисти закарпатських видань 1920 – 1930-их рр. послуговувалися **фейлетонами**. Ідеться про «журналістський твір, через який сатирично оцінюються негативні факти та явища дійсності, засуджуються вади у мистецтві, музиці, літературі, діяльності окремих людей. У фейлетоні зіставляються документально зібрані факти, від своєрідного поєднання яких і з'являється гумор» [26, с. 39]. Притому слід зауважити, що до половини ХІХ століття відповідний жанр уважали «відділом чи особливою колонкою газети». Також жанрова форма була визначена формами листа або ж бесіди із читачем [17, с. 277]. На думку А. Щербини, фейлетон належать до оперативних гумористично-сатиричних жанрів, притому його «вістря спрямоване переважно проти недоліків повсякденного життя...» [112, с. 70]. Серед ознак варто згадати порушення актуальної теми, дотепність, гостроту, образність, типізацію, художні

деталі, асоціативність, невимушеність, несподіваність, узагальнення, оцінку фактів, а гама сміху коливається від доброзичливого до уїдливого, викривального тощо. Притому «публічно висміюючи порок, засуджуючи конкретних носіїв соціального зла, сатирик завжди бере в союзники читача» [94, с. 7].

У тогочасних українських часописах популярною була рубрика «Малий фейлетон», під якою вміщували публікації, що мали цілком самостійний для видання характер та часто поставали саме в жанрі фейлетону. Сказане стосується й газети «Свобода». Вона теж пропонувала читачам аналогічні матеріали. Так, заслуговує уваги *«Пане Конзуле! Вітайце нам!!!...»* ([Б. а.] Конзуле! Вітайце нам!!!... – Свобода. – 1934. – Ч. 8. – 22 лют. – С. 2-3). Ідеться про приїзд до Ужгорода нового польського консула. Уже початок публікації налаштовує на іронічне сприйняття автором названої події, зокрема за допомогою вживання слів у переносному значенні та образних засобів, як, скажімо, синекдохи: *«Світова війна, революції, Руська Народня Рада, Сен-Жерменський договір і всі інші катаклізми, які ощасливили нашу нещасну голову, спричинили те, що наш любий, колись нічим незамітний Ужгород став столицею окремого, і як ви вже певно чули, дійсно автономного краю»* (там само, с. 2). Мова про те, що Підкарпатська Русь прагнула стати справжнім дипломатичним осередком, а виявилася тільки *«малоантанським коридором з політичним значінням без дипломатичного блиску...»* (там само, с. 2). Сатиричне ставлення автора до події простежується й на морфологічному рівні, а саме завдяки використанню зменшено-пестливих суфіксів: *«конзулята», «віцеконзулята»*.

Ще один засіб творення іронії в зазначеній публікації – гра слів: *«...отой пан Сверхбінські. Його, що правда «свербіли» гроші і тому він давав їх на право і на ліво, але лише там де тих грошей дуже потребували (!!), розуміється «не для себе» а для всейобіймаючого інтересу «славянської співпраці»* (там само, с. 3) (до того ж уживання слів у переносному значенні).

Гостре та влучне використання скарбів народного гумору й сатири спостерігаємо у фейлетоні під промовистою назвою: *«Берлін – Перечин –*

Токіо», який підписаний псевдонімом *«Контрапункт. в. р.»* (Контрапункт. в. р. Берлін – Перечин – Токіо. – Свобода. – 1934. – Ч. 5. – 1 лют. – С. 3-4). Автор уже із самого початку матеріалу іронізує, удаючись до гіперболи: *«Що таке Париж?.. Місточко!.. Або Будапешт?.. велике мадярське село! А Прага?.. просто «діра»..! А от Перечин – столиця!!! І не тільки столиця, а просто «пуп» міжнародньої політики!..»* (там само, с. 3).

Доволі часто у фейлетонах засобами гумору й сатири виступають фразеологізми, зокрема трансформовані, а також зразки народнопісенних і біблійних мотивів, гра слів. Ось, скажімо, як у фейлетоні Максима Сливки *«Не можна нелюба любить»* (Сливка Максим. *«Не можна нелюба любить»* / Максим Сливка. – Свобода. – 1931. – Ч. 25. – 25 черв. – С. 4). Автор відчув нерозділене кохання: *«Ще можна сказати, не обсохли на губах любові, а нам вже співають: «Не всі тії вінчаються, що любляться та кохаються»; «...винувата виключно... жєницина! Вона, од Еви починаючи і моєю Христею кінчаючи – крутить голови всім русинам в розсіянню суцим. Скрутила вона хвостик і моїй, Максимовій, сливці»* (там само). Сатиричного звучання додають і влучні епітети, як ось: *«Може-б ми ще й далі ходили упарі, але кінець поклала триклятуца мода»* (там само).

Завдяки добору засобів творення гумору та сатири матеріали М. Сливки набувають особливого звучання. Публіцист гостро відгукується на злободенні проблеми свого часу. У фейлетоні *«Лекція»* (Сливка М. *Лекція* / Максим Сливка. – Свобода. – 1931. – Ч. 16. – 23 квіт. – С. 3-4) автор намагається донести до читачів думку про те, що необхідно замінити чинного директора ужгородської учительської семінарії на экс-редактора новинки *«Під Копечком»*. Для виконання поставленої мети використано протиставлення й метафору. Освітній заклад названо *«гніздом злочину»*, *«гадучим гніздом»*: *«В її мурах заосновалося гадуче гніздо. На місце справжніх професорів стали там до праці чистісенькі злочинці та палії. Замість науки виготовляють тепер в семінарії багнети та бомби»* (там само, с. 3-4). Крім того, у публікаціях М. Сливки спостерігаємо й ситуативні

гумор та сатиру. Скажімо, у матеріалі під назвою *«Газета»* (Сливка М. Газета / Максим Сливка. – Свобода. – 1931. – Ч. 48. – 3 груд. – С. 3) інформує про виникнення часописів, як потрібно їх готувати до друку. Автор із гумором підходить до висвітлення історії періодичних видань, використовуючи епітет, діалектизм, субстантивований іменник: *«Наш краян, Тиміш Едісон молодим ще хлопцем емігрував до Америки. Не міг сарака вижити в Карпатських горах...»* (там само), оскільки корчмар загарбав його майно. Або ж: *«І, звичайно, як емігрант (і придумав же нечистий таке зачумлене слово!)...»* (там само). Сповнена гумору й ситуація, коли Т. Едісон, бажаючи донести новини до американців, добув паперу, але не встиг придбати фарбу. Проте не розгубився: попросив африканця, котрий теж сидів у вагоні, *«послужити йому деякий час за... фарбу»* (там само). Той погодився, і винахідник на спині написав усі новини, раніше почуті на станції. Потім *«прикладав тільки до списаної спини чистий папер, пригладжував його раз-два рукою і... газета була готова»* (там само).

Одним з найактивніших на шпальтах тогочасних видань фейлетоністів був справді майстер відповідного жанру Максим Сливка (зокрема, часто публікувався під рубрикою «Малий фейлетон»). Чи не кожен такий зразок – оперативний відгук на актуальну проблему, де виразно відчувається гострота, дотепність, образність, добір потужних сатиричних засобів. Саме такою є й публікація *«Посол»* (Сливка М. Посол / Максим Сливка. – Свобода. – 1931. – Ч. 10. – 5 бер. – С. 3-4). Цікаво й нестандартно автор подає визначення слова *«посол»*, яке походить від *«послання»* і вдається до створення ситуації, яка натякає на іронічне сприйняття *«послів»*: *«Вчора послали Івася пасти гуси. Івась сумлінно виконав своє посланіє – значить він був учора послом»* (Сливка Максим. Посол / Максим Сливка. – Свобода. – 1931. – Ч. 10. – 5 бер. – С. 3). А відтворюючи власне процес виборів «послів незвичайних», теж удається досягти відповідного сатиричного ефекту за допомогою ситуативної іронії: *«Якийсь сміливий панок стає на підвищене місце, так, щоб його всі бачили і починає: «– Я для вас готов і душу свою*

погубити! Хто з вас має ненадійні нагавиці (такі, що не тримають уже в порядку тіла), або стоптані бачкори; у кого виходять уже крумплі або бракує до них солонини... все для вас обстараюся, все пришикую аж сюди! Я їм (це вже тим, що в столиці живуть) в зуби не буду дивитися. Отакий я є!» (там само). Неприхильність до послів і критика відчувається завдяки використанню неозначеного займенника «якийсь», суфікса у слові «панок», які мають іронічне забарвлення, а також відповідного ефекту вдається досягнути цитуванням (тут уже свою роль у творенні сатири відіграє гіпербола – звична й актуальна для сучасних промов політиків перед виборами). І, за твердженням публіциста, у багатьох людей і нині «...*при згадці про солонину – грають очі*» (там само). Фразеологізм, що означає радість, а отже, і згоду на вибір доброго й правильного, на перший погляд, кандидата. Ще в цьому тексті автор поділяє послів на дві категорії: господарів (просто звітують) та «*колоніальних жебраків*» (там само), які просять підтримки, звертають усе на неврожайність чи загалом бідність країни. Тож, як бачимо, сатиричні засоби допомагають краще, наочніше продемонструвати не негативні явища соціальної дійсності, виконують функцію їх критики, висміювання, а також дидактичну. Притому сказане стосується практично всіх фейлетонів Максима Сливки.

Вартий уваги ще один зразок, опублікований теж під рубрикою «Малий фейлетон», «*О положеннях язика*» (Сливка М. «О положеннях язика» / Максим Сливка. – Свобода. – 1931. – Ч. 22. – 4 черв. – С. 4). Назва запозичена з доповіді виготовленої для конгресу «Учительського Товариства». Майже весь текст побудовано за такою іронічною фігурою, як малопропізм – навмисне перекручування слів, що мають схоже звучання. Зокрема, автор задумовується над питанням фальсифікації історії, а це називає гріхом проти народу: «*Те саме самозванці 2 мая 1931. В нашом Унгаре хотелі вивертати нашу правду історическую то на ліце, то на руб, як кожух...*» (там само). Метафора й порівняння посилюють сатиричний струмінь публікації. Також М. Сливка відстоює позицію ідентичності української мови. Свою

роль у названому тексті відіграє й мімесис, коли йдеться про представників аграрної партії: *«Воззиваємо всех обратітися на наших милих і могучих атрарніков чтоби оні по-русскі уконстантіровалі нашу подкарпаторусскую освіту»* (там само). Епітети *«милих»* і *«могучих»* у відповідному контексті мають протилежне забарвлення.

У публікації *«Еволюція»* (Сливка М. Еволюція / Максим Сливка. – Свобода. – 1931. – Ч. 14. – 2 квіт. – С. 4) автор звертається до теми диференціації термінів *«русин»* і *«руський»* для з'ясування національного імені. За словами публіциста, русин – опора, скала й *«неугнутий залізобетон. Але він не надається до еволюції»* (там само). Далі ж з іронічним відтінком за допомогою порівняння обґрунтовує іншу назву – *«руський»*: *«Це вже не скала, а подібне скорше до студенця а місці. Слово руський завжди дріжить, угинається. Воно готово всім прислужитися»* (там само). Сатира в цьому фейлетоні відчутна й на рівні розділових знаків: *«Одні мають бажання надавить в першому складі «с»: Руссс... І у них звичайний руський еволюціонує до москаля»* (там само). Водночас автор пропонує читачеві ще одну позицію слова *«руський»*: прихильники останнього *«в першому складі делікатно натискають «ь»: Русьький. Від такої вимови й появляється на світ Божій руський»* (там само). І такі мають одну матір – Київ. Проте *«давно колись забажалося комусь, щоб кругом Київа жили люди трошки дрібніші від звичайних, тому й назвали тих руських людей – малоросами. Так би мовити, укоротили їх малость»* (там само). В останньому з наведених фрагментів тексту простежуємо іронічне ставлення автора до тих, хто посягає на ідентичність і самостійність свого народу, а відповідного ефекту досягає завдяки відтворенню ситуації й метафоричному осмисленню дійсності. Усе ж малороси *«виросли»*, незважаючи ні на що. Та коли сусіди питали, як звертатися, то відповідь була вже сповнена не просто іронії, а сарказму, який надає особливої гостроти аналізованій публікації (теж на основі ситуації): *«А ви чого вязните, нехристи монгольські! Відрізали та й умовкли. І розбрелись по цілому світі. З цього дня почалася і наша,*

подкарпаторуська, трагедія. Русин... Руський... Малорос... А далі і язик не повертається» (там само). Та автор не зупиняється на цьому, продовжує сатиричне осмислення дійсності, удаючись до важливої складової нації – мови, яка також еволюціонує: *«Мова наша є народна. І ми ревно охороняли її. Охорону почали з йора. Довго охороняли його, але він, сарака, все ж таки дав дуба. Після йора перейшли до охорони «ы» та «ъ»* (там само). Як бачимо, іронія досягається завдяки метафорам, персоніфікації («йору» надано ознак істоти), діалектизму «сарака» та фразеологізму «врізав дуба». А на мовній комісії пролунав вислів: *«... для чого ви так по «ученому» викручуєте своє письмо»* (там само). І продовжує Максим Сливка в не менш гострому й безкомпромісному сатиричному дусі: *«Дійсно так! Заплуталась справа. А все це наробив покійник, царство йому небесне. (На покійників дозволяється перекладати гріхи)». Поможіть же нам тепер дійти до легшого, модерного правопису. Ми вже готові пожертвувати «ъ», готові, коли хочите, випхнути на спеку і доц «ô», тільки аби дійти до порядку. А головне – еволюційно...»* (там само). Тут використано ситуацію, вставлену конструкцію, метафори – усе це свідчить про високий рівень типізації й сатиричну оцінку тогочасної реальності. А завершує фейлетон сумною констатацією факту, послуговуючись грою слів та фразеологізмом: «*еволюція*» – «*революція*»: *«...фонетика – чудова річ! Наймодернійша, можна сказати... Але ж то, не при хаті згадуючи, буде революція. А ми голосимо тільки еволюцію, тільки поступ»* (там само).

Слід зазначити, що у «Свободі» автори фейлетонів доволі часто передавали гумористичне чи сатиричне ставлення до певної події чи явища саме завдяки ситуації. Ще однією ілюстрацією слугує публікація гумористичного характеру *«Калейдоскоп з Чернечої Гори з дня 29-го мая»* ([Б. а.]. Калейдоскоп з Чернечої Гори з дня 29-го мая. – Свобода. – 1932. – Ч. 24. – 17 черв. – С. 2): присутні *«натігають шиї»*, коли половину померлого поховали в церкві, а іншу – за церквою, оскільки той півдня служив Богу, а решту – дияволу). Або ж взяти до уваги сповнений іронії та

сарказму фейлетон «Торжественное шествіє «Возрожденія» до Рахова» (Блеск М. Торжественное шествіє «Возрожденія» до Рахова / М. Блеск. – Свобода. – 1931. – Ч. 34. – 27 серп. – С. 4). За допомогою відтворення конкретних ситуацій автор іронічно змальовує похід «30 «возрожденців», називаючи акцію «шествієм» з прапорами» (там само). Так, із потяга вийшли учасники, які привіталися без вигуків, тільки потиском руки. М. Блеск дотепно коментує: «*І не тяжко привитатись, бо чекало їх тільки троє осіб*» (там само). Безглуздість маршу відображає й за допомогою опису емоцій дітей: «*А на переді невинно ступали діти, що й самі не знали, чого їх поставлено в ряди і пущено на вулиці Рахова та сказано під таку спеку, в тім страшнім пороку маршувати*» (там само). Не менш іронічно змальовано й інших учасників заходу. Один із них зустрічав гостей і «*ні на крок не вийде за поріг без відзнаки «О. Д.», та, що, мабуть, і спить з тою відзнакою*» (там само).

Образність як одна з вагомих ознак фейлетону в поєднанні з колоритним підписом публікації має свій гумористично-сатиричний ефект у «Дописі з Гуцульщини» («Сучок». Допис з Гуцульщини. – Свобода. – 1931. – Ч. 51. – 24 груд. – С. 3). Автор порушує актуальну проблему суспільно-політичного становища, проте розпочинає самоіронією: «*Сучок не вмер. І не вмере, хоч як би хотіли якісь там неподивуйте москалі...*» (там само). Продовжує ситуативним гумором: «*Десь на весні писав я, що пробудився з зимушого сна. А тепер знов зима... Студено, спати ся хоче... Щоб знов не заснав, то беру перо в руки, тай пишу*» (там само). Далі ж переходить до гостроти, дотепної енергійності викладу й образності, яка, зокрема, простежується завдяки використанню такого засобу, як літота: «*Пишу!... Легко таке сказати! Коли нема, що писати. Инде пишуть про москалів, в нас і того нема. Такі ми бідні, що ані москаля немаємо. З нас, коли нам москаля треба, то беремо його з сусіднього села*» (там само). Посилює сатиричний струмінь сарказм, створений за допомогою вживання лексеми з лайливою конотацією: «*Беремо його? Дідько його бере*» (там само). Ще сильнішого ефекту надає і

явище малопрізму у слові «комуністи», яких автор вважає одними зі складових різних клопотів села: *«Куманісти у нас біду роблять, бо кажуть, що не треба порцію платити, а езекутори кажуть, що треба. Та ми тепер не знаємо, котрі май добрі, чи команішти, чи аграре. Напишіт, бо Ви знаєте, та і я вам напишу, як я думаю, бо кум казав, що всяко добре, лиш оби горазд»*. Лексеми «куманісти», «команішти» чітко виражають авторське ставлення до членів відповідної партії.

До речі, стосовно теми правопису, то слід згадати про ще такий міні-фейлетон під промовистою назвою *«Нове чудо на Підкарпаттю»* ([Б. а.]. Нове чудо на Підкарпаттю. – Свобода. – 1930. – Ч. 40. – 1 жовт. – С. 3). Мова про народження Йорчика: *«На Підкарпаттю десь в темнім кутику народилася чудова дітинка копиля, яка вже давно не родилася в нас. Отець незвісний. Мати має бути: Нещасная Судьба. Злі язики говорять, що копиляти дають імя: Йорчик»* (там само). Сатиричну налаштованість у ситуації посилюють назви героїв – «Нещасная Судьба», «Отець незвісний»; метафори, персоніфікація, фразеологізм (злі язики – про людей, котрі люблять пліткувати). Один хресний – Крилик, інші – з *«округів росвігівського та свалявського. Немаєтна мати покрила дитину пеленами актами одного уряду з Другетової площі»* (там само; і в цьому випадку ситуацію доповнює в іронічному плані метафора, а ще – епітет). До того ж *«...новий монструм»* (там само; іронія досягається завдяки суфіксу) не прийняли навіть до нової бабської школи через *«відстрашующий вигляд»* (там само). Публікація завершується змалюванням ситуації із відтінком сатири: *«Лікарі сконстатували, що сей виродок не є життєспосібний і через се наш музей зробив кроки, щоб труп захоронити, як цікаву рідкість і студію для будучих поколінь»* (там само).

Потужний сатиричний ефект завдяки відтворенню ситуації створює ще один твір відповідного жанру *«Як мене учили по мадярські»* (Ж. Д.). Як мене учили по мадярські. – Свобода. – 1930. – Ч. 40. – 1 жовт. – С. 2). Ідеться про те, що в героя публікації з'явилася змога поїхати до Будапешта, однак

перешкодою постало незнання угорської. Та вихід знайшовся: *«І ось мені прийшла до голови щаслива думка (бодай її грім побив – ту думку!): я пішов до контори газети і подав таке оголошення: «Шукаю вчителя мадярської мови. Винагородженням не вяжуся».* Лайливий вислів у формі вставленої конструкції налаштовує на певну інтригу та іронічне сприйняття. Далі ж усе стає зрозуміло через відтворення ситуації: виявляється, учитель, якого знайшов герой фейлетону, був зовсім не фахівцем з угорської. Це було видно з таких його, зовсім абсурдних, дій: обіцянка учневі, що той за місяць говоритиме угорською, як Бетовен (цей діяч ніколи угорською не розмовляв); твердження про відсутність граматики у відповідній мові; неадекватної реакції на бажання автора-учня похвалитися вже набутими знаннями, скажімо, слова «кіссенем», яке означає «дякую» (у відповідь почув: «Що-о-о?» – тож навіть за допомогою розтягування звуку підкреслено здивування мовця); заборона спілкуватися з носіями мови, нібито щоб не зіпсувати власної вимови. Після занять автор заплатив учителю й поїхав до Будапешта. Однак його знання угорської принесло чимало проблем: один співрозмовник просто відвернувся й пішов, була ще інша, сповнена гумору й співчуття до героя публікації, ситуація: *«Однак язик мій свербів: я вийшов до коритаря, підійшов до панночки, яка самотно гляділа у вікно, й запитав чемно, чи скоро буде найближча станція? Вона підняла галас. Хтось з переляку гальмою зупинив потяг. Мене привезли. Відфотографували. Повезли кудись»* (там само). До речі, підсилює іронічне спрямування фразеологізм «свербів язик», тобто герой публікації дуже прагнув спілкування, за що потім пробув півтора місяця *«в якимсь сірім будинку, де всі були в білих халатах і я також був у халаті... в сірім. Ну, чи не пройдисвіт той мій мадярський вчитель? Га? Однісіньке мадярське слово знав я – кіссенем, тай те зіпсував за дві тисячі чеських корон»* (там само). Наведений приклад має на меті не просто повідомити про аферистів, а й застерегти читача від схожих ситуацій. І в цьому засоби гумору та сатири відіграють чималу роль.

Слід зазначити, що фейлетони в закарпатській періодиці 1920 – 1930-их років стосувалися й культурного життя. Скажімо, один із таких жанрових зразків – про виставу *«Пожежа»* (Недонський. Пожежа / Недонський. – Свобода. – 1930. – Ч. 52. – 25 груд. – С. 2-3), коли все йшло шкереберть. Автор постійно тримає увагу читача, творячи гумор і сатиру завдяки відтворенню ситуації. Скажімо, вистава не почалася вчасно, оскільки немає ще режисера, із Хуста не привезли ноти, не походились і дійові особи: *«Оден, кажуть, в Чинадієві сірники купує, – другий в лісі граблі робить, – інший на сцені жито сіє»* (Недонський. Пожежа / Недонський. – Свобода. – 1930. – Ч. 52. – 25 груд. – С. 2); у когось *«ще борода не доросла»* (там само). Режисер урешті виходить на сцену й пропонує повернути трьом гроші за квитки, якщо зіграють кількох героїв, бо *«одна не вродилася, друга спізнилася, третя померла»* (там само). Посилює гумористичний ефект, як бачимо, і перебільшення. Новоспечені герої навіть не можуть ознайомитися з текстом, бо третя дія ще готується в друкарні, а останні яви поки не надійшли з пошти. На сцену вже виходять актори, котрі б мали співати, однак після вказівки диригенти тільки *«отворяють уста, але співу щось не чути»* (там само), що автор іронічно коментує: *«Чи може це такий модерний зразок оперети, що співається лиш теоретично?»* (там само). Проте згодом дійових осіб усе ж трохи стає чути. Та *«співаки біжать щось на три такти наперед від оркестри, а та бідолашня намагається їх доганяти. Колосальне вражіння робить це на публіку»* (там само). Тобто метафори й ситуація створюють свій сатиричний струмінь. Останній доповнює порівняння, як ось: *«В третій дії дівчата працюють. Одна так немилосердно тягає повісмо по якихсь дротах, що це нагадує крякання ворони над погорілою хатою»* (там само).

Названа вистава також руйнує стереотип, що дівчата люблять поговорити: *«Тільки це не ті язикаті жінки, яких зустрічаємо в буденному життю. Ні – це тихі, мовчазливі дівчата. Держаться засади: «Сім разів відмір, а раз відріж». Сім хвилин думають, поки скажуть одно слово»* (там

само). Як бачимо, іронічного спрямування надає обігрування фразеологізму й створення на його основі літоти. Гумору додає й ситуація, коли *«...хтось підходить чужі слова. Тоді дівчина може сказати «я був», а хлопець «я хотіла»* (там само, с. 3). Казуси продовжуються так, що наприкінці публіка хоче спати. Однак намагання врятувати ситуацію має ще гірші наслідки. Автор гостро критикує відповідний перформанс: *«Я би (колиб мав силу) звільнив обвинувачених та дав на кінець оперети арештувати усіх вас до решти і тиждень не дав би їсти»* (там само). Коли аудиторія викликає автора й режисера, то ніхто не виходить, оскільки боїться. І в кінці Недонський робить висновок, заради якого й був створений фейлетон: *«В нас, на Підкарпаттю, так воно вже є – що ніхто не робить ремесло своє. Швець пасе корови, шофер в нас пекар, а різник – професор, а коваль – друкар. В нас муляр – граматик, а маляр – співак, а культуру ширить той, хто й сам думає»* (там само). Тобто автор порушує в тексті злободенну тему, а відтворює всю критичність становища завдяки показу невдалої вистави. А кращому осмисленню дійсності й сприяють відповідні гумористично-сатиричні засоби.

Свою роль відігравала й гумористично-сатирична римована жанрова форма, уміщена також під рубрикою «Малий фейлетон», із назвою «Геликий пан» (Миговк П. Геликий пан / Петро Миговк. – Свобода. – 1927. – Ч. 10. – 3 бер. – С. 4.). Автор упевнено й гостро виступає проти «геликого пана»: *«Е пан славный и без неѣ на свѣтъ, // Кто з ним добрый, той щастливо пожие, // Без маетка, без роботы и в лѣты»*. Сатиричного ефекту на основі наведення фактів додають такі рядки: *«Сей пан в стану е могучий и славный, // Я вас из ним познакомлю, читайте, // Його славить нынѣшний свѣт поганый, // Но скажу вам: лиш головы склоняйте!»* (Там само). Власне всю інтригу автор розкриває наприкінці: той «геликий пан» – «Протекція» (маємо персоніфікацію, оскільки слову «протекція» надано ознак істоти, а саме людини-пана): *«Он так звеся: «Протекція» Се слава! // Лѣпше як свѣт*

она многим е мила; // Многим про ню цѣле життя забава, // Но не один талант она згубила» (там само).

Зважаючи на вищесказане, можемо говорити про значну активність газети «Свобода» у плані поширення жанру фейлетону. Відповідні жанрові форми порушували як суспільно-політичні, так і мовні, культурно-освітні проблеми. Притому спостерігаємо в усіх публікаціях широкий арсенал гумористично-сатиричних засобів, які допомагали вдаліше, із більшим струменем гостроти, дотепності, критики продемонструвати картину тогочасної дійсності. У журналі «Пчёлка» фейлетон траплявся вкрай рідко, та й був не таким помітним, як у «Свободі». Водночас слід наголосити, що в тогочасних виданнях публікації не завжди мали чіткі жанрові ознаки. Сказане стосується й матеріалів, які були на межі фейлетону й статті, памфлету й статті, фейлетону й оповідання тощо. Зокрема, своєрідним є текст Марка Бараболі під назвою «Фейлетон» у «Пчёлці». Розпочинається розмова з читачем передмовою в оповідному стилі, наповненою гумором і самоіронією. На доброзичливе сприйняття налаштовує вже перше речення: *«Сидить автор коло стола та «Пчёлку» читає... Аж раптом...? И папѣрос выпав з руки (хоч рукою звичайно не куриться)» (Марко Бараболя. Фейлетон / Марко Бараболя. – Пчёлка. – 1929. – Ч. 8. – квіт. – С. 232-233).* Виявляється, головного героя зворушило слово «премія», оскільки тепер мало людей, котрі б були без боргів. А роздуми щодо сутності премії й надихнули Марка Бараболю на гумористичний фейлетон. У *«Словнику чужих слѣв» (там само)* відшукав дефініцію відповідної жанрової форми, зрадів і розпочав писати з надією на те, що його праця буде належно оцінена, адже журі *«призначать нагороду авторови цего автографа, чтобы не подкѣпати авторитет автора, не допустити до автоубійства и тым самым не зробити автоматичный кѣнецъ авторовоѣ автобіографіѣ» (там само).* У подальшому Марко Бараболя в жанрі оповідання розповідає про місто Пропащево, у якому зникають люди: велика буря понесла кудись далеко всі будинки, крім однієї гімназії, у середині якої залишилося кілька

восьмикласників з професоркою Антикваровою, котра читала надзвичайні лекції з *«выкладового языка»* (там само), а в підсумку теж кудись зникла від грому тощо. Загалом автор подає публікацію у вигляді двох частин, перша з яких – передмова – написана у фейлетонному ключі й допомагає розкрити основну тему публікації, налаштовує на головну суть твору.

У цілому журналісти закарпатських видань 1920 – 1930-их років використовували широкий спектр засобів для створення гумористичного й сатиричного ефектів із метою якомога наочніше, яскравіше та лаконічніше відобразити той чи інший зріз соціальної дійсності. Основна місія фейлетонів полягала в тому, щоб блискуче та дотепно відтворити й висміяти негативне, недосконале в житті, водночас застерігаючи аудиторію від подібних ситуацій.

У плані гострої сатири на сторінках тогочасних видань був помітним **памфлет**. Недаремно й у перекладі означає дослівно «все палити». Мова про «невеликий публіцистично-сатиричний твір, спрямований проти якого-небудь політичного або суспільного явища чи окремої особи» [90, с. 61]. Або «сатиричний жанр на актуальну тему, якому властиві особлива гострота, посилений сатиричний струмінь, надзвичайно засуджувальний, навіть знищувальний тон по відношенню до розглядуваного негативного, небезпечного явища, події, особи» [99, с. 61]. Притому серед ознак відповідного жанру – використання іронії та сарказму поряд з емоційною лексикою, широкою палітрою образних засобів, високим рівнем узагальнення, асоціативності, із сюжетністю, неприхованістю й напруженістю задля відгуку на актуальну проблему, водночас різкого висміювання, критики певного соціального явища чи системи в цілому, політичного діяча чи просто негативної риси тощо. Відповідно якщо «фейлетон переважно пов'язаний з конкретною подією, фактом, явищем, то у памфлеті інші масштаби: він спрямовує свій вогонь проти цілої системи поглядів, проти типових негативних фактів політики ворога, його ідеології» [112, с. 83].

Вищеназвані ознаки памфлету простежуємо й на конкретних прикладах тогочасних закарпатських видань. Так, матеріали відповідного жанру відзначалися потужною сатиричною спрямованістю, глибоким психологізмом в окресленні конкретних проблем, влучними дошкульними характеристиками. Ось, скажімо, головною зброєю памфлету «*Тіни Распутіна*» ([Б. а.]. Тіни Распутіна. – Свобода. – 1934. – Ч. 22. – 7 черв. – С. 2), у якому яскраво схарактеризовано основні аспекти ментальності одного із сусідніх народів (уособленням якого є Распутін), виступає уїдлива іронія, створена відповідним підбором однорідних членів речення, що посилюють напругу, протиставленням на рівні змісту: якщо інші народи можуть похвалитися досягненнями науки і техніки, «*то з іменем Москалів в'яжуться такі поняття як канчук, каторга, че-ка, ГПУ, Соловки*» (там само). Також автор дошкульно викриває ментальні особливості північного сусіда за допомогою метафоричних прийомів, уживання лексем у переносному значенні та гри слів, що надають тексту особливого сатиричного звучання: «*Москалі, це тіни Распутіна. По страшній катастрофі Росії тіні Распутіна розійшлися по цілому світі, ощасливили й наше Підкарпаття своєю присутністю. На нашій землі дістали пристановище і замість подяки віддячуються тим, що вносять до нашого суспільного життя отрую, яка дуже багато лиха нам приносить*» (там само). У названому матеріалі сатирично відтворена правда й за допомогою порівнянь («*московська еміграція, мов ті комарі, що разносять малярію, вони заскіплюють до нашого організму московську отрую*»), перифраз («*...коли на Великій Україні червоні фараони (теж тіни Распутіна) мільонами винищують український нарід, то ми на Підкарпаттю годуємо ідейних посіпак отих фараонів і навіть дозволяємо, щоб вони пхали носи до наших приватних справ*»), дошкульних дефініцій із використанням принизливої лексики (*Москва – «все те дич, яку поборювати треба*» (там само). Тобто памфлет використовував усі можливі засоби для досягнення

переконливого впливу на реципієнта, лише посилюючи сатиричний струмінь публікацій.

Водночас слід наголосити, що в подібних публікаціях видання не виступало проти тієї чи іншої нації, а засуджувало окремих (найгірших) її представників, котрі зазіхали на права, мову, культуру рідного народу. Аналіз ряду матеріалів, які друкувалися в газеті «Свобода» про росіян, угорців, євреїв, дає підстави переконатися у вищесказаному.

Ще один зразок памфлету сповнений особливою гострото й посиленого сатиричного струменя. Автор використовує творчий і нестандартний підхід: будує публіцистичний виступ у формі казки, досягає сатиричного спрямування завдяки використанню широкого спектру мовних засобів, а також свою роль відіграє й концептуальне проведення аналогій між звичайною дитиною й дитиною-Підкарпатською Руссю. Про засудження негативного явища свідчить уже доволі колоритний заголовок: *«Политичнѣ паразиты на Подкарп. Руси»* ([Б. а.] Политичнѣ паразиты на Подкарп. Руси. – Свобода. – 1923. – Ч. 32. – 22 серп. – С. 2). Розпочинає автор іронією на основі метафори й епітета: *«Нашу милу Подк. Русь треба в многих оглядах уважати за новороджену дѣтину худобных родителей»* (там само). Епітет *«худобных»* має дещо іронічне забарвлення в контексті чіткішої характеристики.

Говорячи про «розвиток» «Підкарпатської Русі» як «дитини», удається досягти ще потужнішої уїдливості за допомогою сарказму: *«Не треба чудоватися, что Подкарпатска Русь мае в своем организмѣ Бескидов, Каминских, Рижакон, Мочкошов и им подобных, бо чудоватися тому значилобы столько, что деяка мала дѣтина мае хробаки»* (там само). У наведеному фрагменті сарказм створений за допомогою персоніфікації. Останню яскраво доповнює різновид метонімії – синекдоха: замість однини вказано множину (у переліку діячів), притому розуміючи однину. У контексті така мовна фігура створює іронічний ефект. Сатиричний струмінь відчувається й за допомогою використання персоніфікації: *«Такими*

паразитами заатакована дѣтина не хоче їсти, не хоче спати, не хоче бавитися а все лиш плаче и плаче» (там само). Далі автор проводить аналогії між вихованням звичайної дитини (її вчать мови, виховують, і вона приносить утіху батькам, народу й усьому людству) та дитини-Підкарпатської Русі, котра зазнає знущань. Сарказм виявляється, скажімо, у відтворенні такої ситуації: «...родитель Подкарпатскоѣ Руси, завдяки своим дотеперѣшным панам мадярам, были дуже худобными и непросвѣщенными нуждою а почасти и грубым физичным насильством были принужденны отдать свою мису а маленьку дѣтину Подкарпатску Русь под опѣкунство чужого кочовничого а при том ненасытного племени мадяр, котрѣ мѣсто выховывати мучили и тортуровали свою дѣтину сотки лѣт. Родитель сеѣ дѣтинки видѣли не раз не два дикѣ знущаня над их дорогою дѣтиною и много раз змагали ся протестовати против сего, однак на дармо» (там само). У цьому фрагменті, як бачимо, посилюють критичне осмислення й епітети «ненаситний», «дикий». Тобто форма казки й використання різних засобів мови із сатиричним відтінком надають фейлетону особливого критичного, уїдливого звучання; у такий спосіб автор виступає проти чужоземного панування на українських землях.

Зважаючи на вищесказане стосовно памфлету, можемо твердити: у текстах відповідного жанру автори не просто гостро висвітлювали негативні факти, а й шукали їх глибокий суспільний смисл, виконуючи соціальну та викривальну функції, пов'язані з рішучою критикою особливо небезпечних явищ дійсності. Памфлет формує певну антипатію до відповідних героїв і, як зазначає В. Жадько, «дає читачеві матеріал для роздумів і формує систему його соціальних цінностей» [26, с. 39].

По-своєму дотепна в закарпатських виданнях і **гумореска**. Мова про «невеличкий твір оповідного характеру, де висміюються незначні недоліки й вади, різні пригоди, комічні риси характеру людини тощо» [112, с. 107]. До прикладу, «Сон післяплатника» під рубрикою «Бесіда» ([Б. а.]. «Сон післяплатника». – Свобода. – 1936. – Ч. 3. – 30 січ. – С. 2). Для створення гумористичного

ефекту автор послуговується жартівливими порівняннями: *«Бувало – як збігне з гладущика молоко, як накоптиться в хаті, то Ониська так лушить, аж очі наверх лізуть»* (там само). Іноді гумор виникає при зображенні смішної ситуації, особливо в діалогах: *«Деж, каже, я врешті подіюся. До неба неприналежний, до пекла – неприналежний і до чистилища – ні. А десь мушу подітися. Пустіть хоч десь за двері, бо не буду в люфті висіти. Холодно, зима йде»* (там само). Завдяки цьому вдалося яскраво, з елементами легкої жартівливої тональності відобразити безвихідь «післяплатника», котрого не приймали ні до пекла, ні до раю. Реалізується й дидактична функція, читачів спонукають переглянути власні принципи, спосіб життя, аби не потрапити в аналогічну ситуацію.

Цікавою є й гумореска, опублікована у «Пчілці» під назвою *«Асекуруйтесь»* (Остап Вишня. Асекуруйтесь / О. Вишня. – Пчілка. – 1929. – Ч. 7. – бер. – С. 211). У більшості гумористичне налаштування досягається завдяки відтворенню ситуації: *«Говорили ото нам: – Застрахуйте товаришъ селяне, хату, застрахуйте хлѣвы, застрахуйте комору... Платити не багато, а воно не дай Бог якого нещастя – дивись страховку взяв и знову хазяѣн... А мы ѣм кажемо: – Якбыж знати, що воно погорить, мо-б и застрахували. Вони нам кажуть: – Та скѣльки-ж у нас на селах того нещастя, пожсеж отых буває... Треба-ж про се завчасно подумати, щоб потѣм не плакати та не кланятись: «Дайте на погорѣле». А мы ѣм и кажемо: – А може-ж мы не горѣтимемо? А вони нам и кажуть: – Ой, дивѣтсья. Ой, коли-б потѣм не бѣдкались? А мы ѣм кажемо: – Та то й...»* (там само). І на звершення такий діалог: *«Ну и як. Застрахувались? – Нѣ! – Та и що? – Погорѣли! – Ну? – Дайте на погорѣле...»* (там само). Тобто гуморески, репрезентовані на шпальтах видань, мали свою специфіку, були як із гумористичним акцентом, так і з сатиричним. Їх мета – у доброзичливій та дещо викривальній манері відтворити тогочасну реальність, застерегти від схожих випадків.

Також на шпальтах тогочасних видань траплялася **байка** – один із жанрів, що сягає своєї історією давнини. «Байка – коротке оповідання, здебільшого віршоване, гумористичного чи сатиричного характеру з алегоричним змістом; у ній людське життя зображується звичайно в образах тварин, рослин чи речей» [112, с. 43]. Її ознаки – алегоричність, лаконізм, підтекст, викривання негативних явищ, а головне – дидактичне завершення, мораль. Зазвичай об'єктами байок стають саме моральні вади тієї чи іншої людини. Особливо байка була характерною для «Пчілки», що й не дивно. Адже за допомогою цього жанру видання намагалося звертатися до дітей і молоді з виховною метою. Ось, до прикладу, «Горнятко молока» («із Ляфонтена») у перекладі В. О'коннор-Вілінської (О'коннор-Вилинська. Горнятко молока. – Пчілка. – 1926. – Ч. 5-6. – січ.-лют. – С. 113). Ідеться про жінку, котра бігла на базар, гадаючи, що добре поторгує. Усі кошти складатиме, потім понесе в місто й купить кабанця. Далі вирішила замість кабанця взяти корову, яка матиме теля. Дуже зраділа: *«Подумати: корова и телечка! // Та так підскочила щаслива молодичка, // Що все з коромесла шкереберть полетіло. // Пропало молоко. Струмочок геть потік, // Та й горнята побила. // Отто ж задасть їй чоловік, // Що народила дїла. // * Оце вам байочка така // Най звеся «Горнятко молока» (там само).* У наведеному прикладі байка побудована на основі ситуації (викривається така риса, як неуважність, будування грандіозних планів), а в кінці подано несподівану розв'язку, що виконує виховну функцію. Чи ж узяти до уваги твір відповідного жанру І. Невицької «Віл і жаба» (Невицька І. Віл и жаба / Ирина Невицька. – Пчілка. – 1928. – Ч. 7. – бер. – С. 201): *«Завидїла жаба великості вола, задумала такою стати. И почнеся дути-дути- надуватися, як нараз – праск – трясла, и жабы не стало! *** Не надувайся понад свої сили бо пропадеш як та жаба!»* (там само). В останньому реченні чітко простежується мораль, а загалом у публікації засуджується самопохвала, яка в підсумку не призводить до добра. У такому ж ключі подано й загальновідомі байки Л. Глібова та деяких інших авторів.

По-своєму дотепна й гумореска «*Чмель и Пчола*» (Черкасенко С. Чмель и Пчола / С. Черкасенко. – Пчолка. – 1923. – Ч. 5. – жовт. – С. 60-61). Пухнастий грубий джміль дорікав бджілці, котра працює для інших, а не для себе. Бджілка відповідає, щоб співрозмовнику не краляли серце жаль і гнів, а вона працює, як «Бог велів», оскільки має 10 талантів. І продовжує, характеризуючи джмеля «*А ты... талан единый мав, // Та й той у землю закопав: // Гудеш, лѣтаєш, // Медок збираєш, // Ховаєш дест и – не в журбѣ, // Що рѣк пролине, // Запасу решта марно згине – // Нѣ Богови, нѣ людям, нѣ тобѣ! *** Та що-ж, оно // Про когось казано давно: // И сам, мовляв, не дам, // И другому не дам!*» (Черкасенко С. Чмель и Пчола / С. Черкасенко. – Пчолка. – 1923. – Ч. 5. – жовт. – С. 61). Також чітко зроблено повчальний висновок: автор за допомогою приказки засуджує тих, хто не працює, і спонукає орієнтуватися на бджолу.

Не надто часто, та все ж у виданнях краю за Карпатами траплялися **гумористично-сатиричні вірші**. Скажімо, у «*Країні див*» (Боршош-Кумятський Ю. Країна див / Ю. Боршош-Кумятський. – Свобода. – 1931. – Ч. 37. – 17 вер. – С. 3) про іронічний ефект за допомогою проведення контрасту свідчить уже початок поезії: «*Країна див // Смертної тіни, // Чорного горя, // Розритих могил...*» (там само). Із сатиричним натяком використано й метафори, коли йдеться про край, у якому «*а людям дано // Лиш половина права // До життя*» (там само); «*де всьо добре змагання // Безцільно гине, // Де юди продали // І гори // І народ за гроші // Та помогли розняти саого брата // Се є той край, // Де можно торговати Богом, // Зарізати брата*» (там само); «*се є той край, // Котрого історію // Стоптали кроваві століття...*» (там само). Посилено саркастичне осмислення дійсності й за допомогою епітетів: «*Се є той край, // Котрий ще не зродив // Свого Мойсея, // Що порушив би // Жестоке серце // Злого Фараона*» (там само). Завершує ж автор, удаючись до персоніфікації, яка також має сатиричну силу: «*Тут нужда з хлопом // Сильно подружилась // І бродить // По горах // На волі*» (там само).

Якщо для «Свободи» характернішими були вірші саме сатиричного спрямування, зокрема з використанням іронії й сарказму, то для «Пчілки» – гумористичного, іноді іронічного. Як ось у поезії Марка Бараболі «*Замѣсть передмовы*» (Марко Бараболя. *Замѣсть передмовы* / Марко Бараболя. – Пчілка. – 1928. – Ч. 4. – груд. – С. 85): «*Ранком заспаний, мов пень, бѣдака, из просоня пробудився передмовы авторяка*». У наведеному уривку особливого гумористичного й самоіронічного відтінків надають порівняння та суфікс *-ак* (*бѣдака, авторяка*). Зазначаючи про зростання кількості письменників, удається до гіперболи: письменники «*заповнили кождый вже кут*» (там само), просить дозволити йому приєднатися до їхніх лав і сам відповідає: «*Чи може не треба?*» (там само). Або ж у вірші «*На новый рѣк*» (Марко Бараболя. *На новый рѣк*. – Пчілка. – 1928. – Ч. 4. – груд. – С. 85): бажає читачам часопису в новому році щастя, однак завершує з іронією, яку творить порівняння: «*Радѣйте в роцѣ стѣм... А я // Перо куплю нове, // Бѣде, отруйне, мов змѣя, // Бо знищилось старе...*» (там само).

Слід згадати й співомовки С. Руданського, зокрема об'єднані заголовком «*Смѣховины от Руданского*» (Руданський С. *Зелений пес*. – Свобода. – 1922. – Ч. 26. – 30 бер. – С. 2) в одному з номерів «Свободи». У творі «*Зеленый пес*» помітним є ситуативний гумор: «*Зайшов нѣмецъ раз на бал // Из паннов стѣдае // Мовчить, мовчить дале раз // Сусѣдку звѣдае: // Чи зеленый коли пес // Панѣ не стрѣчала? // – Та нѣт – каже – або что?*» // *Нѣмця зазвѣдала // «Та нѣчого, каже той // Я так лиш звѣдався // Бо с зеленым, панѣ, псом // И я не стрѣчався»* (там само). Мета наведеної жанрової публікації – розважити аудиторію. Із дещо іронічним акцентом подано й іншу співомовку, у якій уже мова про взаємини батьків та дітей, – «*Лист*» (іронія досягається також завдяки відтворенню ситуації): «*Один отецъ мав у школах // Любиму дѣтину // Ото раз до неѣ пише: // «Милый ты мой сину! // Як ты здоров слава Богу // Ци добре учиши ся // То не возьме тебе дѣдько *) // Про то не журися // Моя жона, твоя мати // Без вѣдома мого // Посилае на орѣхи // Тобѣ золотого. // А я тобѣ посилаю // Старѣ ногавицѣ //*

Зроби собі жупанину // Тай и рукавиць. // Та й учися мильї сыну // Та читай богато // Бо ты дурным зостанеш ся // А я твоим татом» (там само). І ще один зразок відповідного жанру – «*По гостинь*» – порушує проблему, пов'язану з пияцтвом. Чоловік повертається додому зі святкування. Автор іронічно стверджує, знову послуговуючись контрастом і також ситуацією: «*Празник добре вдався // Посиньлі кругом шия // И чуб подойнявся // Прийшов в хату, ань слова // На лавку сьдає...*» (там само). Коли дружина запитує, чому синя, чує таку відповідь: «*– Та то видав от паленки // Что я тив з дяками. // «А ктож тобь чоловіче // Чуба мав намняти» // А он еь на пястями: // Не знаеш мовчати?»* (там само). Знову ж: видання в такий спосіб застерігає, вчить. У названих співомовках С. Руданського показано буденні ситуації, за яких виявляються негативні якості героїв. Автор у гумористичному й дещо сатиричному дусі викриває, засуджує тих, хто поводиться аморально (більше стосується двох останніх прикладів), а в першому зразку акцент зроблено на доброзичливому висміюванню, прагненню створити гарний настрій. Водночас усі співомовки виконують дидактичну функцію, а що їх творцем був відомий вітчизняний письменник, то видання ще й виконувало функцію популяризації української літератури.

Окремо варто згадати про **скоромовки**. Це «дотепна гра спеціально скомпонованих важковимовних слів, і звуків, що створюють труднощі для швидкої й виразної вимови слів. Зазвичай має форму ритмізованої прози, іноді римованої. Зміст скоромовки найчастіше жартівливий...» [88]. Відповідні жанрові форми, скажімо, у «Пчілці» публікувалися під рубрикою «Смѣшне», як ось: «*1. Пхав Прокѡп з Прокотихою, ще и з маленьким Прокопинятком. 2. Чиє сьно найбуряноватѣйше. 3. Летѣв крук через сук, через безверхе дерево. 4. Ишов циган из ярмарку по колодѣ через воду; тѡльки став на колоду – бовть у воду! Выкис, вымовк, вылѣз, высох, став на колоду та знов – бовть у воду! 5. Котрый кожух найкоштовнѣйший»* ([Б. а.] Скороговорки. – Пчѡлка. – 1928. – Ч. 8. – квіт. – С. 241). Вони

характеризувалися лаконізмом, гумористичним змістом і виконували розважальну та тренувальну функції, спонукали дітей до читання, розвитку.

Слід відзначити й те, що рубрики, під якими публікувалися гумористично-сатиричні тексти, також мають відповідне забарвлення, налаштовують на комічне сприйняття. До речі, в обох часописах були однакові рубрики – «Смішне» та «Веселий куток». У «Свободі» ще – «Жарти», «Розвеселімся!», «Малий фейлетон», «Фейлетон», «Анекдоти»; у «Пчілці» – «Для розваги», «Весела сторінка», «Трохи смішного», «Сміховинки» тощо. Хтось підписував такі публікації власним ім'ям та прізвищем, але часто для цього використовували псевдоніми й криптоніми: «(Ж. Д.)», «Контрапункт. в. р», «(ю. –с.)», С. Руданський, Ю. Боршош-Кум'ятський, Максим Сливка – у «Свободі»; «Л. Л.», «М. К.», С. Черкасенко, Л. Глібов, І. Невицька, Остап Вишня, Марко Бараболя – у «Пчілці». Із наведених прикладів видно, що іноді підписи мали емоційне забарвлення або ж стосувалися видатних постатей української літератури, що привертало додаткову увагу читачів до написаного.

Загалом аналіз публіцистичних текстів із гумористично-сатиричними засобами слушно наводить на думку І. Михайлина, котрий зазначав про рибальську сітку, «закинувши яку найбільш ймовірно ви не пропустите вартісного, важливого матеріалу» [59, с. 164]. Саме гумористично-сатиричні зразки, віднайдені на сторінках закарпатської преси минулого, є, власне, однією з таких рибальських сіток, закинувши яку, маємо змогу краще пізнати історичну вагомість публіцистики краю, її енергетику, чия сила стане в пригоді й нинішнім журналістам, усім, хто прагне дохідливо й водночас нестандартно звертатися до аудиторії.

Висновки до розділу

Зважаючи на вищесказане, можемо дійти висновків, що гумористично-сатиричні жанри, репрезентовані на шпальтах «Свободи» та «Пчілки», відзначаються насамперед квалітативністю, континуумом, авторською

майстерністю, відповідним (жартівливим чи викривальним) змалюванням негативних явищ дійсності. Найчастіше на сторінках обох часописів представлені анекдоти (у газеті ще доволі поширені фейлетони). Значно менше трапляється, проте із відчутним гумористично-сатиричним забарвленням, гуморесок та гумористично-сатиричних віршів (крім того, у «Свободі» помітними, хоч і з незначною кількістю, є памфлети, співомовки, а в журналі – байки й скоромовки). Анекдоти, вірші та інші малі жанрові форми характеризуються лаконічністю, влучними діалогічними репліками, толерантністю в підборі предмета жартів, намаганням розважити читача в дусі доброзичливості, водночас викриваючи основні недоліки з життя та побуту місцевого населення того часу. Свою місію виконували й фейлетони та памфлети – вражали широким арсеналом засобів чи не на всіх рівнях мови, гостротою, викривальністю, уїдливістю в змалюванні негативних явищ та процесів, також виконували й дидактичну функцію, наочно демонструючи недолугість, потворність, нищість, прагматизм певних явищ, процесів, дій окремих осіб. Загалом публікаціям відповідали назви рубрик, що допомагало налаштувати читача на відповідне сприйняття. Вагому роль у творенні гумористично-сатиричних текстів відіграли відомі закарпатські та загальноукраїнські майстри слова (С. Руданський, Ю. Боршош-Кум'ятський, Максим Сливка, С. Черкасенко, Л. Глібов, І. Невицька, Остап Вишня, Марко Бараболя та інші), що додавало виданням більшої значущості.

ВИСНОВКИ

Аналіз низки наукових праць дає підстави вважати, що дослідники поняття «гумор» і «сатира» розглядають як основні вияви комічного. Розкриваючи недоліки соціальної дійсності, вищеназвані засоби допомагають висловити критичне ставлення до фактів, явищ, процесів, осіб, ґрунтуючись на засадах висміювання. Притому «комічне» та «смішне» постають не як тотожні терміни. Зокрема, смішне не завжди може мати комічний ефект. Водночас комічне актуалізується в гуморі й сатирі як основних засобах для відображення реальної картини буття.

Більшість науковців поділяють думку, що гумор має форму певного глузування, яке, однак, наділене доброзичливою манерою подачі окремих недоліків соціальної дійсності, що переходить в оптимістичну площину, оскільки мета – не просто покритикувати, а натякнути на шляхи вдосконалення відповідної ситуації. Щодо сатири, то мова вже про кардинальну зміну небезпечних векторів соціуму, а це виявляється в уїдливому, різкому, гострому, гнівному висміюванні людських недоліків, негативних суспільних явищ. Сатиру становлять такі основні засоби її творення, як іронія (насмішка з прихованим смислом), сарказм (вищий ступінь іронії, що полягає в потужному гнівному, їдкому й викривальному ставленні до об'єкта комічного), гротеск (як значне перебільшення, контрастність), карикатура (спеціальна ілюстрація для змалювання негативних явищ та ознак). Важливо підкреслити й те, що межі іронії та сарказму доволі нечіткі, проте в нашій розвідці орієнтуємося на такі постулати: іронія характеризується двоплановістю, приховуванням, тобто при ній застосовують слова, що можуть мати як позитивне, так і негативне забарвлення; специфіка ж сарказму – у безкомпромісному, прямому тоні гостро критикувати небезпечні явища, події, осіб тощо (притому при сарказмі, зазвичай, удаються до лексем, які мають негативну конотацію).

Крім того, особливе місце в системі засобів гумору й сатири посідає відповідна підгрупа гумористично-сатиричних жанрів. До класичних із них у вітчизняній медіапрактиці належать фейлетон, памфлет, байка, гумореска, анекдот. Утім не всі з названих формотворів є суто журналістськими, однак усе ж залишаються помітними (особливо – анекдот) на сторінках періодики.

Водночас вияв гумору й сатири залежить від багатьох чинників. Особливо вагомим є історичний контекст, дух епохи, який тонко відчують публіцисти, журналісти, письменники. Сказане стосується й періоду існування Підкарпатської Русі, за якого комічне знаходило відображення на сторінках закарпатських видань «Свобода» та «Пчілка», а також у контексті загальноновизнаного феномену західноукраїнської преси. Зрозуміло, що зміна політичного курсу, який залежав від різних держав, не міг не позначитися на розвитку періодики. Після розпаду Австро-Угорщини доля краю за Карпатами вирішувалася в лоні Чехословаччини. Попри обіцяну автономію, певні демократичні зміни, закарпатці не почувалися вільними. Верховинці прагнули державної незалежності в складі України, кращі їх представники намагалися пробудити національну свідомість усього населення. У цих потугах вагому роль відіграла патріотично налаштована преса 1920 – 1930-их років, яка в контексті західноукраїнської стала справжнім феноменом вітчизняної журналістики. По-перше, закарпатська преса разом із галицькою та буковинською працювали на одну національно-патріотичну ідею. По-друге, кількісно і якісно зростала. Крім того, за відсутності журналістів-професіоналів роль останніх брали на себе творчо обдаровані представники народної інтелігенції: священники, юристи, педагоги, інженери, підприємці, військові тощо. Виступаючи в періодиці, вони послуговувалися, зокрема, засобами гумору й сатири, відображаючи настрої соціуму, критикуючи негативні тенденції, висміюючи аморальність, нищість окремих діячів. Сказане цілком підтверджує функціонування ужгородських часописів «Свобода» і «Пчілка».

На основі проаналізованого у згаданих часописах матеріалу (загалом це понад 1120 прикладів: майже 900 фрагментів – зразки гумору й сатири в різних жанрах журналістики; решта – тексти з підгрупи гумористично-сатиричних жанрів у газеті «Свобода» та журналі «Пчілка») є підстави зробити висновок: вищеназвані засоби вияву комічного були популярними і яскравими в кращих зразках тогочасної преси.

Дослідження дозволяє резюмувати, що гумор та сатира простежуються в різних жанрах друкованих медіа чи не на всіх рівнях мови, зокрема лексичному, фразеологічному, морфологічному, синтаксичному, фонетичному тощо з метою докладнішого аналізу, кращого унаочнення, глибшого осмислення ситуації, порушення актуальних питань у житті тогочасного соціуму. Притому кожне з видань мало свою специфіку. Так, газета «Свобода» розставляла пріоритети на користь сатири, що зумовлено суспільно-політичним спрямуванням часопису і його основними завданнями – інформувати, критично осмислювати, відстоювати свої інтереси в полеміці з ідеологічними опонентами, впливати на розв'язання головних питань краю за Карпатами. А ось у «Пчілці» як журналі, призначеному для виховання й навчання дітей та молоді в дусі добра, патріотизму, поваги до природи, для популяризації наукових надбань, скарбів народної творчості, практично однаковою мірою автори віддавали перевагу гумору й сатири.

Досвід виходу «Свободи» та «Пчілки» свідчить: найчастіше головним засобом вираження гумору в публіцистичних текстах є відтворення тих чи інших життєвих ситуацій із відтінком комічного. Водночас якщо гумор у газеті часто характеризувався іронічним підтекстом, то у «Пчілці» превалювало доброзичливе ставлення до об'єктів зображення, що продиктовано орієнтацією на відповідний віковий сегмент аудиторії. Також доволі часто в часописах автори послуговувалися художніми засобами творення комічного. Серед них особливо поширеними є такий троп, як порівняння, а також стилістичний прийом у вигляді каламбуру (останній переважно у «Свободі»), синтаксичний – прикладка. Гумор творить і

лексичне багатство мови, а саме фразеологізми, рідше – метонімія, гіпербола, афоризм, приказка (характерно для «Пчілки»).

У жанровому розрізі гумористичні фрагменти знаходять відображення здебільшого в замітках (у газеті) та в оповіданнях (у журналі). Мали місце в обох часописах і кореспонденція, казка, а ще стаття (у «Свободі»), ігрові жанрові форми (загадки, ребуси), вірші, щоденники, драма тощо (у «Пчілці»).

Свою вагому роль відіграла в проаналізованих виданнях і сатира. Насамперед – завдяки потужному висміюванню, критиці негативних аспектів соціальної картини дійсності відповідного періоду, непримиренному ставленню до антинародних настроїв. Особливо в текстах превалує іронія. Помітним є й сарказм. Рідше, але автори послуговувалися й гротеском (у «Свободі»), карикатурою. Найчастіше при творенні іронії в газеті та журналі публіцисти вдавалися до лексико-фразеологічного багатства мови, а саме метафор, епітетів і фразеологізмів. Крім того, у «Свободі» доволі активно застосовували мімесис, у «Пчілці» – порівняння (у газеті кількісні показники порівняння значно менші), ситуативну іронію. Меншою мірою, але так само дієвими з погляду психологічного впливу на аудиторію були алегорія, каламбур, оксюморон, гіпербола, неологізм, обценна лексика, слова зі зневажливим та розмовним забарвленням (лексичний рівень), приказки (фразеологічний), використання суфіксів (словотвірний), що надавали зневажливого відтінку об'єктам висміювання. Водночас «Свобода» значно ширше використовувала спектр мовних засобів: літоту, метонімію, персоніфікацію, перифраз, антитезу, малопрізм, застарілі слова, ремінісценцію, цитування. Додавали іронічності й займенники, вигуки, фонетичні видозміни тощо. Усі вищеперераховані засоби вживалися у «Свободі» на рівні заголовків, здебільшого в жанрах статті, замітки, рідше – кореспонденції, а у «Пчілці» – в оповіданні, драматичних творах, менше – у казці, статті, листі, вірші, замітці, етюді, кореспонденції. Мета – розкритикувати, висміяти, влучніше передати невдоволення, посилити ефект

зневажливості, контрасту, притому з одночасною реалізацією викривальної й дидактичної функцій.

Особливий сатиричний струмись на сторінках тогочасної преси знаходимо завдяки використанню сарказму. У «Свободі» та «Пчілці» його найчастіше творила метафора. Доволі поширеними були розмовні лексеми. У газеті серед популярних засобів – ще епітет і порівняння; у журналі їх відсоток був значно меншим. Не часто, однак так само потужно виявлявся в обох виданнях перифраз; одиниці, що виходять за межі етикету й літературних норм (мова про лайливі слова, вульгаризми, фамільяризми тощо); ситуативний сарказм. Крім того, у «Свободі» ще мали місце при творенні сарказму метонімія, мімесис, оксюморон, алегорія, персоніфікація, гіпербола, літота, неологізм, застарілі слова, фразеологізми, крилаті вислови, приказки, цитати, прикладки, риторичні запитання, вигуки. Іноді елементи сарказму траплялися в заголовках (особливо це притаманно газеті).

У жанровому аспекті сарказм у «Свободі» та «Пчілці» найчастіше траплявся в статті. Крім того, у газеті мали місце й кореспонденції, замітки, меншою мірою – листи та вірші; у журналі – щоденника, рідше – драми та оповідання. Окремо інформативну, естетичну, виховну, розважальну функції видань допомагали реалізовувати й карикатура (в обох часописах) та гротеск (у «Свободі»).

Водночас варто наголосити, що, до прикладу, метафори, які творили сарказм на сторінках «Свободи», були доволі однотипними, а ще часто стояли на межі етикету. Проте форма такого гострого ставлення до об'єктів висміювання викликана бажанням авторів якомога чіткіше й наочніше відобразити картину тогочасної дійсності, показати ставлення до певних особи чи явища. Так, особливо дошкульний сарказм був використаний при змалюванні окремих політичних опонентів чи ідеологічних систем.

Крім того, здійснений аналіз дав змогу відзначити, що віднайдені гумористично-сатиричні зразки різних жанрів (не беручи до уваги тексти з підгрупи гумористично-сатиричних жанрів) в обох виданнях траплялися під нейтральними рубриками. Скажімо, якби й ці архітектонічні елементи були

наповнені комізмом, це б більше привертало увагу, налаштовувало читача на відповідне сприйняття, а ще підсилювало відповідний гумористичний чи сатиричний струмінь при змалюванні різних явищ тогочасної дійсності.

Ще одна помітна тенденція для розглянутих видань – підписи до матеріалів різних жанрів. У «Свободі» та «Пчілці» вони іноді були підсилені псевдонімами й криптонімами з гумористичним ефектом. Важливим було й те, що видання популяризували творчість відомих закарпатських і загалом українських письменників та публіцистів, котрі активно послуговувалися засобами гумору й сатири (А. Волошина, В. Гренджу-Донського, І. Невицьку, С. Черкасенка та інших).

Якщо брати до уваги функціональний аспект, то в обох виданнях гумор і сатира характеризувалися поліваріативністю. У плані гумору слід відзначити пізнавальне, дидактичне, розважальне навантаження, а стосовно сатири – критичне, уїдливе, засуджувальне, висміювальне шляхом викриття негативних аспектів життя. Щоправда, гумору у «Свободі» властивий іронічний підтекст, а у «Пчілці» аналогічні виступи подано в доброзичливій манері. Стосовно сатири, то у «Свободі» вона мала потужніший вияв, гострішу спрямованість. Також порівняно з розглянутою газетою у вищезазначеному журналі відповідні засоби творення комічного сприяли повнішому описові героя, що пов'язано з тяжінням «Пчілки» до художньо-публіцистичних жанрів.

Окремо розглянуті гумористично-сатиричні жанри, репрезентовані на шпальтах «Свободи» та «Пчілки», свідчать про майстерність журналістів у критичному чи жартівливому осмисленні дійсності. Найчастіше на сторінках обох часописів трапляються анекдоти. Хоч вони й не суто журналістські жанри, та їх популярність (зокрема в кількісному плані) в аналізованих часописах дає підстави розглядати їх як один із вагомих пластів творення гумору й сатири в тогочасній пресі. Крім того, у «Свободі» яскраво вираженими є фейлетони. Значно менше в часописах гуморесок та гумористично-сатиричних віршів, водночас із відчутним гумористично-

сатиричним забарвленням. Також у «Свободі» були помітними памфлети, співомовки, а в журналі – байки й скоромовки. Здебільшого тексти у вищеперерахованих жанрах характеризуються лаконічністю, влучними діалогічними конструкціями, точними оцінками об'єкта змалювання. Такі матеріали виконували розважальну, дидактичну функцію, функцію критики. Особливим сатиричним струменем, без сумніву, були наповнені фейлетони та памфлети. У них автори вдаються до широкого арсеналу засобів чи не на всіх рівнях мови, що посилює гостроту, викривальність та дошкульність виступів. Водночас варто наголосити, що не всі фейлетони, особливо опубліковані під популярною на той час рубрикою «Малий фейлетон», мали чіткі ознаки відповідного жанру. Утім їх роль у плані гумористично-сатиричного відображення соціальних явищ також була вагомою. До речі, рубрики до аналізованих медіаторів із підгрупи гумористично-сатиричних жанрів відповідали змісту публікацій, налаштовували аудиторію на сприйняття таких текстів.

Слід також наголосити, що автори, котрі публікувалися у «Свободі» та «Пчілці», загалом творили доволі квалітативний пласт тогочасної публіцистики, зокрема гумористично-сатиричної. Свою роль на шпальтах аналізованих видань відіграла й поява таких відомих українських і, зокрема, закарпатських письменників, як С. Руданський, Ю. Боршош-Кум'ятський, Максим Сливка, Л. Глібов, Остап Вишня, Марко Бараболя та інших.

На основі дослідження варто зазначити, що публікації, які містили гумор і сатиру, виконували естетичне, дидактичне, викривальне навантаження. Водночас сприяли реалізації державотворчої функції, адже впливали на аудиторію, окремі політичні процеси, явища, дії та причетних до них осіб.

Зважаючи на вищесказане, весь арсенал використаних у текстах гумористично-сатиричних засобів, є підґрунтя для висновку, що проаналізований матеріал постає яскравим зразком для сучасного покоління журналістів, публіцистів. Використання кращих практичних надбань із минулого дозволить збагатити виступи в сучасній пресі образністю, місцевим

колоритом, особливим поглядом на дійсність. І хоч не всі фрагменти, розглянуті в розвідці, є досконалыми (іноді окремі з них перебувають на межі етичного сприйняття, моралі), та це теж своєрідний урок, який дає привід для роздумів і нинішнім літописцям, хронікерам щодо адекватності змістового наповнення власних публікацій. Крім того, такі газетно-журнальні тексти дозволяють краще зрозуміти минуле Закарпаття, зокрема глибше пізнати період 1920 – 1930-их років, а отже, і об'єктивніше подивитися на історію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алегорія // Сайт Скрипник Марії Юріївни. Допомога учням, студентам, учителям у вивченні й викладанні української мови та літератури. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://skripnikmarina.ucoz.ua/news/alegorija/2012-12-08-104>. – Дата доступу: 08.10.17.
2. Алмашій М. Карпатська Русь як феномен чеської культури / Михайло Алмашій // Чиста політика. – 2006. – № 22. – 4 берез. – С. 7.
3. Антитеза // Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор / за ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: «Либідь», 2001. – С. 16.
4. Барчан О. В. Публіцистика Василя Гренджі-Донського 20 – 30-х рр. ХХ століття: монографія / О. В. Барчан. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2017. – 200 с.
5. Белебега І. Політична сатира в боротьбі за український дух / Іван Белебега // Березіль. – 2002. – № 7 – 8. – С. 185-186.
6. Билевич В. В. Школа остроумія, или как научиться шутить / Виктор Билевич. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2008. – 336 с.
7. Бідзіля Ю. Закарпатська періодика й проблеми формування національно-інформаційної ідентичності місцевих українців / Юрій Бідзіля // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2013. – Вип. 2 (30). – С. 165-173. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visnyk-filolog.uzhnu.edu.ua/uploads/articles/2013/3734_zakarpatska_periodika_y_problemi.pdf. – Дата доступу: 12.07.17.
8. Бідзіля Ю. Преса Закарпаття ХІХ – ХХ століть: посібник для журналістів / Юрій Бідзіля. – Ужгород: МР «Ліра», 2001. – 80 с.
9. Болдижар М. Закарпаття між світовими війнами: факти, події, люди, оцінки / Михайло Болдижар. – Ужгород, 2001. – 148 с.

10. Борев Ю. Комическое / Юрий Борев. – М.: Издательство «Искусство», 1970. – 272 с.
11. Борев Ю. Сатира / Ю. Б. Борев // Теория литературы. Основные проблемы в историческом освещении. Роды и жанры. – М.: Издательство «Наука», 1964. – С. 363-407.
12. Вегеш М., Греченюк Н. Національно-визвольні змагання українців Східної Галичини і Закарпаття в 1918 – 1950 рр. ХХ ст. / Микола Вегеш, Надія Греченюк. – Ужгород, 2003. – 200 с.
13. Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917 – 1991): навчальний посібник / В. М. Владимиров. – К.: МАУП, 2007. – 174 с.
14. [Волошин А] Промова посла Авг. Волошина дня 8 мая 1929 з нагоди 10-літнього ювілею прилучення Підк. Русі до Чсл. Республіки / Августин Волошин. Вибрані твори / упорядкування, вступна стаття та примітки О. В. Мишанича. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2002. – С. 116-121.
15. Габор В. Становлення україномовної преси Закарпаття (20 – 30-ті рр. ХХ ст.) / В. Габор // Українська періодика: історія і сучасність / Доповіді та повідомлення другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 21-22 грудня 1994 року / редкол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. – Львів; Житомир, 1994. – С. 52-55.
16. Габор В. Українські часописи Ужгорода (1867 – 1944 рр.): історико- бібліографічне дослідження / Василь Габор / наук. ред.-консультант д-р іст. наук М. М. Романюк. – Львів, 2003. – 564 с.
17. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підручник / Олександр Галич, Віталій Назарець, Євген Васильєв / за наук. ред. Олександра Галича. – Київ: Либідь, 2001. – 488 с.
18. Гротеск // Словник української мови: академічний тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/ghrotesk>. – Дата доступу: 23.09.17.

19. Гумор // Етимологічний словник української мови. В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – Т. 1: А – Г / укл.: Р. В. Болдирєв та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 619.
20. Гумор // Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – С. 173.
21. Гумор // Словник української мови: академічний тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/ghumor>. – Дата доступу: 23.09.17.
22. Данилюк Д. Історія Закарпаття: навч. посіб. / Д. Д. Данилюк. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2013. – 304 с.
23. Добош І. Історія української журналістики Закарпаття 20 – 30-х років ХХ ст. / Іван Добош. – Івано-Франківськ, 1995. – 128 с.
24. Дурень // Словник української мови: академічний тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/durenj>. – Дата доступу: 15.10.17.
25. Епітет // Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – С. 76.
26. Жадько В. О. Журналістика та основи редакторської майстерності: навч. посіб. / В. О. Жадько. – К.: Знання, 2012. – 271 с.
27. Животко А. П. Історія української преси / Аркадій Животко / упоряд. авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
28. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: підручник / Володимир Здоровега. – 2-ге вид., переробл. – Л.: ПАІС, 2004. – 268 с.
29. Зикун Н. І. Українська сатирична публіцистика: загальне поняття та джерела становлення / Н. І. Зикун // Держава та регіони. Соціальні комунікації. – 2013. – № 2 (14). – С. 77-82.

30. Іронія // Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – С. 87.
31. Іронія // Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. / М. Фасмер / перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. – Том II. – Москва: Издательство «Прогресс», 1967. – С. 139.
32. Історія української літератури ХХ століття: підручник: у 2 кн. – Кн. 1: Перша половина ХХ століття / за ред. В. Г. Дончика. – К.: Либідь, 1998. – 464 с.
33. Каламбур // Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – С. 90.
34. Кам'янець А. Іронія в українському публіцистичному тексті і її відтворення в англійському перекладі / Анжела Кам'янець // Іноземна філологія. Український науковий збірник. – Львів, 2013. – Вип. 125. – С. 110-116.
35. Карикатура // Словник української мови: академічний тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/karykatura>. – Дата доступу: 23.09.17.
36. Карикатура // Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. / М. Фасмер / перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. – Том II. – Москва: Издательство «Прогресс», 1967. – С. 199.
37. Кацап // Словник української мови: академічний тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/касар>. – Дата доступу: 15.10.17.
38. Квасник Г. В. Багатовимірність гумору: актуальні дослідження психологічного феномену / Г. В. Квасник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2014/983-1415275426.pdf/>. – Дата доступу: 02.12.17.
39. Кидати болотом // Supermif. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://supermif.com/frazeologizm/kkk.html>. – Дата доступу: 04.12.17.

40. Корнева Л. Про деякі типологічні риси українського анекдоту / Людмила Корнева // Філологічні науки: зб. наук. пр. – Полтава, 2009. – Вип. 1. – С. 55-61.
41. Кость С. Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини ХХ ст.: структура, проблематика. Книга перша): навч. посіб. для студентів ВНЗ / Степан Кость. – Львів, 2008. – 264 с.
42. Кость С. Феномен західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. / С. Кость. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liveinternet.ru/users/3479405/post115480029/>. – Дата доступу: 17.06.17.
43. Крупський І. В. Національно-патріотична журналістика України. (Друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.) / І. В. Крупський. – Львів: Світ, 1995. – 184 с.
44. Кузьмич О. Мовні засоби творення комічного в українській прозі кінця ХХ століття – початку ХХІ століття: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Українська мова / Кузьмич Олена Ярославівна; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2015. – 20 с.
45. Культуртрегер // Словник української мови: академічний тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/kuljturtregher>. – Дата доступу: 15.10.17.
46. Кухта М. Роль педагогічної преси Закарпаття (20 – 30-і рр. ХХ ст.) у формуванні виховного національного ідеалу / М. І. Кухта. – Ужгород, 1997. – 52 с.
47. Куш // Словник української мови: академічний тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/kush>. – Дата доступу: 15.10.17.
48. Лісовий П. М. Комуністична преса Закарпаття 20 – 30-х років / Лісовий П. М. – Львів: Вища школа, 1982. – 142 с.
49. Літота // Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – С. 102.

50. Ліхтей І. З історії діяльності проукраїнських політичних партій міжвоєнного Закарпаття / Ігор Ліхтей // Історична школа професора Володимира Задорожного: науковий збірник. – Вип. 1. / упор. Р. Офіцинський. – Ужгород: Патент, 1999. – С. 132-143.

51. Ліхтей І. Періодична преса Закарпаття 20 – 30-х рр. / І. М. Ліхтей // Нариси історії Закарпаття. – Том II (1918 – 1945) / редкол.: І. Гранчак, Е. Балагурі, І. Грицак, В. Ілько, І. Поп. – Ужгород: видавництво «Закарпаття», 1995. – С. 402-413.

52. Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу. У 2 ч.: навчальний посібник для вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації / Йосип Лось. – Ч. 1. – Львів: ПАІС, 2008. – 376 с.

53. Макарян А. О сатире / А. Макарян. – Москва: Совестский писатель, 1967. – 276 с.

54. Малопрорізм // Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – С. 106.

55. Махновець Л. Гумор і сатира наших предків // Давній український гумор. – К.: Державне вид-во художньої літератури, 1959. – С. 5-40.

56. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник / Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. / за ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.

57. Мельник Т. Образність художнього тексту через призму лінгвістичного аналізу: посібник для студентів-філологів / Тамара Мельник. – Севастополь, 2005. – 87 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/365415/>. – Дата доступу: 06.11.17.

58. Метонімія // Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор / за ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: «Либідь», 2001. – С. 89.

59. Михайлин І. Л. Журналістика: розуміти чужі та створювати свої тексти / І. Л. Михайлин // Журналістика як вибрані твори. – С. 162-164.
60. Михайлин І. Л. Основи журналістики: підручник / І. Л. Михайлин. – 5-те вид., перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 496 с.
61. Мімесис // Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – С. 113.
62. Нестер З. М. Гумор і сатира в творчості С. Васильченка / З. М. Нестер. – Видавництво академії наук української РСР. – К., 1962. – 150 с.
63. Нечиталюк М. Ф. Методологічні засади історико-журналістської науки // Українська преса: Хрестоматія. – Преса Східної України 60-их років ХІХ ст. / за ред. Нечиталюка М. Ф. – Львів, 1999. – Т. 1. – С. 8-17.
64. Оксюморон // Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – С. 115.
65. Олашин А. Історія Закарпаття: посібник для середньої школи / А. В. Олашин. – Мукачево, 1992. – 210 с.
66. Передплачуйте «Пчолку» // Пчолка. – 1929. – Ч. 1. – [зворот титульного аркуша].
67. Перифраз // Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – С. 185.
68. Політична історія України. ХХ століття: У 6 т. / редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. – Т. 5: Українці за межами УРСР (1918 – 1940). – К.: Генеза, 2003. – 720 с.
69. Політична історія України: посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В. І. Танцюри. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 488 с.
70. Пономаренко Л. В. Засоби відтворення сатири та гумору німецькомовних сценічних текстів в українських перекладах: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16. Перекладознавство /

Пономаренко Леся Василівна; Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2012. – 18 с.

71. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.

72. Поспелов Г. Н. Теорія літератури: учебник для ун-тов / Г. Н. Поспелов. – М.: Высш. школа, 1978. – 351 с.

73. Почапська І. О. Гумор і сатира в сатирично-публіцистичних жанрах наддніпрянської преси 1917 – 1921 рр. / О. І. Почапська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oksana-genre.blogspot.com/2008/11/blog-post_5616.html. – Дата доступу: 03.09.17.

74. Приказка // Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор / за ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: «Либідь», 2001. – С. 137.

75. Приступенко Т. О., Радчик Р. В., Василенко М. К. та ін. Журналістський фах: газетно-журнальне виробництво: навчальний посібник / Т. О. Приступенко, Р. В. Радчик, М. К. Василенко та ін. / за ред. В. В. Рїзуна. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Видавничо-полїграфічний центр «Київський університет», 2012. – 352 с.

76. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха / В. Я. Пропп. – М.: «Искусство», 1976. – 183 с.

77. Рахманний Р. Україна атомного віку: есеї і статті, 1945 – 1986 / Роман Рахманний. – Т.1. – Торонто, 1987. – 683 с.

78. Росоха С. Сойм Карпатської України (в 10-ти ліття проголошення самостійности) / Степан Росоха. – Львів: «Меморіал», 1991. – 88 с.

79. Рубан В. Становлення української радянської преси (1921 – 1925 рр.) / В. А. Рубан. – Київ: Видавництво Київського університету, 1963. – 196 с.

80. [С. Д.] 10 років // Пчолка. – 1932. – Ч. 10. – черв. – С. 275.

81. Сарказм // Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – С. 611.
82. Сарказм // Словник української мови: академічний тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/sarkazm>. – Дата доступу: 23.09.17.
83. Сарказм // Цыганенко Г. Этимологический словарь русского языка / Г. П. Цыганенко. – Киев: «Радянська школа», 1970. – С. 410.
84. Сатира // Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. / М. Фасмер / перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. – Том III. – Москва: Издательство «Прогресс», 1971. – С. 565.
85. Сафін О. Д. Профілактика та розв'язання конфліктів у педагогічній діяльності засобами гумору / О. Д. Сафін // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – Вип. 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadsps_2011_5_41. – Дата доступу: 13.10.17.
86. Сахарный Н. Гомеровский эпос / Н. Сахарный. – Москва: «Художественная литература», 1976. – 397 с.
87. Сікора Н. В. Роль гумору в житті українців / Н. В. Сікора // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2015. – № 25-26 (425-426). – верес. – С. 31-36.
88. Скоромовки // Українські легенди. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlegenda.org/skoromovky.php>. – Дата доступу: 03.12.17.
89. Сливка Ю. Революційно-визвольна боротьба на Закарпатті в 1929 – 1937 рр. / Ю. Ю. Сливка. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1960. – 156 с.
90. Словник журналіста: терміни, мас-медіа, постаті / уклад. Ю. М. Бідзіля, І. І. Бабушак, В. Й. Жугай та ін. / за заг. ред. Ю. М. Бідзілі. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. – 224 с.

91. Сніцарчук Л. В. Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20 – 30-х рр. ХХ ст.: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08. Журналістика / Л. В. Сніцарчук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 20 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? – Дата доступу: 07.11.17.
92. Соколович Ю. 9 років «Пчолки» // «Пчолка». – 1930. – Ч. 1. – серп. – С. 2.
93. Стрельбицький М. Про гумор та сатиру / Михайло Стрельбицький // Рік' 82. Літературно-критичний огляд. – К.: Дніпро, 1983. – С. 68-79.
94. Суконцев А. А. До и после фельетона / А. Суконцев. – М.: Мысль, 1989. – 252 с.
95. Сучасна українська літературна мова: лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – 439 с.
96. Тараненко О. Іронія / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 230-231.
97. Тарасюк В. Ю. Августин Волошин – журналіст і публіцист // Вегеш М. М., Кляп М. І., Тарасюк В. Ю., Токар М. Ю. Августин Волошин. Життя і помисли президента Карпатської України / Вегеш М. М., Кляп М. І., Тарасюк В. Ю., Токар М. Ю. – 2-е вид., допов. – Ужгород: Карпати, 2009. – С. 289-441, 449-455.
98. Тарасюк В. Ю. Журналістська діяльність Августина Волошина в контексті розвитку закарпатської преси: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08. Журналістика / В. Ю. Тарасюк; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 20 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mydisser.com/ua/catalog/view/312/772/21172.html>. – Дата доступу: 12.12.17.

99. Тарасюк В. Ю. Програмно-методичні матеріали до проходження виробничої практики студентами відділення журналістики філологічного факультету / Тарасюк В. Ю. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2009. – 32 с.

100. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: учебное пособие / А. А. Тертычный. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 320 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eartist.narod.ru/text2/01.htm>. – Дата доступу: 12.12.17.

101. Тиводар М. Між двома світовими війнами... / Михайло Тиводар // Новини Закарпаття. – 2001. – №№ 95-96 (2080-2081). – 7 лип. – С. 14.

102. Тимофеев Л. Основы теории литературы: учебное пособие для филологических факультетов университетов и педагогических институтов / Л. И. Тимофеев. – Издание 3, исправленное. – Том II. – М.: Издательство «Просвещение», 1966. – 477 с.

103. Токар М. Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919 – 1939 роках / Маріан Токар. – Ужгород, 2001. – 176 с.

104. Толстов Е. Об «эзоповском языке» и «остроумной манере писать» в сатире Щедрина и Маяковского: конспект лекций по разделам курса теории литературы / Е. П. Толстов. – Лекция II. – Ужгород, 1963. – 37 с.

105. Толстов Е. Сатира и лирика: конспект лекций по разделам курса теории литературы / Е. П. Толстов. – Лекция I. – Ужгород, 1963. – 25 с.

106. Фе // Словник української мови: академічний тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/fe>. – Дата доступу: 15.10.17.

107. Федака П. Історія етнографічного вивчення Закарпаття в українській крайовій періодиці другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.: монографія / Павло Федака. – Ужгород: Гражда, 2008. – 200 с.

108. Ференц Н. С. Теорія літератури і основи естетики: навч. посіб. / Н. С. Ференц. – К.: Знання, 2014. – 511 с.
109. Хализев В. Е. Теория литературы: учеб.-метод. пособие для студентов филол. фак. гос. ун-тов / В. Е. Хализев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1991. – 72 с.
110. Химинець В., Стрічик П., Качур Б., Талапканич М. Освіта Закарпаття: монографія / В. В. Химинець, П. П. Стрічик, Б. М. Качур, М. І. Талапканич. – Ужгород, «Карпати»; Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2009. – 464 с.
111. Шаповалова Г. В., Шебештян Я. М. Гостримо перо. Основи журналістичнознавчих розвідок / Галина Шаповалова, Ярослава Шебештян. – Ужгород: Карпати, 2012. – 168 с.
112. Щербина А. О. Жанри сатири і гумору / А. О. Щербина. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1977. – 136 с.
113. Ярмиш Ю. Ф. Жанри сатиричної публіцистики: навч. посіб. студ. навч. закладів / Ю. Ф. Ярмиш. – К., 2003. – 156 с.
114. Ярмиш Ю.Ф. Памфлет / Ю. Ф. Ярмиш. – К., 1999. – 56 с.

ДОДАТКИ